

БЕЗПЕКА СУСПІЛЬСТВА

**у регіоні
Румунія – Україна – Республіка Молдова:
тристоронній підхід**

Програма Схід-Схід: „Партнерство без кордонів»
Проект підтримано Фондацією «Відкрите суспільство» (Румунія)
Міжнародним фондом «Відродження» (Україна),
Фондацією Сорос-Молдова

Бухарест-Кишинев-Київ 2008

Дана публікація є результатом дослідження в межах проекту «Співпраця аналітичних центрів заради безпеки суспільства». В основу дослідження покладено методологію аналізу «безпеки суспільства» або «соціетальної безпеки» (*societal security*), у фокус якої потрапляють такі фактори як згуртованість та ідентичність суспільства, що визначають його здатність реагувати на різноманітні виклики сучасності. Серед досліджених чинників, що впливають на стан соціетальної безпеки (безпеки суспільства): міграція, демографічні проблеми, мовно-культурний фактор, соціальна структура тощо. Дана публікація є продовженням роботи тристоронньої аналітичної групи, що протягом чотирьох останніх років здійснює соціально-політичні дослідження в трикутнику Румунія – Україна - Республіка Молдова.

В проекті брали участь:

УКРАЇНА

Наталія Беліцер, Інститут демократії ім. Пилипа Орлика
Олександр Сушко, Інститут Євро-Атлантичного співробітництва
Сергій Герасимчук, Група стратегічних та безпекових досліджень
Олекся Басараб, Група стратегічних та безпекових досліджень

РУМУНІЯ

Юліан Кіфу, Центр запобігання конфліктів та раннього попередження
Корнел Кодіца, Національна школа політичних та адміністративних досліджень
Гільда Труїца, Європейський Інститут
Іоанна Станчел, Центр безпекових та міжнародних студій
Фабіан Нікулае, Центр запобігання конфліктів та раннього попередження
Оана Діма, Центр запобігання конфліктів та раннього попередження
Андрей Агудару, Центр запобігання конфліктів та раннього попередження

РЕСПУБЛІКА МОЛДОВА

Оазу Нантой, програмний директор Інституту громадської політики
Віорел Чіботару, програмний директор Інституту громадської політики
Віталі Чатана, Інститут громадської політики
Деніс Ченуша, Асоціація Міжнародної політики

Переклад українською мовою: **Лілія Левандовська**

ЗМІСТ

I. Безпека суспільства – теоретичний підхід	6
II. Безпека суспільства: огляди по країнах	20
- Румунія	
- Республіка Молдова	
- Україна	
III. Дилема безпеки суспільства у регіоні	42
IV. Висновки	111
V. Рекомендації	126

I. БЕЗПЕКА СУСПІЛЬСТВА – ТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД

1. Підходи до концепції безпеки. Новий постмодерний підхід

На початкових етапах вивчення *безпеки*, зміст поняття був відносно простим: **Безпека – це стан або етап суб'єкту** (зокрема, політичного об'єднання, **державного устрою**), коли він є **впевненим у власному виживанні**¹. В різні часи для різних країн *безпека* та *виживання* мали неоднакові значення. Більше того, тривалий час безпека не вважалась важливою проблемою для держав, у центрі уваги тоді перебували проблеми влади та миру. Безпеку відносили до частини дебатів про владу. В даному аспекті вона вважалась недопрацьованим поняттям².

Після Холодної війни питання безпеки повернулось на порядок денний **як найважливіше поняття**, особливо через її позиціонування поміж владою та миром. Згідно теорії **реалізму** єдиними міжнародними акторами виступали держави, а безпека вивчалась в контексті загроз, використання та контролю військової сили³. При такому підході власне безпека не була окремим поняттям, умовою, статусом, а швидше вивченням факторів та рішень, які можуть привести до певної ситуації⁴. Дослідження Волта⁵ фокусувалось на визначенні потреби у вивченні безпеки, розуміючи її як **політичну мету**, шляхи та засоби розвитку таких досліджень, тобто як і **методологічну мету**.

На **першому етапі** дослідження безпеки (період 2-ї Світової війни – до 1970 року), предметом стала виключно військова сфера, **рівновага ядерної зброї** та розбіжності між Радянським Союзом та Сполученими Штатами. Протягом **другого етапу** досліджень, після війни у В'єтнамі (1970-1989 роки), безпека вже не була пов'язана тільки з державою та її військовими можливостями, а також із політичними об'єднаннями, їх економікою, внутрішньою політикою, стратегічними ресурсами (нафта, газ та вода) та населенням. Після Холодної війни, **концепція змінилась**, і поняття безпеки **розширилось та поглибилось**. Дана теорія виникла через потребу в безпеці після падіння двополюсного світу, та розвиток пост модерного підходу, в якому ЄС, НАТО та **міжнародні суб'єкти** відігравали важливішу роль, як і інші актори, підпорядковані державі та недержавні.

1 Luciana Alexandra Ghica, Marian Zulean, *The Politics of National Security. Concepts, institutions, processes*, Polirom, Iasi, 2007, ст. 77-99

2 Barry Buzan, *People, States and Fear* 1991

3 Stephen Walt, *The Renaissance of the Security Studies*, *International Studies Quarterly*, том XXXV, #2, ст. 211-239

4 Luciana Alexandra Ghica, Marian Zulean, *The Politics of National Security. Concepts, institutions, processes*, Polirom, Iasi, 2007, ст. 80

5 Stephen Walt, *The Renaissance of the Security Studies*, *International Studies Quarterly*, том XXXV, #2, ст. 211-239

У дослідженнях таких відомих науковців, як Лорд, Кеохейн, Волландер та Хафтендорн присутня ідея **неолібералізму**, за якою вперше вивчаються **економічні ресурси** як основні елементи економічної безпеки. У центрі таких досліджень також перебувають вартість та переваги конфліктів, та вперше введено поняття **додаткової цінності міжнародних інституцій** у вирішенні конфліктів та уникненні певних загроз безпеці, взявши за модель ООН, ОБСЄ та НАТО⁶. Улріх Бек та Ніклас Луман ввели поняття **суспільства ризику**, в якому ризик є системою **керування загрозами та небезпеками**, що з'явилися у контексті модернізації суспільства⁷.

Найбільш значною зміною у вивченні безпеки стало введення **елементу суспільства** у дослідженнях, зроблених Баррі Бузаном, Оле Вівером та їх Копенгагенською школою⁸ (яку також називають Європейською школою безпеки). Даний елемент пов'язаний із концепціями **слабкої та сильної держави**, а також введенням **п'яти аспектів безпеки** – військового, політичного, економічного, соціального (аспекту суспільства) та екологічного. Джерелом таких ідей стали дослідження Британської школи міжнародних відносин, яка розвинула концепцію **«міжнародного суспільства»** із відповідальністю держав за розвиток та майбутнє суспільства такого типу.

2. Безпека суспільства – поняття, зміст проблеми

«Безпека суспільства» (societal security) - загальний термін на визначення зусиль, спрямованих на подолання сучасних загроз безпеці суспільства. Поняття «безпеки суспільства» сформувалось внаслідок усвідомлення феноменів ідентичності та згуртованості суспільства як джерел нестабільності.

Безпека суспільства (Societal security)

Найбільш впливовою ідеєю концептуального розширення досліджень безпеки у 1990-х роках Копенгагенської школи стало поняття **безпеки суспільства**. Концепція фактично зводиться до невійськових загроз та невійськових рішень, коли **суб'єктом є не держава** (національна безпека), чи **індивідууми** (особиста безпека та захищеність), а **суспільство**⁹. Копенгагенська школа долучилась до розвитку поняття безпеки, відділивши відповідні дисципліни (вивчення безпеки, стратегічні

6 Helga Haftemdnorn, Celeste Wallander, Robert O. Keohane, Imperfect Unions: Security Institutions over Time and Space, Oxford University Press, 1999

7 Ulrich Beck, Risk Society, Towards a New Modernity, Sage, London, 1992

8 Barry Buzan, People, States and Fear 1991, Weaver, O., Buzan B., Kelstrup, M. and Lemaitre, P. (1993), Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe, London, Pinter, ст.23

9 Peter Hough, Understanding Global Security, Routledge, London, New York, 2004

дослідження, міжнародні відносини, конфліктний аналіз) від вивчення за **централізованою державною програмою**. Після цього з'явилась змога досліджувати **вбивство людей за політичними мотивами** їх власним урядом чи іншими сегментами суспільства, та можливість обґрунтування загибелі осіб внаслідок соціального будівництва, незважаючи на те, наскільки абстрактними та суб'єктивними вони можуть бути¹⁰.

«Безпека суспільства стосується спроможності суспільства продовжувати існування в його існуючому стані за мінливих умов та можливих чи реальних загроз»¹¹. Для такої безпеки існує загроза, коли «суспільства вбачають небезпеку для ідентичності»¹².

«Безпека суспільства – це новий вимір, який зараз створюється. Вона повинна заповнити відстань між безпекою держави та захищеністю людей»¹³.

Термін **«безпека суспільства»** вперше вжив Баррі Бузан у книзі «Люди, держави та страх»¹⁴ (Бузан: 1991). Безпека суспільства була тільки одним із 5 секторів у його 5-вимірному підході до теорії безпеки, поряд із військовою, політичною, економічною та екологічною безпекою. Проте в даному дослідженні всі виміри Бузана, включно із виміром суспільства, були секторами державної безпеки. Суспільство, наприклад, було тільки одним сектором, в якому могла відчуватись загроза для держави.

Проте в книзі «Ідентичність, міграція та новий план безпеки у Європі»¹⁵ Оле Вівер стверджує, що попередній 5-вимірний підхід Бузана став непереконливим у сучасному контексті безпеки суспільства. Відповідно, він запропонував оновлену концепцію теорії Бузана, тобто переосмислення не власне 5-ьох секторів державної безпеки, а двох аспектів держави та безпеки суспільства. **Безпека суспільства** залишається сектором державної безпеки, але вона також є **об'єктом безпеки** із власними правами. В той час як **державна безпека визначається загрозами для суверенітету** (якщо держава втрачає суверенітет, вона не зможе існувати як держава), **безпека суспільства стосується тільки загроз для ідентичності суспільства** (якщо суспільство втрачає ідентичність, воно не виживе як суспільство)¹⁶. Тому, хоча держава все ще є об'єктом для військового, політичного, економічного, соціетального (сектору суспільства) та екологічного секторів, «суспільство» є також об'єктом для **соціетального сектору**.

10 Там же, ст.106-123

11 Weaver, O., Buzan B., Kelstrup, M. and Lemaitre, P. (1993), Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe, London, Pinter, ст.23

12 Там же

13 Swedish Emergency Management Agency, Societal Security and Crisis Management in the 21st Century, Stockholm, Sweden, 2004, ст.19

14 Barry Buzan, People, States and Fear, 1991

15 Weaver, O., Buzan B., Kelstrup, M. and Lemaitre, P. (1993), Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe, London, Pinter, ст.23

16 Там же

За визначенням, **суспільства** – це групи, об’єднані почуттям колективної ідентичності. Фактично вони виникають, коли вживається термін «ми». У вивченні аспектів безпеки, суспільства відрізняються від інших структур (тобто держав, міжнародних організацій) та від індивідуумів. Вони можуть діяти та взаємодіяти в міжнародній системі як одиниці, вони мають історію або спільне минуле, і у них є спільне майбутнє.

В даному контексті, суспільства можуть співпадати з національними державами, проте не завжди. Недоцільно обмежувати суспільства до єдиного елемента визначення групової ідентичності: етнічного походження, релігії, статі, віку, тощо. Тому застосовуючи концепцію безпеки до такого розуміння суспільства, безпека суспільства стосується загалом збереження та підтвердження **ідентичності суспільства та згуртованості членів суспільства**, зважаючи на всі описові елементи суспільства, яке аналізується. З досвіду можна стверджувати, що найбільш популярні елементи для підтримки існування - це етнічно-культурні та релігійні ідентичності.

Тому визначення загроз безпеці суспільства є складним. Існує основа, за якою зміни (природні чи зовнішні, спричинені людиною) суспільства можуть розглядатись як **загрози змінам групової ідентичності**, включно із груповою однорідністю та згуртованістю, та будуть вважатись природними реакціями на зміну історичних умов. Ідентичності суспільства може загрожувати низка факторів - від пригнічення самовираження до втручання чи неспроможності відтворити себе впродовж поколінь.

Приклади загроз суспільству (соціетальних загроз) можуть включати:

культурну чистку – знищення чи обмеження інституцій та/або культурних символів, важливих для групової ідентичності;

етнічну чистку – навмисне переслідування, насильство, знищення та/або депортація членів однієї спільноти.

В даних двох прикладах часто більшість, найбільш стійка група або нація–держава користується слабкістю меншості чи менш згуртованої групи.

В аналітичному сенсі безпека суспільства стосується загроз ідентичності та згуртованості суспільства. Схема, за якою можна визначити дані загрози, може бути побудована наступним чином:

Ідентичність

Права меншин
Екстремізм або націоналізм
Культурна ідентичність
Релігійна ідентичність
Історичне минуле
Мова

Згуртованість

Демографічні зміни
Сепаратизм
Регіоналізм
Анархія
Бідність
Міграція
Сім’я

Простіше кажучи, безпека суспільства стосується сприйняття загроз та реакції суспільства на реальні чи уявні загрози власній ідентичності та згуртованості. Обидва типи загроз можуть бути справжніми чи тільки уявними, але якщо вони провокують реакцію чи контрреакцію, вони є частиною **діючих детермінант** в аналізі безпеки суспільства. Детермінанти безпеки суспільства також можуть бути **внутрішніми** (внутрішні фактори суспільства) або **зовнішніми** (двосторонні, багатонаціональні, субнаціональні чи регіональні фактори).

3. Загрози безпеці суспільства

Як ми бачимо, **етнічні конфлікти** всередині держав, **права меншин**, є загрозами безпеці суспільства, а також для змісту надійної безпеки, та загрозами для держави. Питання **імміграції** у багатьох західноєвропейських країнах в 1990-х роках могло створити загрозу безпеці суспільства. Загрози **традиційним цінностям та звичаям** також можуть нести загрозу для суспільства.

Радикальний **регіоналізм та сепаратизм** є загрозами безпеці суспільства, особливо в аспекті згуртованості суспільства. **Антизахідний націоналізм та релігійний екстремізм** є також загрозами для згуртованості суспільства.

Загрозами **безпеці суспільства** вважаються такі загрози, що змінюють чи несуть небезпеку також і для **безпеки індивідуального існування**. З іншого боку, такі питання як, наприклад, відмова від власної грошової одиниці на користь монетарного союзу із сусідніми країнами чи домінування іноземних фільмів не несуть загрози для безпеки суспільства, оскільки вони не загрожують способу життя індивідуумів у суспільстві та державі.

Вертикальна конкуренція походить від інтеграції до ширшого культурного визначення або розпаду на менші культурні союзи. Даний процес можна спостерігати у поточній експансії Європейського Союзу на ряд суспільств, які заявляють про своє побоювання бути інтегрованими до ширшої європейської ідентичності. Деякі з таких суспільств відреагували шляхом відмови від запровадження європейської валюти та від передачі повноважень європейським інституціям.

Джерелом незахищеності суспільства, яке привернуло найбільше уваги, стала **міграція**. Міграція загрожує ідентичності суспільства, створюючи зміни у складі суспільства. Великий притік мігрантів різного походження може з часом привести до того, що їх культура стане домінуючою.

Останнім аргументом є твердження Бузана, що **депопуляція** може стати ще одним джерелом небезпеки для суспільств, чи то через конфлікти або етнічні чистки, чи через хвороби та/або спад природного приросту населення.

Більше того, Копенгагенська школа застосувала концепцію безпеки суспільства (соціетальної безпеки) для пояснення негативної реакції європейських суспільств на міграційну політику держави та на розширення й поглиблення інтеграції ЄС. Проблемою в таких випадках є те, що “суспільства” віддзеркалюють власні держави, таким чином нерідко стираючи різницю між соціетальними та державними акторами. Застосування концепції недержавних “суспільств” не тільки перевірить її доцільність, але також і сприятиме уникненню процесу, за яким діють “суспільства”, що залишається незрозумілим, оскільки “суспільствам”, на відміну від держав, не вистачає чітко визначеного фактору, який гарантує безпеку.

Застосування концепції “безпеки суспільства” або “соціетальної безпеки” надає аналітичні інструменти для оцінки процесів, які можуть перетворитись у загрозу та потенційно створити насильницький конфлікт. Використання концепції “безпеки суспільства” дозволяє пояснити, яким чином міграція, телебачення та радіо, результати виборів та мова навчання можуть сприяти виникненню серйозних конфліктів між суспільствами або між державою та суспільством.

Згідно Вівера, у міжнародній системі безпека суспільства стосується здатності суспільства продовжувати існування за мінливих умов та можливих чи справжніх загроз. Більш детально це стосується **стабільності**, з прийнятними умовами для еволюції, або **традиційних схем мови, культури, зв'язку, релігійної та національної ідентичності та звичаїв**¹⁷.

Зважаючи на сучасну міжнародну ситуацію та занепокоєння глобальною безпекою, безпека суспільства повинна включати елементи довгострокової **взаємної довіри, передбачуваності** та спільних інтересів, а також виправдані та адекватні **інструменти публічної політики**.

Дискримінація як форма загрози безпеці суспільства

На відміну від концепції національної держави XIX століття та принципів Вудро Вільсона, сучасні реалії та цінності пост індустріального та пост модерного суспільства все частіше стосуються дотримання прав людини, відмінностей та **державного устрою, створеного дотриманням спільних правил, норм та поведінки**.

Суспільство **збагачується відмінностями**, які створюють меншини, співіснуванням та повагою до релігії та звичаїв, оскільки існує чіткий **принцип згуртованості у суспільстві**, зумовлений цінностями, а не ідентичністю у вузькому розумінні поняття етнічності, чи суто національним принципом згуртованості.

Саме тому **будь-яка форма дискримінації**, тобто реакція старого типу

17 Weaver, O., Buzan B., Kelstrup, M. and Lemaitre, P. (1993), Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe, London, Pinter, ст.23

щодо нав'язування ідентичності з боку держави або будь-якої більшості, є основою для **прямої загрози безпеці суспільства** та навіть першим кроком до насильницького конфлікту, а також загрозою для власне національної безпеки.

Тому перелік загроз безпеці суспільства включає наступні типи дискримінації:

- А) національно-етнічна
- Б) релігійна
- В) статева
- Г) недієздатності
- Д) інші типи прямої дискримінації щодо ознак даної групи
- Е) “політизована” – вбивство за політичні переконання¹⁸

Глобалізація та інтеграція - це об'єктивні процеси, які не є джерелом загрози безпеці суспільства, а швидше **“екологічними природними змінами”** для наших суспільств. Це не означає, що дані процеси не містять сценаріїв, які загрожують безпеці суспільства, оскільки побічні ефекти даних процесів¹⁹ не стосуються питань життя та смерті або фундаментальних загроз **згуртованості суспільства**, хоча вони і є очевидним джерелом розриву закономірності. Різниця між **розривом закономірності** у культурних питаннях та моментом, коли він стає загрозою для **згуртованості та безпеки суспільства** є більше, ніж нюансом чи питанням виміру, вона визначає питання **якісного підходу, справжніх і перевірених доказів фундаментального розколу**, створеного у суспільстві, результати якого помітні у вимірі згуртованості певного суспільства. Така відмінність була помічена МакСуїні: “ за визначенням, суспільства розвиваються і разом з ними змінюється індивідуальна ідентичність; даний простий процес не є **викликом проблемам ідентичності** або згуртованості суспільства”²⁰.

З іншої сторони, **загроза безпеці суспільства** може виникнути через дії **“тих, хто озвучує загрози ідентичності суспільства”**, наприклад Радоміра Караджича, який висунув ідею “етнічно чистої території”. Це та ж ідея, яка походить від побічних ефектів безпеки (у нашому випадку – безпеки суспільства), зумовлених **дилемою безпеки** (загрози, яка виникає внаслідок дій сусідньої країни, спрямованих на збільшення власної безпеки або безпеки суспільства) або тих ефектів, які виникають через **неправильне чи перебільшене сприйняття** загроз в умовах дилеми безпеки.

18 Peter Hough, Understanding Global Security, Routledge, London, New York, 2004

19 Там же, ст.106

20 McSweeney, B. (1996), Identity and Security: Buzan and the Copenhagen School, Review of International Studies 22 (1): 88-93

Безпека суспільства та процес творення ідентичності

Два типи загроз безпеці суспільства, загроза для **ідентичності** та загроза для **згуртованості**, можна адекватно вивчити та навіть контролювати, якщо застосувати **аналіз процесу творення ідентичності** як процесу, пов'язаного із об'єктивним, а не штучним розвитком. Це означає врахування **процесів інтеграції та глобалізації**, а не **штучне створення та формування “винайдених ідентичностей”**, розроблених у лабораторіях **пропаганди та історичного сектантства**, а не під час природного процесу розвитку суспільства, та врахування певних особливостей регіонів.

Теоретичні підходи, що поєднують безпеку суспільства та ідентичність рівною мірою фокусуються на понятті **згуртованості**. Це означає, що безпека повинна бути узгодженою і не ризикувати тим, що вона намагається врятувати: “безпека повинна захищати те, що є реальним (...), безпека суспільства стосується тих ідей та дій, що визначають індивідуумів як членів соціальної групи”²¹. Проблеми колективної ідентичності є надзвичайно складними, якщо до них підходити з точки зору підходів, що використовуються у процесі творення **нової європейської ідентичності** у країнах ЄС-27, або, якщо брати до уваги особливий характер творення ідентичності в пострадянських країнах. Сприйняття різноманітності у регіонах, які характеризуються культурними, етнічними та релігійними відмінностями, або яка стосується спільних цінностей, істотно знижує потенціал виникнення конфлікту. Конфлікту можна уникнути або контролювати лише до тієї міри, до якої набір спільних цінностей, принципів, інтересів та очікувань є достатньо цілісним, інтернаціоналізованим та включеним до **процесу творення ідентичності**.

Відповідно до соціологічної передумови, за якою всі ідентичності розвиваються природно, проблема полягає в тому як, ким та для кого здійснюється **процес творення ідентичності**. Теоретичним обґрунтуванням може слугувати концепція Мануеля Кастелса щодо форм та походження творення ідентичності у контексті “мережевого суспільства”, тобто такого типу сучасного суспільства, в якому напруга між ідентичністю та глобалізацією є найбільш яскраво вираженою.

Для Кастелса ідентичність соціальних акторів є «процесом створення **значення** на основі культурної ознаки або відповідного набору культурних ознак, яким надається пріоритет порівняно з іншими джерелами значення»²². Дане значення окреслюється як «символічне визначення соціальним актором **мети** власних дій, оскільки елементи ідентичностей можуть однаково вважатись **джерелами значення** для акторів та перетворюватись

21 Ole Waeber, Identity, Integration and Security: Solving the Sovereignty Puzzle in EU Studies, Journal of International Affairs, winter 1995 том 48, ст. 389-431 (405-407)

22 Manuel Castells, Power of Identity, ст.6

на справжні ідентичності, коли і якщо соціальні актори їх засвоять, та обґрунтують власне значення для такого засвоєння. Саме тому значення та дія є невід’ємними, значення є наслідком процесу повторного визначення соціального актора через мету його дій.

Три форми творення ідентичності, які запропонував Кастелс – **легітимізована ідентичність, ідентичність опору та проектна ідентичність**²³, можуть надавати основу для інтерпретації творення колективної ідентичності в регіоні Європейського Союзу та в країнах-сусідах ЄС. В таких рамках аналізу **дія інтеграції або сценарій співпраці** режимів можуть слугувати альтернативами, що спроможні подолати **небезпеку подрібнення**.

Ідентичність опору є типом захисної ідентичності, створеної тими акторами, які сприймають домінування як гніт. Вона є досить розповсюдженою у сучасному суспільстві, всередині та поза межами ЄС, у формі **масштабних рухів фундаменталістів, територіального сепаратизму** або у різних **проявах націоналізму**. Відокремлення, зумовлене ідентичністю опору, також означає збільшення відстані між тими, хто є вилученим та тими, хто вилучає.

На основі принципу **«вилучення тих, хто вилучас, тими, хто вилучений»**, форми колективного опору приводять до розмежування спільнот або до територіального сепаратизму. Феномен Придністров’я, створення ідентичності на території Республіки Молдова на основі принципу відмінності, чи то російської, чи то румунської, або різні форми українського націоналізму є прикладами ідентичності, визначеної на основі **принципу відокремлення**. Це фактично є дихотомією «виживання ідентичності – реальна загроза», що стосується всього набору елементів, які визначають націю, етнічну групу або релігійну спільноту. Той факт, що дані типи загроз є більш суб’єктивними, аніж об’єктивними, розширює суб’єктивний вимір безпеки, таким чином її класична дилема стає навіть більш складною.

Євробарометри демонструють чітку тенденцію європейських громадян до визначення власної приналежності в межах ознак громадянства своєї держави, аніж ідентифікації як європейських громадян. Це особливо стосується невеликих країн-членів Союзу, які побоюються, що монолітна інтеграція може привести до втрати їх культурної ідентичності. Яскравим

23 Легітимізована ідентичність введена домінуючими інститутами суспільства для розширення та обґрунтування власної влади над соціальними акторами. Ідентичність опору створюється тими акторами, які перебувають на позиціях або в умовах, коли їх зневажають та/або таврують домінуючі структури, таким чином провокуючи опір та боротьбу за виживання на основі принципів, які є відмінними або протилежними до тих, які існують в інститутах суспільства. Проектна ідентичність виникає, коли соціальні актори на основі будь-яких наявних культурних матеріалів створюють нову ідентичність, яка по-новому визначає їх позицію у суспільстві; таким чином вони зумовлюють трансформацію всієї структури суспільства (Кастелс, ст.8)

прикладом була відмова Данії від Маастрихтської Угоди (щодо монетарного союзу ЄС), що є цікавим випадком саме у країні-батьківщині Копенгагенської школи, яка запровадила саме поняття «безпеки суспільства».

Більше того, у нових країнах-членах ЄС, особливо у Румунії, сприйняття «другосортного громадянства та членства», яке виявилось одразу після вступу до ЄС, є все ще досить стійким. **Комплекс другосортного членства в ЄС** також посилюється сприйняттям румунськими громадянами упередженого доступу до ринку праці ЄС після вступу Румунії, та відлунням на національному та європейському рівні вигнання з Італії румунських іммігрантів ромського походження в кінці 2007 року. Колективна румунська ментальність все ще не знищила кордон між поняттями «всередині» та «поза». В даному випадку **проектна європейська ідентичність** лише розбудовується.

Схожі виклики щодо творення ідентичності на протигагу сусідству ЄС існують у випадку держав із прагненнями європейської інтеграції, які є об'єктами Європейської політики сусідства, таких як Україна та Республіка Молдова. Дані країни зіштовхнулись з проблемою подвійної невизначеності. З однієї сторони, це стосується «проміжного» статусу, наданого через **відсутність формальної перспективи членства в ЄС**.

З іншого боку, геополітичне розташування цих пострадянських держав, які не є членами ЄС, між ЄС та Росією, зумовлює інший тип невизначеності щодо орієнтації на Європу чи на Росію.

Ми не повинні ігнорувати **стійку ідентичність пострадянського типу** в межах Придністров'я, Криму, деяких регіонів Східної України, та як нову форму існування **постімперської російської ідентичності** із схожими сентиментами, що переважали в Західній Європі після колоніалізму: **потребою належати до великої Імперії**, почуттям безпеки та нав'язаної сили, а також із потребою зберегти втрачену велич, тощо. Більше того, можна спостерігати сприйняття, глибоко вкорінене у «старих» країнах ЄС, що такі країни як Україна, Грузія, Республіка Молдова лише географічно знаходяться в Європі, (а не культурно), окрім Західної України.

Створення проектної європейської ідентичності: процес розширення ЄС та рамки ЄПС

На думку Кастелса, **проектна ідентичність** - це такий тип наступальної ідентичності, що створена як розширення до ідентичності опору, а часом вона будується на основі такої ідентичності. Трансформація суспільства в результаті взаємодії між місцевим та регіональним або глобальним (зовнішнім) впливом може привести до реакції проектної ідентичності на основі **принципу подрібнення** (територіальний сепаратизм) або **інтеграції** (схема європейської інтеграції).

Дану модель ідентичності (від)творення можна застосувати власне до процесу визначення ідентичності ЄС як глобального актора. Присутність ЄС на міжнародній арені і як **регіональної інтеграційної моделі**, і як **глобального актора** виносить на перший план амбіції ЄС «проектувати власні зусилля міжнародно»²⁴, «поширюючи на сусідній регіон набір принципів, цінностей та стандартів, які визначають суть ЄС»²⁵. Експорт демократичних цінностей, зусилля, спрямовані на підтримку регіональної стабільності країн-сусідів ЄС за допомогою інструментів ЄПС, є складовою ролі ЄС як міжнародного актора (як **м'якої сили**), у *просвітницькій місії* поза власними кордонами. Після політики розширення ЄС, ЄПС є рамкою втілення європейської ідентичності.

Процес **творення європейської ідентичності** має динаміку на основі взаємності та одночасності способів творення ідентичності. Як регіональний чи глобальний актор ЄС намагається, з одного боку, повторно визначити власну ідентичність та позицію щодо міжнародної політики, яку він проводить, хоча, ні політика розширення, ні ЄПС не є формально визнаними як інструменти міжнародної політики всередині ЄС.

Проте, розширення ЄС можна розглядати як підхід, за яким **ЄС сприяє посиленню безпеки суспільства в країнах**, спочатку кандидатах, а пізніше членах ЄС, стимулюючи процес внутрішніх реформ, які мають забезпечити відповідність Копенгагенським критеріям, потім відповідність із іншими стандартами, які нав'язуються в рамках переговорного процесу щодо членства в ЄС. Демократія та верховенство права, функціональна ринкова економіка та можливість протистояти тиску, властивому конкурентному внутрішньому ринку – це мінімальні стандарти поняття **«conditionality» (умови виконання попередніх завдань)**, які є «є наріжними каменями безпеки суспільства у процесі вступу»²⁶.

Разом із процесом творення проектної європейської ідентичності, який повинен перетворити зусилля ЄС на реакцію на регіональні та глобальні виклики, і країни, які прагнуть членства в ЄС і країни, яких охоплює ЄПС, стикаються із викликом створення **проектної ідентичності, орієнтованої на ЄС**. Такий сценарій переходу від **ідентичності опору до проектної ідентичності** через трансформації соціальних акторів у таких країнах як Україна або Республіка Молдова на «трансформаційні суб'єкти» суспільства, під впливом небезпек сепаратизму, міжетнічних конфліктів та сприйняття негативної різниці може привести до повторення, продовження та відповідності європейської моделі в рамках пом'якшення сприйняття

24 Romano Prodi Cultural Diversity and shared values, NY University Law School, 4 November 2003, speech

25 Romano Prodi A Wider Europe – a proximity policy as the key to stability, Sixth ECSA-World, 5-6 December 2002

26 Esther Brimmer Seeing blue: American visions of the European Union, Chaillot Paper, № 105, September 2007, European Institute for Security Studies

відмінностей, які можуть спровокувати конфлікт, подолання небезпеки роздроблення та конфліктів на основі національних інтересів за допомогою схожого методу інтеграції, який використовували в основі європейської доктрини після Другої світової війни.

Ідентичності опору: програми антиінтеграції та антиглобалізації

В даному теоретичному контексті потрібно оглянути ідентичності опору, а також ідентичності, легітимізовані різними силами у деяких державах в певні моменти, та **природні процеси**, які відбуваються у сучасному світі, а саме в даній частині Європи. В цьому аспекті ми візьмемо за аксіому ідею, що сучасний світ, на основі технічних досягнень, рівня спілкування та природного процесу глобального знання рухається до глобалізації як природного процесу. Численна література, від праць Арнольда Тойнбі та школи, яку він створив, довела, що **регіональні інтеграційні процеси** та глобалізація є реальними тенденціями.

В даному аспекті ЄС є рушієм регіональної інтеграції на основі головних цінностей **прав людини, демократії, ринкової економіки та верховенства права**, а процес глобалізації надає можливість існування деяких ідентичностей опору в рамках «**первинної демократії**» (Румунія 1990-1992), «**керованої**» чи «**суверенної**» **демократії**» (пост радянський простір 1992-2002), «**монархічної демократії**» (Росія, Білорусь, Центральна Азія 2000-сьогодні), які є формами ідентичностей опору до процесу та ідей зміни правил та цінностей, що є основою європейської ідентичності. На даний час форми ідентичностей опору у регіоні ЄПС є **більш м'якими**. Ці форми офіційно не декларуються чи визначаються, проте змінюються правила, цінності поширюються копіювальними та штучними методами тільки як демонстраційні зміни, в той час як у суспільстві не відбувається перетворення, норми не приймаються у повноцінному вигляді або взагалі не застосовуються, формально прийняті нові цінності не мають впливу на суспільство.

Процес **глобалізації** містить певні відповідні інструменти: правила Світової організації торгівлі, реформи та взаємозалежність Міжнародного валютного фонду, Світовий банк та його положення, міжнародні правила конкуренції. Принаймні аналізуючи реакцію на такі інституції та їх правила ми можемо визначити, як ідентичність опору може діяти у різних країнах. В даному аспекті, випадки відсторонення від законного дотримання політики МВФ, коли деякі країни сприймали такі інституції як «**інструменти американського імперіалізму або домінування**», та відмовились будувати зв'язки із даними інституціями на шкоду економіці, фінансовій рівновазі чи здоров'ю власної економічної та бюджетної системи.

Дані факти та **ізоляція** країн, певні форми **протекціонізму** чи підтримки

держави в економіці а також перевага державних компаній у доступі до контрактів, зміна ринкових правил, є формами ідентичності опору. Ситуація є схожою до певних «інтегративних інституцій», які уникають справжньої конкуренції та створені як основа підтримки попередніх привілей **колишнього імперського центру** на противагу колишньої периферії – наприклад, Спільнота Незалежних Держав (СНД), або форми **підтримки ізоляції та уникання правил глобалізації** групами держав, є імітацією регіональних інтеграційних інституцій – Економічної спільноти СНД, Шанхайська Організація співпраці (ССТО).

5. Дилема безпеки та безпека суспільства

Дилема безпеки описує ситуацію, в якій дії однієї держави в намаганнях збільшити власну безпеку, зумовлюють сприйняття небезпеки для інших держав та провокують реакцію іншої держави у спробі балансування власного сприйняття.²⁷ Результатом є ескалація **накопичення засобів** обома акторами одночасно, у намаганні заповнити відстань між сприйняттям відсутності безпеки та ресурсами для зменшення загрози, яка сприймається. Таким чином, основа концепції полягає у **ескалаційній динаміці**, а ключем такої ескалації є **двозначність та невпевненість**.

Після такого механізму **політики змушені припускати найгірше**. В анархічній системі або некерованій системі як виді міжнародної системи, доцільно зрівняти можливості із намірами. Це походить від **припущення, що те, що інший може робити, він зробить, якщо буде надана можливість**. Саме тому вживаються заходи, які генерують **спіраль невпевненості**, яка в контексті держав часто проявляється як гонка озброєнь.

В випадку **безпеки суспільства**, дилема безпеки передається у більш складний спосіб та іншими засобами, ніж військова дилема. Для дилеми безпеки суспільства, двозначність пов'язана із **двома сторонами націоналізму, етнічним (політичним) та культурним**, і також із зв'язком між **становищем та ревізіонізмом/переглядом**²⁸. Іншим результатом є **перебільшене сприйняття загрози чи неправильне сприйняття загрози** безпеці суспільства, які також провокують реакцію держави через сприйняття іншої держави. Такі факти є частинами даного дослідження на рівні регіональної безпеки трьох держав.

На наступних сторінках ми намагаємось використувувати вищеописану теоретичну частину, яку наша тристороння експертна група застосувала до поточної ситуації у наших країнах: Україні, Республіці Молдова та

27 Paul Roe, *Societal Security*, in Allan Collins Ed., *Contemporary Security Studies*, Oxford University Press, 2007, ст.164-182

28 Там же, ст. 175

Румунії, - з метою окреслення **загроз безпеці суспільства (соцістальній безпеці)**, які сприймають у кожній з наших країн як загрози, що походять із сусідніх країн, та **елементів безпекової дилеми**, перебільшеного чи некоректного сприйняття.

II. БЕЗПЕКА СУСПІЛЬСТВА: ОГЛЯДИ ПО КРАЇНАХ¹.

Безпека суспільства в Румунії.

Безпека суспільства в Румунії має такі параметри:

1. Питання ідентичності

У Румунії існує **стійка ідентичність із історичною основою** творення нації, мови та культури, що зберегли латинські корені навіть після завоювання даної території римлянами, та незважаючи на ізоляцію від інших народів та мов, що також походили від латини, коли з X-XII століття сусідами Румунії були слов'яни та угорці.

Румунія - це **країна «під облогою»**, що завжди перебувала у стані війни з імперіями, які її оточували – Австро-Угорщиною, Оттоманською/Тюрською та Польською, а пізніше і Російською імперією, та їй вдалось зберегти власну державність. На даний час Румунія є **країною, оточеною румунськими меншинами** усіх сусідніх країн. Така ситуація зумовлює важливі проблеми для урядів даних країн, що змушені реагувати на тиск румунських громадян, які проживають в Румунії та мають родичів за кордоном.

1.1. Проблеми угорської меншини

Румунія є **згуртованою державою**, в якій румуни пропорційно складають 87-90% населення, а найбільшою національною меншиною є угорці, які складають 7% населення. Угорці представляють найбільш важливу національну меншину в Румунії, яка налічує 1,5 мільйонів людей. Майже всі вони проживають у Трансільванії і, беручи до уваги населення тільки даного регіону, вони представляють більш, ніж 20% мешканців даної території. Румунські повіти, в яких проживає найбільша кількість угорців – це Харгіта та Ковасна - у них сконцентрована майже половина угорців, що живуть у Румунії. У даних двох повітах угорці представляють більше, ніж 80% населення.

Якщо на початку 1990-х років ця меншина висловлювала **вимоги щодо автономії**, то після падіння комунізму особливістю даної ситуації є те, що більша частина угорської меншини проживає в центрі країни, а не на кордоні із Угорщиною. Більше того, з 1997 року Румунія затвердила

1 Огляди по країнах підготовлені самостійно авторськими колективами, що репрезентують відповідні країни, таким чином, вони відображають позицію та оцінки відповідних національних експертних груп – учасників проекту

найбільш прогресивні **міжнародні положення про права меншин**, починаючи від Рекомендації 1201 Ради Європи, – для того, щоб угорська меншина мала змогу користатись усіма правами – політичними, економічними, соціальними та культурними. З 1997 року політичні представники даної меншини, а саме Демократичний союз угорців в Румунії (UDMR), входили до всіх **урядових коаліцій**, що керували державою, незважаючи на ідеологію румунських партій із різноманітних урядових більшостей, і тому UDMR брав відповідну участь в урядуванні із доступом до ресурсів та фінансів країни.

Крім даної політичної партії наприкінці 2000 року утворилась ще одна формація, що представляє невелику частину угорців, об'єднаних у Громадському форумі, які все ще вимагають певної автономії для регіону Секеї, розташованого в центрі Румунії. Тим не менше, засоби підтримки такої вимоги є виключно демократичними, і їх зусилля головним чином спрямовані на переконання інших представників угорської меншини про додаткову вартість територіальної автономії.

Поточний статус угорської меншини встановлений Конституцією 1991 року. Проте Основний закон викликає суперечки, угорська меншина незадоволена Першою статтею, яка зазначає, що Румунія є «національною державою, суверенною, унітарною та неподільною». На їх думку, таке твердження провокує занижений статус національних меншин, навіть якщо декілька інших статей Конституції Румунії надають їм **права на збереження, розвиток та вираження власної ідентичності**, включно із правом на освіту рідною мовою.

Той факт, що Конституція Румунії не тільки не применшує прав національних меншин, а навпаки - надає меншинам інструменти для їх вираження та розвитку, найкраще демонструє існування та вплив їх власних політичних організацій. Найбільш репрезентативним є Демократичний союз угорців в Румунії (UDMR), що з часу виборів 1990 року є однією з партій, якій завжди вдавалось бути представленою в обох палатах парламенту. 1996 рік став роком, коли члени UDMR вперше отримали міністерські посади (у Кабінеті міністрів під керівництвом прем'єр-міністра Віктора Чорбеа).

Протягом майже двох десятиліть після румунської революції 1989 року та до цього часу тривають дебати між угорцями та румунами з декількох суперечливих питань. Однією із найбільш важливих проблем є **питання освіти**, зокрема запровадження угорської мови в румунських школах, особливо в Трансільванії, де проживає більшість угорців Румунії. Власними зусиллями угорська меншина відновила державний курс навчання угорською мовою в університеті у Клуж Напока.

Протягом минулих років тема національної держави була досить актуальною. Угорці відігравали власну роль та нав'язували себе у

місцевому керуванні на територіях, в яких вони склали більшість населення. Тому вони отримали певну адміністративну автономію на основі процесу децентралізації. Через автономію в повітах, в яких вони є більшістю, угорці також могли отримати певний контроль, який б надавав їм владу у двох румунських повітах, де проживала угорська більшість, Харгіта та Ковасна. В даному регіоні була створена Національна Рада Секлер (угорської етнічної групи) на так званій землі Секеї, тобто в повітах Харгіта, Ковасна та частині повіту Мурес. Рада виступає за отримання **територіальної автономії** на основі «історичної традиції», вимагаючи також власних основних колективних прав людини, хоча жодне з цих прав ніколи не було заборонене.

Проголошення незалежності Косово викликало **декілька реакцій з боку угорської меншини в Румунії** на рівні Демократичного союзу угорців Румунії, а також з боку Національної ради Секлер. Незважаючи на те, що офіційно Румунія не визнала проголошення незалежності Косово, представники Демократичного союзу угорців Румунії зробили декілька заяв на дану тему. Ситуацію було сприйнято як **незвичайний феномен**, оскільки члени даної партії є також представниками уряду Румунії, і займаючи позицію, відмінну від офіційної позиції уряду, вони викликали ризик створення двозначного іміджу позиції керівних органів Румунії.

Певні представники в Трансільванії заявляли, що угорці здійснять спробу проголосити незалежність, беручи модель Косово як прецедент, проте ця подія насправді стала можливістю для угорців посилити власні права та збільшити місцеву автономію. Навіть якщо UDMR була єдиною партією в Румунії, яка підтримувала незалежність Косово, її представники робили **стримані заяви**, стверджуючи, що Косово є прецедентом з огляду на потребу залучення міжнародних акторів до посилення прав етнічних меншин, і не потрібно проводити жодної аналогії між Косово та статусом інших регіонів навколо Балкан. Така позиція, яку підтримала одна з партій, що на даний момент утворює меншість в уряді Румунії, певним чином підірвала офіційну позицію Румунії, яка відповідно до заяви Міністра закордонних справ Румунії в Брюсселі, виступала проти незалежності Косово.

У повітах, в яких угорці формують більшість населення, та в яких Національна рада Секлер має певний вплив, декілька сотень угорців виступили із демонстраціями в підтримку Косово, таким чином посилюючи сигнал про власне прагнення до автономії. Хоча те, чого вимагає Національна рада Секлер у регіоні Секеї, насправді є напівавтономним статусом.

Також потрібно зазначити, що на відміну від косоварів, секеї прагнуть автономії, а не незалежності, залишаючи найбільш важливі прерогативи

уряду Румунії. Саме тому дані дві ситуації не є абсолютно однаковими. Тим не менше, момент проголошення незалежності Косово став важливою подією, після якої пролунало декілька заяв, щоб в черговий раз привернути увагу до угорської меншини в Румунії.

Два представницькі голоси угорської меншини, Демократичний союз угорців Румунії та Національна Рада Секлер поділяють спільні погляди тільки щодо питання визнання Косово. Далі UDMR дотримується **стриманої позиції**, в той час коли Національна рада Секлер намагається використати важливі переваги даної ситуації, порівнюючи неспівмірні ситуації з правами косоварів у Сербії та угорського населення в Румунії.

На останок, враховуючи те, що Демократичний союз угорців Румунії входив до усіх урядів з 1996 року, а також той факт, що румунське законодавство надає меншинам **розширений пакет прав** для можливого самовираження та розвитку, питання прав меншин може розглядатись як успішний приклад політичного життя в Румунії. Всі законодавчі зміни, зроблені в минулому протягом майже двох десятиліть, створили умови для того, щоб права меншин поважали та цінили, як в будь-якій іншій демократичній державі. Дані зміни стали напрямками для втілення міжнародних зобов'язань Румунії. Рамки, в яких проживає угорська меншина, надають можливість для розвитку із збереженням власних прав та ідентичності, як і будь-якій іншій меншині.

1.2. Ромська меншина та імідж міграційного контингенту Румунії – італійська проблема

Наступною проблемою є **ромська меншина**, яка в Румунії налічує 500.000 зареєстрованих (за принципом самоідентифікації) громадян, хоча представники ромської меншини заявляють про 2 та більше мільйонів власних представників. Питання точної кількості вже не є першочерговим, оскільки дані останнього перепису демонструють, що найбільша частина ромського населення **повністю інтегрувалась** та заявляє про власну румунську чи угорську ідентичність. Значна частина даної меншини вже виїхала з Румунії навіть до її вступу до ЄС.

Питання ромської меншини стало **європейським**. Оскільки роми – це мігруюче населення, роми Румунії, а також Угорщини, Словаччини, Польщі та колишньої Югославії перемістились до західноєвропейських країн, асимілювались там, навіть у випадку, якщо деякі з них зберегли румунське громадянство та паспорти. Найбільш важливою проблемою є **імідж Румунії у Європі**, як країни із **низькою здатністю інтегрування ромського населення** з-за кордону та неспроможністю переконати їх повернутись до місця народження. Більше того, особливістю ромських мігрантів є **високий рівень зафіксованих дрібних злочинів, скоєних**

даною меншиною (жебраківання, крадіжки, співи на вулицях, перебування в Європі протягом періоду, довшого за дозволені 3 місяці), також їх залучення до проституції, торгівлі людьми та до невеликого числа важких кримінальних правопорушень.

Якщо така проблема сьогодні виникає в європейській державі, то держава повинна володіти засобами вирішення даної проблеми, включно із доступом до європейських фінансових ресурсів. Оскільки теперішній правий уряд Італії у власній політиці на використовує ксенофобські настрої (незважаючи на те, що протягом останніх 10-15 років уряди цієї країни демонстрували високий рівень толерантності у вирішенні проблеми «таборів» навкруги важливих міст країни), занепокоєння нелегальною міграцією, безпекою громадян та громадським порядком може перетворитись у справжнє «переслідування» **ромських мігрантів** та навіть у порушення європейського законодавства. Хоча Європейська Комісія та Європейський Парламент зайняли чітку позицію у критиці такого підходу, **ситуація залишається проблемною тільки в Італії**, незважаючи на велику кількість румунів та ромських мігрантів румунського походження, які проживають, наприклад, в Іспанії. Саме тому, проблема румунських громадян або колишніх громадян ромського походження все ще є актуальною в Італії, зумовлюючи значну недовіру громадськості та навіть ненависть до румунських громадян загалом.

Насправді, близько 160.000 етнічних ромів проживають в Італії, 90.000 із них походять з країн Центральної та Східної Європи, а решта є громадянами Італії чи країн Західної Європи (ЄС 15). Згідно з оцінкою італійської громадської організації Opera Nomadi,² існує **менше, ніж 60.000 осіб**, які ніколи не володіли румунським громадянством. Навіть за таких умов відповідно до норм ЄС у даній сфері, власне держава несе відповідальність за криміногенну ситуацію у країні, а європейські громадяни **можуть проживати у будь-якій європейській країні**, якщо вони дотримуються законодавства, в іншому випадку вони зобов'язані відповідати перед судом.

Незважаючи на те, чи вони роми, чи ні (потрібно також зазначити постійну плутанину із назвою країни, Румунією – Romania, та назвою столиці Італії, Римом, - Rome), Бухарест почав **наполегливо захищати всіх своїх громадян** та допомагати владі Італії у розгляді кримінальних злочинів, вчинених громадянами Румунії, а також захищати їх права всупереч заявам та діям італійських політиків, навіть вимагаючи підтримки Європейської Комісії та Європейського Парламенту. Це відбувається, коли в той же час, в Румунії зареєстровано більше, ніж 20.000 італійців, що проживають в країні, а близько 200.000 італійців тимчасово чи часто перебувають в країні з робочими візитами. Деяких

2 Джерело: NewsIn Press Agency: (журналіст Ілеана Марос, редактор Гета Гузум)

італійців затримано владою Румунії як особливо небезпечних злочинців, яких розшукує Інтерпол та італійська влада.

1.3. «Молдовська» ідентичність як проблемне питання безпеки суспільства в Румунії

Найбільш проблемним питанням ідентичності є введення Радянським Союзом у 1924 році регіональної ідентичності - молдовської. Після 1947 року Радянський Союз **ідеологічно та історично підтримував** примусове творення даної ідентичності, що значно посилилось з 1975 року. Дана штучна ідентичність була піднесена до рівня **«національної ідентичності»** у Молдовській РСР, тобто у колишній частині Румунії, відділеній та окупованій після 1944 року. Це є також предметом найбільшого занепокоєння для уряду Румунії та її громадян, оскільки певні представники у Кишиневу розпочали дискусію щодо ідеї створення національної держави із іншою, «етнічною» більшістю - **молдованами**, на основі мешканців колишнього регіону Румунії, тобто Молдови, із власною «чіткою історією», та навіть іншою мовою.

Представники в Кишиневу прямують від ідеї державності, - вживаючи назву **молдовани** для визначення ідентичності відповідно до назви країни, проте і визнаючи, що дана ідентичність є власне румунською ідентичністю, – до ідеї створення етнічної меншини, повертаючись до експерименту Сталіна щодо **створення нової етнічної нації**, етнічно відмінної від румунської. Більше того, вони чітко заявляють, що Республіка Молдова є спадкоємицею історичної провінції Молдови (частини Румунії). Дані заяви можуть понести за собою претензії на території та населення, які зараз є частинами Румунії та України, двох єдиних сусідів Республіки Молдова.

Ідея **Великої Молдови** проголошувалась у Кишиневу від 1994 року, схожі ідеї повторно озвучувались з 2001 року, коли Владімір Воронін спробував **нав'язати національну чи етнічну ідентичність «молдован» адміністративними засобами**.

2. Згуртованість суспільства

Соціальні та культурні зміни, які нещодавно відбулись у Румунії, створили нові вимоги та потреби румунського народу. Такі зміни стали постійною ознакою румунського суспільства, як **на рівні спільнот, так і на індивідуальному рівні**. Основні процеси, що їх зумовили, відбулись у політичному та економічному переході до демократизації та ринкової економіки на державному рівні, а також до значних змін у міжнародному контексті.

Інституційний розвиток розпочався задля забезпечення соціального порядку та відповідальності, для **створення та надання інструментів громадянському суспільству Румунії** здійснювати узгоджену та свідому діяльність, спрямовану на зміну певних реалій у соціальній структурі Румунії в межах демократизації та демократичної консолідації. Проте, найважливішим аспектом є **чітке переформування політичної культури та громадянської позиції**, яке може мати значний вплив у процесі демократичних трансформацій нації. Правильні дії, яких потрібно вжити, пов'язані із розумінням інтеграційного феномену, соціальних зв'язків та процесів на мікро- та макро- соціальних рівнях.

Однією з найбільших проблем є **ріст міграції**, особливо міграції робочої сили. Румунія як країна із негативним рівнем міграції, через відкриття власних кордонів після вступу до ЄС, сприймається власними громадянами як відчинені двері до багатших країн Заходу. У більшості випадків румунські емігранти ігнорують бар'єри, нав'язані мовою, культурою чи іншими особистими турботами, такими як зміна країни, залишення сім'ї, друзів чи власності, тощо.

Загальновідомо, що після 1989 року **сотні тисяч румунів** виїхали з країни, особливо після скасування візового режиму із країнами ЄС, намагаючись позбутись бідності та покращити стандарти життя. Приблизно **2 мільйони осіб** з усіх регіонів країни входять до числа емігрантів, і цей факт доводить, що ситуація набула національного масштабу і несе значні ускладнення.

Проте цей феномен має і **позитивний вплив**, оскільки громадяни, які залишили країну, сприяли зниженню рівня безробіття. Більше того, **4-5 мільярди євро**, які щорічно надходять до країни від працівників за кордоном, стали важливим джерелом доходів для румунського економічного та соціального сектору.

Іншим позитивним аспектом міграції є той факт, що румунські громадяни, які проживають в країнах із високим цивілізаційним рівнем, звикли до **громадянської культури**, поваги до прав людини та соціального порядку, таким чином маючи змогу **поширити такі ноу-хау** після свого повернення до Румунії.

Дослідження «Румуни та міграція робочої сили у Європейському Союзі», проведене Національною Агенцією консультаційних центрів для громадян за підтримки Мережі консультаційних центрів з цілої країни, визначило необхідність глибокого аналізу **причин зростання міграції робочої сили та очікувань румунського народу після вступу до ЄС**.

Дослідження, проведене Фондом Сороса у жовтні 2007 року виявило, що з точки зору географічного розподілу, регіони, які найбільше піддалися даному феномену, розташовані на **заході країни** (Банат, Крісана Марамуреш), де відсоток учнів, у яких один або двоє батьків

працюють за кордоном, складає 27% від загальної кількості учнів, та у Молдові, де такий відсоток складає 25%.

Дослідження також підкреслює, що **міграція батьків** має як позитивні, так і негативні аспекти в межах матеріального благополуччя дітей (покращення умов проживання, мобільні телефони, комп'ютери, тощо). Більше того, 34% дітей, обоє батьків яких працюють за кордоном, **подорожували за кордон**, в той час як тільки 14% дітей, батьки яких працюють в Румунії, мали таку змогу.

Серед негативних аспектів, потрібно приділити увагу **погіршенню відносин між батьками та дітьми**, наслідкам психологічного характеру, таким як часті симптоми депресії у дітей, батьки яких працюють в іншій країні. Дані факти вказують на висновок, що діти, батьки яких є емігрантами, повинні вважатись **групою ризику**. Це є першою рекомендацією для влади, яка повинна знайти вирішення проблеми посилення відносин між інституціями освіти та системою соціального консультування.

Міграція. Здатність країни привабити власних громадян

Революція 1989 року змінила сприйняття Румунії, проте ненадовго. Репресії шахтарів у січні, лютому та червні 1990 року, потім у вересні 1991 року, зробили можливим визнання **політичного статусу біженців** для румунів. Проте в той час кількість мігрантів була невеликою. Після 1994-1996 років єдиною причиною залишити Румунію стала **економічна міграція**. Згадане вище дослідження, демонструє, що 10% населення Румунії виїхали з країни з даних причин.

Проживання та робота за межами країни були та все ще є **основними приладами**, особливо для активного населення (зазвичай віком до 50 років). Перший рух з'явився як реакція на комуністичний період Чаушеску, який забороняв вільне пересування та будь-які контакти із західними країнами. Ті, у кого були такі контакти, вважались небезпечними та привертати увагу таємної поліції комуністів, також не маючи доступу до керівних та адміністративних позицій.

Економічна міграція: бажання вже не означає виїзд з країни

На даний момент у багатьох людей все ще існує бажання виїхати з країни. В даному аспекті нещодавнє дослідження демонструє, що **молоді люди віком до 25 років, хотіли б переїхати**, навчатись та проживати в іншій країні, особливо у країнах Заходу, проте спокуса переїхати **без надійної та добре оплачуваної роботи чи без перспективи місця проживання** стає меншою. Отже, незважаючи на те, що молоде покоління хотіло б

виїхати з Румунії, все менше осіб насправді її залишають.

В даному аспекті, найкращим доказом реальних цифр стало введення безвізового режиму з 1 січня 2001 року, коли лише невелика кількість осіб порушила **норму 90-денного періоду** перебування в ЄС. Ситуація була схожою після вступу Румунії до ЄС, коли **невелика кількість осіб виїхала з країни**. Дані факти є чітким доказом того, що ті, хто бажає залишити Румунію, вже виїхали з країни до цього моменту.

У нас немає точних даних щодо обсягів грошових переказів в Румунію, тому ми не можемо стверджувати, що вони склали значну частину ВВП. Після розвитку наукової діяльності з 2000 року, проведені дослідження вказують, що **велика кількість грошей надходить до Румунії** через банкові рахунки чи прямими засобами, проти вони навіть не покрили комерційного дефіциту, і складають **менше, ніж 4-6% ВВП**. Найбільша частина інвестована в будинки, створення власної справи, тощо. В середньому такі перекази є важливим доходом (порівнюючи із іноземним інвестуванням у Румунію до 2000 року), проте вони вже представляють не більше, ніж засіб **зниження торговельного дефіциту**, а економіка країни вже не має значної залежності від цих грошей.

Італія, Іспанія, Франція та Великобританії як бажані пункти призначення.

Конкретні цифри щодо міграції важко знайти, визначити та використати, оскільки немає достатньо даних про осіб, які **тимчасово виїхали з країни**. В більшості випадків румуни мігрують за кордон, не ставлячи до відома органи влади Румунії, вони не мають офіційних документів для перебування чи проживання в різних країнах, тому будь-яке дослідження даної теми може бути помилковим. Проте у роботі із відповідними фактами, ми покладаємось на дослідження, координоване університетом Единбургу та розроблене Драгосом Раду³ в Університетському Коледжі Лондона.

Економічна міграція на даний момент становить причину для виїзду з Румунії у більше, ніж 90% випадках. Відмінну ситуацію зумовлюють об'єднання сімей, коли один із подружжя чи обоє батьків вже проживають за кордоном. Більшість тих, хто їде за кордон, заохочені родичами, друзями, колегами по роботі чи сусідами, які вже мають цей досвід та діляться ним вдома⁴. Більшість із них є **молодими чоловіками, які або не мають кваліфікації, або є висококваліфікованими професіоналами у власній сфері роботи**⁵.

3 Evenimentul Zilei, 12 травня 2008 року

4 Dragos Radu, Migration Study, University College London

5 Там же

Різниця між доходами у Румунії та за кордоном на даний час є нульовою для особи без кваліфікації та складає від 15% до 27% для висококваліфікованої особи. Існують відмінності щодо статі, оскільки жінки зазвичай не заробляють більше грошей, ніж вдома, в той час **як чоловік в середньому заробляє на 15% більше**, беручи до уваги абсолютні рамки (витрати на проживання в даних країнах).

У 2007 році Італія стала першим пунктом міграції для румунів, проте із **значним спадом**, налічуючи 23,2% румун, які проживають за кордоном, у порівнянні із 29,5% у 2005 році⁶. На другому місці Іспанія, в якій налічується 22% румунських мігрантів, і **де спостерігається незначний зріст** протягом останніх трьох років. Румуни, які проживають у найбільш бідніших регіонах Румунії, вибирають у 38,5% випадках Іспанію та навіть більше мігрантів (близько 50%) віддають перевагу Великобританії, яка є четвертим пунктом призначення румунів після Італії, Іспанії та Франції, незважаючи на обмеження робочої сили, які там існують.⁷

Повернення мігрантів: тенденція, що набуває популярності

Протягом двох останніх років, зростала **тенденція повернення румунів, що працюють за кордоном**. Між 2001-2007 роками від 5% до 7,75% активного населення повернулось до Румунії. Це все ще невеликі показники, проте вони формують **цікаву тенденцію**. Завдяки власному досвіду такі особи заробляють до 20% більше, ніж їх колеги, їм також надають перевагу у швидкому підвищенні до посад, пов'язаних із координуванням та керівництвом.

Важливо зазначити, що така зростаюча тенденція зумовлена не внутрішньою політикою – навіть якщо уряд Румунії і намагається створити таку політику, а швидше зовнішніми факторами та **різноманітними кризовими ситуаціями у країнах перебування**. В даному аспекті, останні розбіжності з Італією та переслідування румунів там – після того як за стійкої підтримки радикально правих (Лега Норд та колишні фашисти) був призначений **правий уряд Берлусконі**, - а також **фінансові та кредитні кризи** в Іспанії стали основними важелями, що зумовили повернення румунів, як і зростаючий рівень доходів в Румунії протягом останніх 2-4 років.

Згідно опитування громадської думки Барометр, 26% румунів повернулись із Італії, 13% із Іспанії, 7% із США, 4% із Німеччини, 4% із Франції, 3% із Угорщини, 3% із Греції, 17% із інших країн, а 23% відмовились відповідати на дане запитання. Нова кампанія **обмеження мігрантів в Італії** могла спричинити широку хвилю повернення румунів до власної країни.

6 Національна асоціація центрів консультування громадян (ANBCC), звіт Від Європи – дослідження щодо міграції румунської робочої сили до ЄС.

7 Dragos Radu, Migration Study, University College London

В Іспанії налічувалось близько 100.000 румунів, які працювали легально, та близько 200.000, що працювали нелегально, зокрема у **секторі будівництва**.⁸ Проте надзвичайно швидкі темпи будівництва – 5 мільйонів нових будинків в Іспанії протягом останніх 10 років, більше ніж в Німеччині, Франції та Великобританії разом взятих, та економіка, яка на 20% ВВП залежить від розвитку будівництва, постраждали від **вибуху** високих цін (на 20% більше від їх вартості) та від виснаження кредитів⁹, тому 11% працівників можуть стати безробітними, в той час як відновлення ринку не очікується до 2011 року.

Кредитна криза вразила не тільки Іспанію, але і Ірландію. Ціна домівок впала на 8% минулого року, а це тільки заблокувало ринок будівництва. Більшість румунів перекваліфікувались на водіїв таксі чи повернулись до Румунії¹⁰.

Міграція іноземців до Румунії

Імміграція до Румунії перебуває на низькому рівні і не **становить проблеми для згуртованості суспільства**. Кількість іммігрантів на перевищує декілька сотень на рік, більшість з них приїжджають із Республіки Молдова та повторно отримують громадянство. Кількість іноземних громадян, які проживають на території країни, є низькою, вони мешкають тільки у важливих містах. В Бухаресті, місті із 2 мільйонами зареєстрованих громадян, та із близько 3-3,5 мільйонами мешканців, проживає не більше, ніж декілька сотень китайців, та можливо 3-5 тисяч осіб, які перебувають у країні та час від часу працюють без відповідних документів. Інші національності (включно із нелегальними чи напівлегальними представниками) складають менше, ніж 0,03% населення відповідних міст.

Демографія

Важливим викликом для стабільного розвитку є **демографічні еволюції із різними наслідками** для безпеки суспільства. Дослідження, проведене Європейським Інститутом Румунії¹¹, дозволяє зробити висновок, що **не існує чіткої політики**, спрямованої на припинення різкого скорочення населення Румунії. Скорочення населення продовжується з 2002 року, а різноманітні демографічні проєкції¹² демонструють продовження даної

8 Evenimentul Zilei, квітень 2008 року

9 Оцінка IMF, записана Reuters, квітень 2008 року

10 Evenimentul Zilei, квітень 2008 року

11 Оцінка IMF, записана Reuters, квітень 2008 року

12 Eurostat (2006). UN Population Division (2006); Ghetau (2003) in Strategic directions of sustainable development in Romania – SPOS, 2006. Authors: Constantin Ciupagea, Dan Manoleli, Viorel Nita, Mariana Papatulica, Manuela Stanculescu.

тенденції і у майбутньому, зокрема оцінки на 2050 рік вказують на зменшення до 16-17 мільйонів осіб.

На даний час, **демографічне старіння** не видається проблемою, проте дослідницька команда, залучена до даного Дослідження політики та стратегії оцінює, що воно становитиме серйозну проблему через 20-25 років (коли покоління, народжене після 1967 року, вийде на пенсію), якщо дана тенденція матиме продовження, зокрема, якщо народжуваність не зросте до рівня, необхідного для заміни покоління (2,03 дитини на жінку).

Таблиця: демографічні проєкції ООН для Румунії (середній показник народжуваності)

Проекції:	2010	2020	2030	2040	2050
Загальне населення (тисяч осіб)	21287	20396	19285	18073	16757
Рівень загальної народжуваності (дітей на жінку)	1,27	1,40	1,54	1,68	1,80
Рівень загальної залежності (%)	41,90	45,09	46,76	57,65	72,68
Рівень залежності населення похилого віку (%)	20,93	24,77	27,74	37,52	49,57

Джерело: Розподіл населення ООН: *Проекції населення світу, демонстраційна база даних*, Червень 2006 року.

Примітка: рівень залежності (особи віком 0-14+ особи віком 65 та більше)/особи віком 15-64. Рівень залежності населення похилого віку: особи віком 65 та більше/ особи віком 15-64.

Зміни у структурі сім'ї

Як і типові західноєвропейські країни, Румунія зазнала **важливих змін у структурі сім'ї**. З часом це може мати негативний вплив і на здоров'я, і на згуртованість спільноти та суспільства, таким чином створюючи загрозу безпеці суспільства. Рівень розлучень та шлюбів змінив структуру суспільства, ввівши **важливий відсоток сімей із одним із батьків**, що несе добре відомі негативні побічні ефекти. Але суспільство пристосувалось до цих змін через нормативні правила – відповідальність одного з батьків за неповнолітню дитину чи за дитину, яка навчається в університеті до закінчення навчання.

Найбільш важливий шок для суспільства походить від осіб чи навіть сімей, які працюють за кордоном, проте **залишають власних дітей в країні** під

опікою іншого з батьків чи родичів. Згідно дослідження, проведеного Gallup International на замовлення Дитячого Фонду Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ)¹³ в Румунії проживають близько 350.000 дітей віком до 18 років, **принаймні один з батьків яких працює поза межами країни**, обоє батьків 126.000 таких дітей проживають за кордоном. Половина з цих дітей віком до 10 років. Це означає, що 8% молодого покоління віком до 18 років зазнало певного впливу через виховання одним з батьків чи виховання взагалі без батьків. Менше, ніж 7% таких батьків дотримуються законодавства та повідомляють місцеву адміністрацію, що вони їдуть з країни, скільки дітей залишають, та хто про них дбає.

Країни призначення – це в основному Італія та Іспанія, де більшість осіб приваблює **краща фінансова ситуація. Більше половини з них працюють нелегально**, і тільки 21% матерів та 30% батьків мали робочий контракт до того, як вони виїжджали з країни.

Ситуація із **розпадом сімей** є ще більш драматичною, коли батьки не повертаються до Румунії: 32% із них не повертаються протягом року, в той час, коли **переважна більшість навідує країну раз на рік**, щоб побачити дітей. 80% батьків телефонують кожен тиждень та розмовляють із дітьми, приблизно стільки ж кожного місяця надсилають гроші та подарунки додому.

Дане дослідження проводилось за допомогою статистичної методології у 2000 сім'ях. Воно демонструє, що більшість сімей, які залишають дітей вдома для того, щоб працювати за кордоном, живуть у **найбіднішій частині країни**, і 50% із них походять із **сільських областей**.

Офіційні дані¹⁴ є в 4,1 рази меншими, демонструючи, що у 82,464 дітей принаймні один з батьків працює за кордоном, у 24,406 дітей обоє батьків працюють за кордоном, а у 8,904 дітей єдиний із батьків працює за кордоном. Відповідно до обох досліджень, четверть цих дітей **виховуються бабусями та дідусями**. Велика частина батьків, які поїхали за кордон, не «готують» власних дітей перед своїм від'їздом, таким чином викликаючи **послаблення зв'язків між батьками та дітьми**, які виховуються родичами, сусідами чи друзями.

Ця проблема є повністю новою, і у **даній сфері не існує жодного узгодженого, всебічного державного плану**. Навіть не дотримується законодавство, оскільки в деяких випадках діти залишені на виховання неповнолітніх осіб, осіб, які не володіють достатніми ресурсами чи знаннями, і відповідно в кінцевому результаті переходять під опіку соціальних служб. Єдині акти та проекти щодо цієї проблеми створені для того, щоб заохотити осіб, які працюють за кордоном, повернутись додому.

13 Evenimentul Zilei, квітень 2007 року. Дослідження проводилось в жовтні 2007 року

14 ANPDC – Національне агентство захисту прав дитини, дослідження проведене у червні 2007 року

Робоча сила. Безробіття.

Рівень безробіття в Румунії знижується, і воно вже не виконує роль тиску на ринку робочої сили. Офіційний рівень складає **менше 6,5%** протягом останніх 4 років, а у столиці, Бухаресті, безробіття навіть негативне (через можливість сумісних робіт). Є близько 700.000 зареєстрованих безробітних осіб, та тільки 250.000 шукають роботу. Найбільша частина не **погоджується на роботу** через робочий графік, низьку заробітну плату чи «брудну роботу». Феномен **«сумісних робіт»** існує в Румунії, особливо в **міському середовищі**.

З низьким рівнем безробіття, великою кількістю робочої сили за кордоном та значним розвитком інвестування Румунія характеризується **дефіцитом робочої сили**, що налічує близько 400.000-500.000 осіб. Сектори, яким найбільше бракує робочої сили – це **будівництво**, що налічує близько 120.000-150.000 дефіциту (згідно даних АОАР - Асоціації румунських бізнесменів) та **громадського здоров'я** – особливо медсестер.

Дежавний інститут статистики (INS) та Eurostat публікують¹⁵ **рівень незайнятих робочих місць** – у середньому 2,14% в першому триместрі 2008 року. Існує 6,78% вакансій в державній адміністрації, 6% в сфері здоров'я, 0,44% в енергетичному секторі та 0,49% в гірничій індустрії. Рівень вакансій зріс на 0,32% з останнього кварталу 2007 року.

Кількість робітників, що працюють за кордоном, складає близько 2 мільйонів, ця цифра є співмірною із кількістю працівників у приватному секторі в Румунії – 2,5 мільйони. В Румунії **мінімальна зарплата** становить 150 євро для персоналу без вищої освіти та 300 євро для осіб із вищою освітою. Середня зарплата становить 600 євро в Румунії та 1000 євро в Бухаресті.

Єдиною надією для покращення ситуації є зменшення будівельної активності в західній Європі в результаті фінансової та кредитних криз, та пільгові проекти уряду, які повинні **повернути робітників додому**, оскільки зарплата в Румунії досягає відповідного рівня, коли брати до уваги вартість проживання. Якщо ситуація не зміниться, єдиним шляхом стане **робоча імміграція** – вже є випадки, коли китайців чи пакистанців запрошували для роботи в окремих індустріях.

Бідність

На даний час Румунія не має критичних проблем із бідністю, хоча дане питання було **важливим під час перехідного періоду**. Проте значних зрушень досягнуто під час років стабільного економічного росту з 2000 року та після вступу до ЄС. Нещодавні дані демонструють, що соціальні та допоміжні пенсійні виплати зросли більше ніж на 150% у порівнянні

із 2004 роком. Всі пенсії зросли більше, ніж на 50%, порівняно із 2004 роком. Стабільність пенсійної системи є важливим питанням, оскільки у 2008 році **кількість працівників перевищила кількість осіб на пенсії** вперше з часів падіння комунізму. Така ситуація виникла, хоча за кордоном налічується стільки ж робочої сили, скільки в межах країни, також є однакова кількість осіб, які не долучаються до пенсійної системи в Румунії, та приватних працівників, які платять податки та внески.

Щодо **розподілу доходів**, реальний стан насправді демонструє **значну нерівність доходів** в Румунії в європейському контексті. Незважаючи на економічне зростання, не відбувається покращення даної ситуації. Нерівність доходів таким чином може становити найбільшу загрозу для згуртованості суспільства.

Відповідно до вищезгаданого дослідження SPOS Європейського Інституту Румунії, існує також високий рівень **бідності**, а економічний ріст після 2000 року не був соціально стабільним, оскільки переваги зменшення бідності не були рівним чином розподілені серед населення. Ризик бідності дітей та молоді є все ще високим в європейському контексті. Існують також **інші соціальні групи, які підлягають високому ризику бідності**, а саме: селяни та безробітні, особи без освіти (менше 8 класів), багатодітні сім'ї, ромське населення, сільське населення, в більшості випадків жителі північно-східного, південно-східного та південно-західного регіонів Румунії.

«Національний стратегічний звіт щодо соціального захисту та соціального залучення», виданий Міністерством праці, соціальної солідарності та сім'ї Румунії у вересні 2006 року, демонструє **рівень бідності як такий, що знаходиться у стані постійного зниження** останнім часом. З точки зору проживання, звіт демонструє, що у **сільській місцевості** спостерігається бідність та навіть крайня бідність. Рівень бідності там у 2005 році досягав 28%, для порівняння у міських регіонах – 10%. Майже 70% бідних людей проживають у селах. Щодо ведення господарства, рівень бідності серед одиноких осіб зареєстрований у відношенні 25,9% (20,1% серед чоловіків, 28,6% серед жінок) є на 7,7% вищим, ніж рівень бідності на державному рівні. Рівень бідності серед господарств одиноких осіб, старших 65 років, в даному звіті досягає 30,2%.

Серед основних висновків звіту Світового Банку «Румунія: Аналітична та консультативна допоміжна програма моніторингу бідності»¹⁶, вперше окреслений той факт, що період швидкого економічного розвитку в Румунії з 2000 року зумовив **значне зниження абсолютної бідності**, від 35,9% у 2000 році до 13,8% у 2006 році. Докази вказують на значне позитивне співвідношення між економічним зростанням та зниження бідності в Румунії протягом останніх років. Іншими словами, економічне зростання протягом періоду 2000-2006 років, в середньому 5-6% на рік, загалом

16 Report № 40210-RO Romania: Poverty Monitoring Analytical and Advisory Assistance Program, First Phase Report, Fiscal Year 2007, issued in November 2007

сприяло різкому зниженню абсолютної бідності.

Протягом цього процесу Румунія підтримувала **помірний рівень нерівності** згідно міжнародних стандартів. У 2005 році рівень нерівності в Румунії був нижчим, ніж в Польщі, Естонії, Литві, Ірландії та Великобританії, та співмірним із середнім рівнем нерівності ЄС-25 та ЄС-15.

Проте, незважаючи на загальну позитивну картину, все ще залишаються **глибокі корені бідності**. Більше, ніж решту населення, бідність вражає сільські регіони на північному сході країни, ромське населення, молодь, менш освічених осіб, безробітних та тих, хто сам себе забезпечує. Економічне зростання і надалі служитиме основним двигуном зниження абсолютної бідності в Румунії в найближчому майбутньому, проте особливу увагу потрібно приділяти кореням бідності для того, щоб і надалі **знижувати рівень бідності** швидкими темпами.

Схема та профіль бідності в Румунії надають достатньо інформації щодо поточного стану **соціального вилучення**. Зокрема, дві групи в Румунії – **неблагополучні спільноти ромів та особи із найбідніших регіонів**, проживають на територіях, що проходять через процес перетворення на гетто. Тим не менше, ситуація щодо ромів є предметом численних досліджень та різноманітних урядових стратегій, планів дій та програм, які створюються та розробляються для покращення даної ситуації. Щодо населення, яке проживає в «бідних регіонах», існують певні дослідження, результати яких дають оцінку недостатнього узгодженого та прагматичного вивчення ситуації.

Чотири основні типи **бідних регіонів** були визначені в містах Румунії¹⁷:

Звалища сміття (спільноти, які проживають у створених ними притулках поблизу сміттєзвалищ);

Історичні центри (райони будинків, націоналізованих під час комуністичного режиму, які місцева адміністрація перетворила на соціальні помешкання);

Регіони типу гетто (колишні будинки одиноких осіб, які належали державним соціалістичним підприємствам, на даний час закриті) та

Індустріальні райони, які вже не використовуються (райони блоків, збудованих на периферії міста для робітників державних соціалістичних підприємств, на даний час закриті).

Насильство, жорстокість як загроза соціетальній безпеці

Агресивність, **насильницька поведінка**, тенденція вирішувати щоденні конфлікти використанням сили є також чинниками, що негативно впливають на безпеку суспільства. Жорстока поведінка може привести

17 Stanchulescu M., Berevoescu I (coord.), Sarac lipit, caut alta viata! Fenomenul msaraciei extreme si al zonelor sarade din Romania, Ed. Nemira

до незахищеності та розколу на рівні спільноти, що становить важливу загрозу для згуртованості суспільства.

У Румунії жорстока поведінка **не є типовою**, хоча існують окремі приклади кримінальних дій, вчинених із жорстокістю, чи випадки поведінки, як включає використання сили, тиску та агресії, індивідуальної чи групової. Такі приклади є нечисленними і менш важливими, ніж в країнах ЄС-15 чи США, не кажучи про ситуацію в Болгарії, Республіці Молдова, Україні чи Росії.

Проте навіть в такій ситуації дослідження **джерел агресивної поведінки** чи **коренів насильства** у окремих випадках були досить доцільними для передбачення тенденцій та утримання даного показнику під контролем.

Міфи про «загниваючий капіталізм» не прижились в Румунії. Життя довело, що капіталізм не є загниваючим (він навіть зміг пережити комуністичні утопії, які охоплювали диктаторські та авторитарні системи пролетарів), а **побічні ефекти чи змагальні механізми**, які повинні були привести до колапсу капіталізму, не розвинулись за схемою комуністичної пропаганди у перехідній Румунії.

Ні індивідуалізм, ні атомізація суспільства та розшарування соціальної згуртованості, навіть відчуженість чи наголос на жорсткій конкуренції, суперництво, агресивність та гонитва за грошима, чи розчарування переможених при спостереженні за концентрацією капіталу, - жодна з цих можливих причин не призвела до вибуху жорстокості в кінці перехідного періоду та протягом перших років європейської Румунії.

Очевидно, що ми говоримо не про **другорядні та незначні елементи**, які з'являються в кожній країні, а про загальні результати норм поведінки. Ми використали в нашій оцінці статистику жорстоких злочинів із архівів та статистику Міністерства внутрішніх справ, практичний аналіз румунських психіатрів та психологів, а також оцінку карти жорстокості в Румунії, створеної в соціальних та географічних середовищах. Якісні оцінки є нашими ексклюзивними результатами.

Для даної частини дослідження ми відмовились взяти за основу методологію (хоча ми не заперечуємо її значення) використання статистичних даних з етнічної точки зору, оскільки ми не віримо, що існують будь-які генетично жорстокі нації чи етнічні спільноти, що агресивна поведінка може бути спадковою чи набутою через певний тип освіти в сім'ї. Ми припускаємо, що **насилля пропорційно розподілене в суспільстві Румунії, нав'язане оточенням та стандартами життя**. Статистика довела, що **бідність** не є причиною, яка може пояснити насилля в Румунії. Навпаки, середовище, в якому зазвичай домінує жорстокість у нашій країні, на відміну від Болгарії, Росії чи Сомалі – виключає таку схему.

Іншою причиною для відмови розгляду питання насилля з етнічної точки зору, крім концептуальних та моральних причин, є відсутність такого типу

статистики в даних поліції після 1990-х років а також офіційних документів Міністерства юстиції та Служби виправних закладів. Навпаки, **брак освіти** став більш відповідною причиною, **особливо для домашнього насильства**.

Експортоване насильство?

Із зростанням та зниженням, в деякій мірі рівномірними, як напади з метою пограбування в період 2003-2006 років, кількість **жорстоких злочинів** в Румунії перебуває на низькому або нормальному рівні, у порівнянні із середніми європейськими показниками, в особливому контексті обмеженої імміграції та присутності іноземних громадян у нашій країні. Поки що не можна припускати, що така присутність стала причиною збільшення жорстокості. Проте навіть в інших країнах статистика не демонструє збільшення кількості жорстоких злочинів після прибуття іммігрантів з Центральної та Східної Європи.

Нещодавня статистика, опублікована в Великобританії продемонструвала, що не існує **збільшення кількості злочинів через появу таких іммігрантів**. Даний факт суперечить аргументу про причини та передумови, які використовуються для виключення іммігрантів із регіону чи для блокування європейської імміграції через Ла-Манш. Кількість експортованих злочинців не була надмірною, а реакція місцевих жителів щодо спілкування із тими, хто прибув із Східної Європи, не була вибуховою чи надмірно занепокоєною.

Ситуація в **Італії** є іншою, оскільки кількість румунів там є набагато вищою. **Надмірне висвітлення пресою** певної кількості жорстоких кримінальних випадків із залученням румунських громадян ромського походження, що проживають у нелегальних та антисанітарійних умовах, **політично використовується у нещодавніх кампаніях** на місцевих та загальних виборах. Незважаючи на заяви Берлусконі та Велтроні, голови лівих та колишнього мера Риму, румуни (навіть ромського походження) не є більш жорстокими в Італії, ніж в Румунії. Це можна побачити з іншого прикладу, Іспанії, де є стільки ж румунів та етнічних ромів із румунськими паспортами, а кримінальні випадки трапляються в таких ж пропорціях, як і в іншій спільноті. Різниця полягає в тому, що **питання мігрантів не використовується у внутрішніх виборчих кампаніях**.

Це не означає, що рівень злочинності не був експортований разом із великою кількістю румунських громадян. Пропорція все ще є нижчою за середню в Європі та нижчою за рівень злочинності в Румунії, навіть набагато нижчою, ніж рівень злочинності в інших західноєвропейських країнах чи країнах, розташованих на Сході. В Італії цей феномен **сприймають перебільшено**.

Навіть гіпотеза деяких дослідників, що рівень злочинності зменшився в

Румунії завдяки її експорту на решту Європи через потребу «безпечної затоки» для злочинців вдома, виявилась не підтвердженою. Нещодавні дослідження довели, що жорстокість не є прихованою, вона просто перебуває в межах нормальних показників, набагато нижчих, порівняно із середніми європейськими даними. В Румунії насильство менш поширене, ніж у Болгарії, Росії, США, Україні, Республіці Молдова, деяких регіонах Франції, Німеччини тощо.

Мода, снобізм, принади «зіркового статусу» - механізм насильства та агресивності в Румунії

Друга частина дослідження жорстокості та агресивності фокусується на джерелах насильства та механізмах, що підтримують цю характеристику серед громадян, змінюючи згуртованість суспільства та створюючи загрози безпеці суспільства. У Румунії насильство спостерігається загалом в сім'ях, між друзями та колегами, і не рідко між людьми, які не знають один одного.

Причиною такго вираженого насильства є звичайні почуття, пов'язані із людською поведінкою: ревності, суперництва, бажання життя, жінки чи статусу когось, тощо. Найбільша частка злочинів із використанням насильства збільшилась між 2001-2006 роками і практично знизилась наполовину у 2007 році. В сільських регіонах алкоголь є значним чинником у злочинах із використанням насильства, але їх кількість знизилась порівняно із міським середовищем.

Саме у переповнених міських регіонах потенціал насильства є найбільш важливим. Натовп, стрес, конкуренція можуть пояснити цю проблему, проте дослідження окремої статистики соціологів, що спеціалізуються на людській поведінці, продемонстрували іншу переважаючу реальність. Згідно цих досліджень гонитва за колекціонуванням речей, мода, снобізм, принада «зіркового статусу», потреба бути у центрі уваги, в увазі медіа, в позиції, що «дозволяє тобі існувати» є найбільш реальними та популярними механізмами, що приводять до збільшення агресії та жорстокості, навіть частіше, ніж пояснення існуванням надмірної кількості бойовиків та жорстоких фільмів на телебаченні та в медіа в загальному, елементів, які сприяють та погіршують ситуацію, проте не пояснюють зростання рівня жорстокості у міському середовищі.

Весь механізм розпочинається із обману та «статусу розумнішого», оціночних моделей, таких як мільярдери, що стали багатими за одну ніч, людей, яким все «вдається» із використанням чи без залучення індивідуальних зусиль чи знань. Такі моделі подвоюються звичкою насміхатись над іншими, розкиданням непристойними словами, використанням імпульсу продемонструвати несправжню зверхність над іншими, ігноруванням правил та норм та піддаванням спокусі довести

іншим (і собі), що ти можеш все зробити, що ти **над іншими** з такої точки зору, що ти володієш **певним рівнем недоторканості**, якого немає в інших. Така відсутність **стійких, справжніх та здорових цінностей** провокує людей до надміру, агресії, та звичайно, до жорстокості.

І якщо це є **сприйняттям моделі успіху**, то все суспільство перевернуте **з ніг на голову**, із важливою зміною згуртованості суспільства та значними загрозами безпеці суспільства. Навіть якщо на початковій стадії ця **загроза є все ще м'якою**, ми вже можемо передбачити побічні ефекти такого типу моделей в майбутньому для покоління, яке перейме відповідальність за керування країною чи бізнесом. Акцентування на слабкості є надзвичайною вразливістю, яка може завдати серйозної шкоди цілісній матриці суспільства та в часи кризи перетворитись у справжню загрозу для безпеки суспільства.

3. Пріоритети Румунії щодо стабільного розвитку у соціальній сфері

Декларація Століття, прийнята з нагоди Саміту Століття, проведеного у вересні 2000 року, включала програму розвитку, яка перебувала на першому місці на порядку денному ООН на XXI століття, з метою створення «світу стабільного розвитку та знищення бідності». В даному аспекті уряд Румунії та Муніципальна програма врядування та сталого розвитку UNDP презентували у лютому 2004 року перший «Звіт щодо цілей розвитку століття для Румунії», який визначає цілі та специфічні показники на 2009-2015 роки.

Таблиця: Мета століття – цілі для Румунії на 2009-2015 роки

Цілі розвитку століття (MDG)1	Ліквідувати крайню бідність
Ціль 1.	Вдвічі знизити рівень крайньої бідності до 2009 року, порівняно із 2002 роком
Ціль 2.	Вдвічі знизити дефіцит споживання бідного населення до 2009 року, порівняно із 2002 роком та зменшити соціальну поляризацію
Ціль 3.	Збільшити рівень зайнятості молоді (віком 15-24 років)
Ціль 4.	Підтримати сільськогосподарських виробників та працівників
Ціль 5.	Суттєво зменшити випадки низького росту, зокрема у певному віці дітей між 2001 та 2015 роками, особливо у сільських місцевостях

MDG2 Ціль 6. Ціль 7.	Збільшити рівень випусників в рамках обов'язкової освіти Забезпечити, щоб до 2012 року, принаймні 95% дітей із сільського середовища закінчили повний початковий та гімназійний освітній цикл Збільшити рівень грамотності ромського населення
MDG3 Ціль 8.	Сприяти статевій рівності та забезпеченню прав жінок Збільшити рівень зайнятості жінок
MDG4 Ціль 9. Ціль 10. Ціль 11.	Зменшити смертність серед дітей Вдвічі знизити рівень смертності серед дітей віком 1-4 років протягом 2002-2015 років Зменшити рівень смертності дітей на 40% протягом 2002-2015 років Ліквідувати дитячу віспу до 2007 року
MDG5 Ціль 12.	Покращити здоров'я матерів Вдвічі знизити рівень смертності серед матерів протягом 2001-2009 років
MDG6 Ціль 13. Ціль 14. Ціль 15	Контролювати ВІЛ/СНІД та туберкульоз Підтримувати випадки ВІЛ/СНІД на рівні 2002 року Зупинити збільшення у 2005 році та розпочати регресію виникнення туберкульозу. Надати доступ до важливих ліків за доступними цінами
MDG7 Ціль 16. Ціль 17.	Підтримувати стабільність навколишнього середовища Збільшити рівень лісових насаджень від 27% до 35% в сільських місцевостях до 2040 року Збільшити пропорцію захищених територій від 2,56% у сільській місцевості у 1990 до 10% у 2015 році.

Відповідно до висновків та рекомендацій, запропонованих авторами Дослідження стратегії та політики (SPOS-2006), виданим Європейським

інститутом Румунії¹⁸, державні стратегічні напрями стабільного розвитку повинні бути сумісними із міжнародними та європейськими стратегічними цілями (оновлена Стратегія стабільного розвитку 2006 року). Вищезгадане дослідження аналізує відповідні дані згідно міжнародної та європейської інтерпретації для того, щоб визначити **основні виклики для стабільного розвитку Румунії**, а саме: розподіл доходів, бідність, групи із непропорційним ризиком бідності, соціальне вилучення, демографічні еволюції, здоров'я, зовнішня міграція, освіта, регіональні диспропорції, соціально-економічний стан та сільський розвиток.

З огляду на основні виклики для стабільного соціального розвитку, пріоритетними **стратегічними напрямками** та рекомендаціями зазначимо, насамперед, необхідність кращої координації різноманітних документів стратегічного планування, розроблених на даний час. Їх ширше розповсюдження та швидке втілення є також важливими. По-друге, існує декілька проблем щодо фундаментальних вимог для довгострокового соціального включення та згуртованості, у тих вирішальних стратегічних документах чи особливій стратегії, які планують розробити. Вони є наступними¹⁹:

А) проблема (загалом міських) регіонів, які перебувають в процесі перетворення на **гетто**;

Б) проблема соціально вилучених груп, таких як **бездомні особи чи сім'ї**;

В) проблема стимулювання **збільшення народжуваності**;

Г) проблема **міграції з метою роботи за кордоном** та

Д) проблема **доступу до інфраструктури**, загалом в сільських регіонах.

18 Strategic directions of sustainable development in Romania – SPOS, 2006. Authors: Constantin Ciupagea, Dan Manoleli, Viorel Nita, Mariana Papatulica, Manuela Stanculescu.

19 Там же

Безпека суспільства у Республіці Молдова

1. Історичні передумови

Наслідком появи Республіки Молдова як незалежної держави став ряд подій, які відбувались протягом принаймні двох століть. Тому на даний час в суспільстві не існує **консенсусу** щодо **інтерпретації історичного минулого**. Дуже часто одна і та ж подія, трактується або як «окупація», або як «звільнення», залежно від політичної чи етнічної приналежності того, хто висловлює думку. Історичне минуле надалі **широко експлуатують з політичних мотивів**, і це має прямий негативний вплив на безпеку та згуртованість суспільства.

З юридичної точки зору, Республіка Молдова є правонаступницею колишньої Молдавської РСР, яка була утворена 1940 року як союзна республіка, суб'єкт федеративної держави СРСР. В той же час, потрібно зазначити, що **немає причин вважати, що Республіка Молдова є спадкоємицею Князівства Молдова**. Насправді, в травні 1812 року після перемоги у російсько-турецькій війні 1806-1812 років, Російська Імперія приєднала частину (приблизно третину) території Князівства Молдова. Пізніше в структурі Російської Імперії додана територія носила назву «Бесарабія». Тим не менше, після 1812 року Князівство Молдова не зникло як державне об'єднання, а у середині ХІХ століття було задіяне до політичних процесів, які завершилися об'єднанням румунських князівств та появою сучасної держави Румунія.

На теперішній території Республіки Молдова офіційний термін **«молдавський»** з'явився 12 жовтня 1924 року, коли в Харкові, тодішній столиці України, було проголошено створення «Молдавської автономної радянської соціалістичної республіки» у складі України. Політична мета такого вчинку не маскувалась з боку СРСР і полягала у **обґрунтуванні територіальних претензій СРСР на Бессарабію**, яка з 27 березня (9 квітня згідно нового стилю) 1918 року стала частиною Румунії.

Молдавська РСР в межах сучасних кордонів півстоліття була частиною СРСР. Протягом цього часу населення даної території було об'єктом **двох взаємопов'язаних стратегій**, які пропагував союзний центр. З однієї сторони, на території СРСР та всіх національних республік, підтримувалась політика створення **«радянського народу»**. 31 березня 1971 року було проголошено «нову історичну спільність». В той же час, тільки на території Молдавської РСР підтримувалась політика створення та консолідації **«молдавської соціалістичної нації»**, відмінної від населення сусідньої Румунії. Для досягнення даної цілі союзний центр, крім використання **широкомасштабних репресій**, також втілював політику **румунофобії**, систематично насаджуючи людям ідею існування «молдавської» мови, відмінної від румунської.

Після розпаду СРСР у 1991 році утворились 15 нових держав, серед них і Республіка Молдова. Наступний політичний розвиток в Республіці Молдова продемонстрував, що **«молдавська соціалістична нація»** не може служити основою для нової держави і вона автоматично не перетворилась у спільноту громадян нової держави. Більше того, частина населення Республіки Молдова була задіяна у **антидержавних сепаратистських рухах**. В результаті збройного конфлікту у 1992 році Республіка Молдова втратила контроль близько 12% власної території, головним чином на лівому березі ріки Дністер (Придністров'я). На цій території до цього часу *де факто* існує держава, самопроголошена як «Приністровська Молдавська Республіка». **Сепаратистські рухи** також виникли в південній частині Республіки Молдова, в областях, де в основному проживають гагаузи. Проте, на відміну від Придністров'я, в південній частині Республіки Молдова вдалось подолати антидержавні тенденції. 23 грудня 1994 року Парламент Республіки Молдова прийняв закон про особливий юридичний статус Адміністративної територіальної одиниці (АТО) Гагаузії. Хоча ще зарано вважати мешканців цієї автономної території **органічною частиною «громадянської молдовської нації»**. АТО Гагаузія *де факто* стала **інструментом самоізоляції населення** від решти суспільства, а відсутність узгодженої та завершеної юридичної основи зумовлює напругу у відносинах із центральною владою, сприяючи розвитку духу ізоляції.

Саме тому аналіз питання безпеки суспільства у випадку Республіки Молдова повинен враховувати той факт, що **суспільство все ще не пододало стадію переходу** від частини «радянського народу» із особливими місцевими особливостями до так званого «Суспільства Республіки Молдова». Іншими словами, підхід до питання безпеки суспільства у випадку Республіки Молдова є неможливим без врахування сутності особливостей перехідного періоду у Республіці Молдова. **Процес встановлення «Суспільства Республіки Молдова», «громадянської молдовської нації»**, який розпочався 27 серпня 1991 року, з моменту проголошення незалежності нової держави, все ще не дав очевидних результатів на всій території країни. Більше того, в Республіці Молдова досі не існує **консенсусу щодо основних елементів цієї єдності**. Це означає, що питання безпеки суспільства у випадку Республіки Молдова повинне розглядатись шляхом виділення **факторів, які перешкоджають процесу консолідації громадянської нації** та суспільства Республіки Молдова.

Існує декілька делікатних моментів, зумовлених історичним минулим, через які цей **процес став складним та тривалим**. Насамперед, потрібно зазначити, що протягом двох століть доля населення, яке проживало на теперішній території Молдови, **вирішувалась ззовні** без проведення консультацій чи активного залучення населення. Поява Республіки Молдова як незалежної держави **не зумовлена свідомими зусиллями більшості населення колишньої Молдавської РСР**. Більше того, на момент роз-

паду СРСР, всередині та зовні Республіки Молдова існувала думка, що потрібно скористатись здобутою свободою, щоб **об'єднатись із Румунією**. Ця думка, підсилена **румуніофобією**, нав'язаною радянським режимом, сприяла **ескаляції збройного конфлікту в Придністров'ї**. В результаті проект державного становлення все ще перебуває під впливом феномену сепаратизму в Придністров'ї, посиленого зовнішнім втручанням. В той же час, існує ряд факторів, вплив яких на безпеку суспільства визначається **якістю політичних процесів на правому березі ріки Дністер**. Протягом періоду 1990-2008 років Республікою Молдова керували політичні формації із **діаметрально протилежним та несумісним баченням** проблем, успадкованих від історичного минулого. Даний факт впливає на **якість та зміст різноманітних законодавчих актів та деяких розділів Конституції країни**.

Назва державної мови

Першим питанням для вирішення на початку процесу демократизації суспільства став **статус рідної мови більшості населення**. Як вже згадувалось, у Молдавській РСР мова більшості населення мала назву «молдавська» мова, і в писемності використовувався кириличний алфавіт. Насправді, в усіх аспектах домінувала **російська мова**, а «молдавська» мова просто відігравала декоративну роль. Як тільки політичний контекст дозволив плюралізм думок, митці, зокрема, члени Союзу письменників, перейняли ініціативу. Після бурхливих політичних суперечок 31 серпня 1989 року Верховна Рада МРСР прийняла законодавство «Про Статус державної мови в Молдавській РСР» та «Про функціонування мов на території Молдавської РСР». Ці закони не визначали **домінування румунської мови, а де факто описували ситуацію білінгвізму**, за якої російська мова отримувала статус «засобу міжетнічного спілкування». Таким чином, така, хоча і **несмілива, спроба соціальної емансипації** носіїв румунської мови продемонструвала, що великий російський шовінізм у формі «соціалістичного інтернаціоналізму» був глибоко вкорінений серед населення Молдавської РСР. Більше того, противники державності та румунської мови пізніше були шоковані **переходом до латинського алфавіту**.

Перші демократичні вибори Верховної Ради в Молдавській РСР відбулись у лютому-березні 1990 року, їх результатом стало короткострокове тимчасове домінування **прихильників емансипації румунської мови**. Протягом цього періоду, в освітню систему Республіки Молдова ввели такі предмети як «Румунська мова та література» та курс «Історії румунів». Проте, під час наступних парламентських виборів 27 лютого 1994 року, **прихильники «молдованізму» радянського типу** відновили власні позиції. В результаті до Конституції Республіки Молдова, прийнятої парламентом в червні 1994 року, була додана Стаття (13:1), яка зазначала, що «державною

мовою Республіки Молдова є молдавська мова, яка функціонує на основі латинського алфавіту».

Незважаючи на політичні перипетії, **прихильники молдованізму**, включно із партією комуністів Республіки Молдова (PCRM), не наважувались **підтримати та ввести «Молдавську мову та літературу»** в освітню систему. Тим не менше, після того як до влади прийшла PCRM, був навіть надрукований «Молдово-румунський словник». В результаті встановилась **постійна двозначність у питанні мови**, яка **використовувалась із політичною метою**, і таким чином це стало загрозою безпеці суспільства.

На даний час, в суспільстві встановлена наступна практика: **прихильники молдованізму та більшість чиновників вищого рівня** (в міністерствах, тощо) вживають термін «**молдавська мова**»; частина державних службовців, які вважають, що мова є румунською, але не хочуть ризикувати власною кар'єрою, вживають **евфемізми на кшталт «державна мова»**. Щодо решти, то крок за кроком термін «**румунська мова**» укорінюється в суспільстві. Більше того, легалізація Конституцією Республіки Молдова фрази «молдавська мова» також має **негативний вплив** на перспективу реінтеграції Республіки Молдова. Якщо таке об'єднання відбудеться, населення Придністров'я буде мати законні підстави для відмови від **вивчення румунської мови відповідно до положень Конституції Республіки Молдова**. Отже, такі дії неодмінно ускладнять ситуацію та збільшать ризик її загострення.

Етнічна ідентичність місцевого населення

З того часу як Бесарабія стала частиною Російської Імперії (1812-1918 роки), імперський центр підтримував **політику «молдованізму»**, маючи на меті **створення контрасту у відносинах із сусідньою Румунією**, країною, яка утворилась від об'єднання князівств Молдови та Валахії. Її метою було служити заміником під час **відчуження** населення Бесарабії від Румунії. Таку ж політику, проте набагато жорсткішими засобами тоталітарного політичного режиму, втілював СРСР на території МРСР, утвореної у 1940 році. Така політика, що здійснювалась протягом півстоліття, привела до конкретного результату – на момент розпаду СРСР на території Республіки Молдова більшість місцевого населення вважали себе «молдованами», етнічною спільнотою, відмінною від румунів. Ця більшість, разом із представниками етнічних меншин, не вважала себе завойованими СРСР та **погоджувалась із комуністичною ідеологією СРСР**, таким чином вони не бачили себе **громадянами незалежної від СРСР держави**.

Незважаючи на політику Кремля, частина населення Молдавської РСР все ще вважала себе «**румунами**», а не «молдаванами». За умов, коли суспільство не змогло вирішити дану дилему, застосовуючи

засоби, притаманні демократичному суспільству, в суспільстві виникли **поляризація та штучна конфронтація**. Замість застосування принципу **індивідуальної етнічної ідентифікації** кожного громадянина та **консолідації суспільства на основі принципу громадянства**, чиновники в Кишиневу наполягали на понятті «**молдавський народ**» у етнічному значенні цього слова. Ті, хто ідентифікував себе як «**румун**», визначались **етнічною меншиною**. Більше того, у суспільстві досі існує **тенденція нав'язування колективного етнічного самовизначення**, типу «ми», що є молдованами, або «ми», що є румунами. Це означає, що в Республіці Молдова досі можна відчуту залишки тоталітарної ментальності.

Інтерпретація історичного минулого

Великою мірою, доля Бессарабії та Придністров'я, частин Республіки Молдова була визначена Російською Імперією, а пізніше, 28 червня 1940 року - СРСР в партнерстві із нацистською Німеччиною. Спершу, після воєн із Оттоманською імперією, у 1791 році Російська імперія розширила власні кордони до Дністра, взявши під контроль теперішнє Придністров'я, а пізніше, у 1812 році приєднала також Бессарабію. Після того, як Російська Імперія похитнулася в результаті Першої Світової війни та більшовицької революції, представницький орган Бессарабії «**Sfatul Tarii**» (законодавчий орган), 2 грудня 1917 року спочатку проголосив Молдовську Народну Республіку. Пізніше, оскільки сусідня Україна також проголосила власну незалежність, та почала висловлювати територіальні претензії на Бессарабію, **27 березня 1918 року «Sfatul Tarii» проголосував за об'єднання Бессарабії із Румунією**. Оскільки це рішення було прийняте на фоні присутності румунських військ на території Бессарабії, метою яких було знищення розсадників «радянської влади», Радянський Союз досить гостро відреагував та розірвав дипломатичні відносини з Румунією. Пізніше, після підписання 23 серпня 1939 року Пакту Молотова-Рібентропа, 1 вересня 1939 року Гітлер ініціював напад на Польщу і цей акт агресії був підтриманий СРСР 17 вересня. Таким чином дві країни-агресори, нацистська Німеччина та СРСР розпочали Другу Світову війну. 28 червня 1940 року війська Червоної армії ввійшли в Бессарабію для того, щоб **2 серпня в Москві створити Молдавську РСР**.

Історична інтерпретація цих подій ускладнюється також тим фактом, що Румунія у 1941 році разом із нацистською Німеччиною здійснила напад на СРСР, який вступив у коаліцію із демократичними країнами (США, Великобританія), що врешті-решт перемогли Німеччину та її союзників.

Суспільству Республіки Молдова бракує **практики мотивованих публічних дебатів** щодо ряду питань, успадкованих від суперечливого історичного минулого. Як правило, такі питання вирішуються із діаметрально

протилежних позицій та експлуатуються із політичною метою. Дехто, основним чином прихильники «молдованізму», категорично наполягають на тому, що у 1812 та в 1940 роках відбулось «звільнення Бесарабії». Більше того, вони заперечують будь-яку законність рішення «Sfatul Tarii» про об'єднання Бесарабії та Румунії від 27 березня 1918 року. Вони також мовчать про злочини комуністичного режиму на території Молдвської РСР після її створення, та не піддають сумніву легітимність дій Російської Імперії та СРСР. Це, в той час як інша частина населення трактує події 1812 та 1940 років як «окупацію» і жодним чином не заперечує легітимність об'єднання 1918 року. Також існує взаємозв'язок між ставленням до історичного минулого та вибором геополітичного вектору. В Республіці Молдова триває війна історичних підручників.

Це стосується і предмету «Румунська мова та література», курсу з «Історії румунів», який був введений в школи Республіки Молдова протягом 1990-х років без будь-якого очевидного спротиву зі сторони батьків чи дітей. Прихід до влади PCRM у 2001 році означав початок боротьби проти цього курсу історії з метою заміни його курсом «Інтегрованої історії», яка пропонувала діаметрально протилежні інтерпретації історичного минулого.

2. Права етнічних меншин в Республіці Молдова

Згідно даних останнього перепису, проведеного у 2004 році, етнічний склад Республіки Молдова налічує 80% молдован/румун, 9% українців, 8% росіян, 1,5% гагаузів і 1% болгар, тощо. Щодо територіального розподілу етнічних меншин, то можна відзначити, що дві спільноти, гагаузи та болгары, проживають в межах чіткої географічної території, в той час як інші меншини поширені пропорційно по всій території Республіки Молдова.

Такий розподіл також визначає структуру законодавства Республіки Молдова щодо прав етнічних меншин. Ми виділяємо декілька рівнів регулювання прав осіб, що належать до етнічних меншин:

1. Регулювання загального характеру, які стосуються прав усіх громадян Республіки Молдова. Ця категорія включає Конституцію Республіки Молдова, кодекси (виборчий, цивільний та кримінальний, тощо), закон про неурядові організації та ін., які встановлюють рівність прав громадян Республіки Молдова незважаючи на їх етнічність.

2. Особливе регулювання, яке прямо стосується прав осіб, що належать до етнічних меншин. Ця категорія включає закони, що містять норми щодо осіб, які належать до етнічних меншин. Закони, які встановлюють основний зміст регулювань, є законами про права осіб, що належать до національних меншин та про юридичний статус їх організацій № 344-XII,

від 23.12.1994 року. Також потрібно згадати законодавство про місцеве самоврядування, яке регулює певний рівень автономності болгарської меншини в Республіці Молдова.

Закон про права осіб, що належать до національних меншин, та юридичний статус їх організацій встановлює загальні рамки прав етнічних меншин, а також їх визначення. Визначення є досить ліберальним і надає право визначати національні меншини за певними мінімальними критеріями. Таким чином, згідно закону «особи, що належать до національних меншин – це ті особи, які проживають на території Республіки Молдова, є її громадянами, володіють етнічними, культурними, мовними та релігійними особливостями, які їх відрізняють від більшості населення, – «молдован», такі особи вважаються особами іншого етнічного походження». Визначення відповідає демократичним стандартам та містить основні критерії, зазначені в угодах, конвенціях та інших міжнародних документах. В цьому аспекті, згадаємо Рекомендації № 1134, від 01.10.1990 року та № 1201 ПАРЄ, від 01.02.1993 року Парламентської Асамблеї Ради Європи про права осіб, які належать до національних меншин.

Стаття 111 Конституції Республіки Молдова та закон про особливий юридичний статус Гагаузії (Гагауз-Єрі) № 344-ХІІІ від 23.12.1994 року встановлює право територіальної автономії Гагаузії в межах «незалежного вирішення» проблем «політичного, економічного та культурного розвитку». Закон відповідає демократичним стандартам в межах прав осіб, які належать до меншини гагаузів, хоча **деякі положення закону становлять конституційні проблеми** особливого значення за умов, коли **Республіка Молдова є державою, за яку точиться боротьба**.

Тексти, які можуть викликати конституційні суперечки, є наступними: в преамбулі закону, яка стверджує, що «носієм статусу Гагаузії є **нечисленний гагаузький народ**»; тексти в статті 1, параграф 1, який встановлює, що особливий статус є «формою самовираження Гагаузії»; текст в статті 1, параграф 1, який визначає, що «в разі зміни статусу Республіки Молдова як незалежної держави, **населення Гагаузії має право на самовизначення**»; стаття 20 та 21, які встановлюють особливі положення в судах та в прокуратурі Республіки Молдова. Тексти згаданих законів **суперечать статтям 2 та 3 Конституції Республіки Молдова**, яка визначає **суверенітет народу Республіки Молдова** та неподільність території Республіки Молдова.

Судова влада регулюється Конституційним законом відповідно до Статей 114-125 Конституції. Використання терміну «**народ**» **щодо меншини гагаузів не є доречним**, оскільки вони не представляють народ згідно визначення Хартії ООН. Використання даного терміну **може зумовити плутанину** та створити можливості для спекуляцій для підтримання ідеї відокремлення гагаузької меншини. Закон про адміністративно-

територіальний поділ Республіки Молдова № 764-XV від 27.12.2001 року за умовами статті 110 Конституції Республіки Молдова, стосується також адміністративного регіону (району) Тараклія, в якому проживає болгарська меншина.

3. Регулювання прав осіб, які не є громадянами Республіки Молдова. Ця категорія стосується особливих законів, що регулюють визначені сфери, та містять положення, що гарантують дотримання певних прав для іноземних громадян у Республіці Молдова. Потрібно зазначити: Закон № 546, від 19.12.2003 року про **Концепцію державної національної політики** Республіки Молдова, та Закон № 173-XVI, від 22.07.2005 року про основні принципи юридичного статусу населених пунктів, розташованих на лівому березі ріки Дністер.

Концепція державної національної політики Республіки Молдова також торкається низки **проблем щодо конституційності**, оскільки вона містить положення, які порушують Статтю 13 Конституції Республіки Молдова. Наприклад, Концепція містить положення, що регулює **«юридичне та політичне усунення тривалих спроб демолдованізації, заперечення існування молдовської нації та молдовської державності** чи вираження зневаги до молдовської історії, незнання назви нації «молдовани» та назви «молдовська мова»». Застосування такого тексту закону означатиме **порушення прав на власну думку та її вираження** громадянами Республіки Молдова, а негайним наслідком стане засудження Республіки Молдова у Європейському суді прав людини.

Однією з цілей Концепція визначила в тексті закону **«підсилення політично-юридичної та історико-культурної основи** територіальної цілісності Республіки Молдова». Аналіз з боку багатьох експертів та політичних лідерів продемонстрував, що проблема Придністров'я розглядається не як етнічний, а як геополітичний конфлікт. Концепція не сприяла вирішенню придністровського конфлікту, через те, що **цілі Концепції базуються на помилкових припущеннях**.

Закон № 173-XVI, від 22.07.2005 року про основні положення юридичного статусу населених пунктів, розташованих на лівому березі ріки Дністер є законом, що встановлює статус територіальної автономії для території лівого берега ріки, з метою вирішення Придністровського конфлікту. Закон визначає право автономної області розвивати власні економічні, культурні та політичні особливості.

Республіка Молдова **підписала важливі міжнародні угоди щодо захисту прав людини**, такі як Універсальна декларація прав людини, від 10.12.1948 року, Міжнародний пакт про громадські та політичні права, прийнятий 16.12.1996 року, Рамкову конвенцію про захист національних меншин, прийняту 10.11.1994 Комітетом міністрів Ради Європи та інші. Більше того, Республіка Молдова входить до складу організацій, в яких приймаються

та розробляються угоди про захист прав людини. Європейська конвенція захисту прав людини та фундаментальних свобод має пряме застосування у судах Республіки Молдова, а рішення Європейського суду прав людини є обов'язковими для влади Республіки Молдова. На практиці не відомо про випадки, коли Республіка Молдова була засуджена за порушення прав громадян Республіки Молдова як осіб, що належать до національних меншин.

Серед **ризиків**, які існують, потрібно згадати існування тиску з боку **агресивної частини представників етнічних меншин**, спрямованого на скасування норм, що створюють привілеї. Потрібно сказати, що положення про певні надмірні права створює умови для розширення поділу між спільнотами та ліквідації ефекту інтеграційної стратегії.

3. Мовні стратегії

В Республіці Молдова існує ретельно розроблене **мовне законодавство**. Дане законодавство охоплює численні сфери громадського життя, визначаючи рівень занепокоєння етнічними проблемами, що існують в Республіці Молдова. Відправним пунктом для законодавчої системи мовної політики є положення Статті 13 Конституції Республіки Молдова, яке встановлює принципи верховенства права. Параграф 1 Статті 13 основного закону визначає **молдовську мову як державну мову**, що функціонує на основі латинського алфавіту. Параграф 2 зазначає, що «держава визнає та захищає права на збереження, розвиток та функціонування **російської мови** та інших мов, якими розмовляють на території країни».

Положення Статті 13 (1) демонструє юридичну ситуацію, яка **підтримує конфліктний стан у суспільстві** щодо правильної назви мови спільноти більшості в Республіці Молдова. Аргументами тих, хто виступає за домінування «**молдовської мови**» є той факт, що оскільки існує держава під назвою Молдова, то очевидно, що мова спільноти, яка дає назву державі, повинна носити таку ж назву. Цей аргумент підтримує зусилля **створення ідентичності на основі етнічної спільноти** «молдован». Більше того, проголошується, що ця назва знизить занепокоєння етнічних меншин, на основі припущення, що назва «румунська мова» може спровокувати ворожі реакції серед представників меншин. Ми вважаємо, що основний аргумент доводить **надмірне втручання держави у розбудову ідентичності**, часто матеріалізуючись у **порушенні права особи на ідентичність**. Щодо другого аспекту, ми продемонструємо, що **визначення ідентичності спільноти не може бути зумовлене реакцією інших спільнот**.

Аргумент тих, хто виступає за назву «**румунська мова**», базується на основі історичних та **наукових орієнтирів**, які підтримуються спільнотою інтелектуалів в широкому визначенні цієї соціальної категорії. Вони нагадують про **концепцію Сталіна щодо молдовської мови** та вважають

очевидним, що за умов, коли ідеологія Сталіна засуджується, потрібно також знищити вплив такої ідеології.

Згідно тієї ж Статті 13 Конституції, функціонування мови на території Республіки Молдова встановлюється єдиним законом. Мовне законодавство, включно із Законом про функціонування мов, якими розмовляють на території Республіки Молдова, № 3465-XI від 01.09.1989 року, включає **норми вивчення мов, освіти**, володіння мовою державними чиновниками, її використання в громадських закладах, в приватному середовищі, тощо. Ми продемонструємо, що **рівень вивчення державної мови в школах** особами, які належать до етнічних меншин, є низьким, оскільки випускники не знають **державної мови на елементарному рівні спілкування**. Закон зобов'язує державних службовців володіти державною мовою для того, щоб адекватно виконувати функції, для яких вони призначені, та встановлює обов'язкові перевірки рівня знань екзаменаційними комісіями. Насправді це положення не виконуються.

Іншим делікатним питанням в межах мовних стратегій є **аудіо-візуальна сфера** Республіки Молдова. Аудіо-візуальний кодекс, встановлений законом 373-XVI від 29.12.2005 року визначає **обов'язкові покази передач державною мовою** на радіо та телебаченні в пропорціях 80% до 2010 року, починаючи від 65% в день прийняття Кодексу, з яких 50% повинні демонструватись в прайм тайм. На даний момент, відсутність балансу зумовлена необмеженим доступом іноземних станцій, особливо з Російської Федерації, тому **російська мова є домінуючою в аудіо-візуальній сфері Республіки Молдова**. Кодекс визначає, що починаючи з 2010 року кількість частот, які будуть запропоновані програмним сервісам державною мовою, повинна становити 70%.

Ми бачимо, що існують численні норми регулювання мовної політики в Республіці Молдова, проте багато з них не застосовуються належним чином. Тому існує ситуація, коли стан *де факто* розходиться із станом *де юре*. Мовне законодавство в Республіці Молдова застосовується частково, певна його частина ігнорується через відсутність зацікавлення у застосуванні. Відносини між державною мовою та російською мовою, якою розмовляє значна частина громадян Республіки Молдова, розвинулись незалежно від програми, яку нав'язує державна влада. За таких умов основними елементами, які впливали на ставлення осіб, що належать до етнічних меншин, були наступні: зростаючий інтерес до громадського життя в Республіці Молдова, який визначається необхідністю знання державної мови для виконання державних функцій; зміни кількісного відношення між більшістю населення та меншинами на користь більшості (згідно даних перепису 2004 року), яка прагне ліквідувати неготовність до інтегрування у суспільство Республіки Молдова; відсутність тиску з боку державної влади, спрямованого на нав'язування вивчення державної мови, що спричинило зменшення ворожості з боку осіб, які належать до етнічних

меншин, у ставленні до державної мови.

Таким чином, потрібно пам'ятати, що **відсутність вимогливого виконання законів** про мовну стратегію сприяло **зниженню напруги** серед представників етнічних меншин. Тому ми робимо висновок, що більш доцільним у справах, які можуть провокувати ризики, є не зростання суворості законів, крім тих, які прямо пов'язані із державним життям та діяльністю органів державної влади. В цьому аспекті ми повинні повернутись до Концепції державної національної політики Республіки Молдова. Ми згадаємо положення, відповідно до якого **«російська мова, яка за діючим законодавством, має статус мови міжетнічного спілкування, також застосовується в усіх сферах життя держави та суспільства. Молдово-російський та російсько-молдовський білінгвізм, який історично встановився, є характерним для Молдови, і за сучасних умов, його потрібно розвивати та вдосконалювати»**.

Потрібно зазначити, що **функція спілкування** серед громадян належить державній мові, оскільки ця функція є власне одним із **елементів, які визначають її юридичний статус**. Встановлення мови, відмінної від державної мови, як мови для спілкування серед етнічних спільнот, анулює вплив мовного законодавства та його дію у державній сфері, а також анулює суть та ціль мовного законодавства. В цьому аспекті **положення суперечить Статті 13 Конституції**, згаданій вище.

Регулювання **особливого статусу російської мови** також суперечить параграфу 2 Статті 14 Конституції Республіки Молдова, яка встановлює зв'язок рівності між російською мовою та мовами інших меншин. Ми повинні пам'ятати, що цей параграф встановлює право осіб, що належать до російської меншини, і також може застосовуватись у випадку інших меншин, а не особливий статус для російської мови, якого потрібно дотримуватись органам державної влади. Більше того, з тексту не випливає, що російська мова може мати статус, відмінний від мов інших етнічних меншин.

Як зазначено у параграфі 2 Статті 13 Конституції, регулювання особливого статусу російської мови є **дискримінацією осіб, що належать до інших етнічних меншин**. Легалізація російської мови як мови для спілкування серед етнічних спільнот **порушує права осіб на вибір мови спілкування**. Громадянин держави не може бути зобов'язаний володіти певною мовою, окрім державної, у ситуаціях, зумовлених його функціональними обов'язками.

Ті ж аргументи стосуються регулювання молдово-російського і російсько-молдовського білінгвізму. Знання мов є правом людини, а зобов'язання володіти мовою, відмінною від державної, є порушенням цього права. В категорії ризику потрібно пам'ятати наступне:

1. Існує постійна небезпека повернення на порядок денний державних органів питання **відносин між спільнотами, що будуються на основі**

конкуренції, спрямованої на нав'язування певної мови як силового елементу. Так звана **політика білінгвізму** підтримувала **незбалансований стан**, що характеризувався ситуацією, коли представники більшості спільноти володіють російською мовою в набагато більшій пропорції, ніж члени етнічних меншин володіють державною мовою. За таких умов, відмова осіб, що належать до етнічних меншин, **вивчати державну мову** може створити основу для конфліктів в майбутньому.

2. Через відсутність занепокоєння органів державної влади, існує **мовне середовище, в якому домінують та задають тон електронні засоби масової інформації з Росії**. Регулювання мовного балансу повинне базуватись на тому факті, що доступ до іноземних станцій інформаційного простору Республіки Молдова не є проблемою, пов'язаною із правами етнічних меншин, а проблемою адекватного регулювання розподілення інформаційного простору, спрямованого на підтримання відповідних та рівних зв'язків з мовної точки зору.

3. Дебати щодо **назви державної мови** підтримують напругу у суспільстві, а доповнення до Статті 13 Конституції Республіки Молдова, яке може визнати **румунську мову державною**, знищить небезпеку створення неминучих поділів. Контекст є відповідним, беручи до уваги той факт, що більшість прихильників ідеї **молдовської мови** не заперечують, що вона є **ідентичною із румунською** і той факт, що представники етнічних меншин вже не виражають негативного ставлення до назви румунської мови.

4. Культурна ідентичність

Питання культурної ідентичності в Республіці Молдова сфокусоване навколо основних пунктів:

1. **Структура етнічних спільнот** та кількісне співвідношення між ними визначають їхнє значення у суспільстві Республіки Молдова, тобто їх здатність впливати на **культурну ідентичність** Республіки Молдова. Ми розрізняємо два етапи еволюції проблеми ідентичності. Перший етап проходив **до перепису 2004 року**, коли аналіз та громадська діяльність визначались оцінкою пропорції між більшістю населення та меншинами 65% до 35%. Наступний етап відбувся **після перепису**, коли дані продемонстрували відношення 80% до 20%. Зміна кількісного відношення між спільнотою більшості та етнічними меншинами на користь більшості знизила спроможність меншин нав'язувати власні елементи до ідентичності Республіки Молдова як держави, та зменшила зацікавленість з боку політиків у проблемах представників етнічних меншин. Це пояснює той факт, що до зміни співвідношення напруга, зумовлена конкуренцією між етнічними меншинами, була набагато вищою у суспільному житті Республіки Молдова. На даний час, зусилля представників меншин спрямовані на **інтеграцію до**

суспільного життя в Республіці Молдова шляхом набуття, хоча б частково, цінностей, яких дотримується більшість населення.

2. В Республіці Молдова питання ідентичності пов'язане із **структурою державності**, через те, що Республіка Молдова є новою державою без традицій державності, а її ідентичність потрібно підкреслювати. Щодо консолідації державності, потрібно зазначити, що з часу появи такого державного об'єднання, ініціювалась **конкуренція** між етнічними спільнотами з метою **впливу на ідентичність**. Були окреслені три вектори конкуренції, серед яких можна виділити наступні: вектор, який ніс **ідею молдованізму**, вектор, який заявляв про **румунське походження ідентичності** та вектор, який виступав за ідентичність, **споріднену із слов'янськими країнами**. Такий розподіл зумовив відповідну орієнтацію трьох векторів - на ідентичність на основі елементів культури території Республіки Молдова, ідентичність, спрямовану на румунський культурний простір, та ідентичність, спрямовану на російський культурний простір.

3. Дебати в суспільстві щодо **ідентичності більшості спільноти**. Питання ідентичності більшості населення стало головним після зміни кількісного відношення між більшістю та меншинами, згаданого вище. Тому до перепису 2004 року політичні партії, включно із владною партією, спрямували власні заяви на **захист «російськомовної меншини»**, якій приписували вищу, ніж у більшості спільноти, спроможність мобілізації ресурсів. Після зміни кількісного співвідношення, політичні партії, особливо панівна політична сила, спрямували власну риторику на теми, пов'язані із визначенням ідентичності більшості.

Питання ідентичності характеризується **заплутаним станом**, спричиненим **відсутністю узгодженості** у риторичі органів державної влади. Концепція державної національної політики Республіки Молдова визначає таку політику як «політично-юридичне продовження столітнього процесу тривалої державності **молдовського народу**». Більше того, вона стверджує, що молдовани є нацією, яка заснувала державу, разом із представниками інших етносів.

Дії держави зумовлюють **ідею державності на основі концепції громадянської молдовської нації**, яка включає всіх громадян, незважаючи на їх етнічне походження. З іншої сторони, влада намагається додати **етнічного змісту** до концепції для того, щоб виправдати розмежування громадян Республіки Молдова та громадян Румунії з етнічної точки зору. Як наслідок, виникає ситуація, за якої особи, що заявляють **про власну румунську ідентичність**, є **виключеними із політичного життя**, а їх **внесок до консолідації ідентичності заперечується**, в той час як **інші меншини відмовляються визначати себе громадянами Республіки Молдова**.

4. Існування **динамічності ідентичності більшості спільноти**. Ми можемо стверджувати про існування розколу всередині більшості спільноти,

спричиненого різними варіантами набуття ідентичності. Одна категорія осіб ідентифікує себе як громадяни **румунського етнічного походження**, в той час, як інша категорія відносить себе до **молдовської ідентичності**. Як правило, елементи, що розділяють ці дві категорії, пов'язані із **рівнем емансипованості та соціальної мобільності осіб, доступом до цінностей, професійним рівнем, освітою та культурою**. Особи із вищим рівнем зазначених критеріїв відносять себе до румунського етносу та становлять меншість у порівнянні із тими, хто вважає себе молдованами.

Економічне зростання, відображене у зростанні добробуту, створює можливості для громадян Молдови у отриманні доступу до цінностей, а також альтернативи у виборі їх ідентичності. Міграція робочої сили (економічна міграція) та міграція, пов'язана із доступом до освіти за кордоном, є одними із **факторів, що впливають на динаміку еволюції вибору ідентичності у Республіці Молдова** через пропорції такого феномену.

Концепція державної національної політики Республіки Молдова визначає принципом державної національної політики «консолідацію міжетнічного миру, створення нації на основі **історично зумовленого молдово-російського та російсько-молдовського білінгвізму**, а також збереження та розвиток мовних відмінностей інших етнічних груп, що проживають в Республіці Молдова». Цитований текст містить певні елементи, які можуть спричинити напругу. Тому недоцільно заявляти про консолідацію **міжетнічного миру** на основі молдово-російського та російсько-молдовського білінгвізму. Показники міжетнічного миру не є тотожними із поняттями нечіткого змісту, і тут ми повинні продемонструвати, що міжетнічний мир не можна забезпечити на основі **мовної консолідації, щодо якої є претензії** у значної частини населення. Молдово-російський та російсько-молдовський білінгвізм є проблемою, пов'язаною із **правом особи володіти іноземною мовою**, і він не може бути нав'язаним законом. Історичний вимір зазначеного білінгвізму є також неоднозначним і може викликати напругу.

Проголошений білінгвізм походить від концепції «**російськомовного населення**», яка нещодавно перестала використовуватись органами влади. Ця концепція є **наслідком етнічної політики колишнього СРСР** та базується на тому, що особи, які належать до декількох етнічних меншин Республіки Молдова, окрім гагаузів та болгар, розглядалися (визначались) як представники спільноти, **спільно заснованої на критерії розмовної мови**, тобто російської.

Консолідація «молдовської ідентичності» базується на **помилкових історичних даних та на суперечливому змісті**. Відомо, що теперішня держава Республіки Молдова представляє в середньому тільки **одну четверту частину середньовічної держави Молдова**. Найбільша

частина території феодальної держави є частиною теперішньої Румунії. В свою чергу, **концепція «молдовської ідентичності»** пропонує зміст цінностей **обмеженого культурного простору**. Ця ідентичність перебуває в конфлікті з ідентичностями деяких спільнот із **вищими культурними та цивілізаційними показниками**, таких як румуни, та росіяни. Вони підтримуються інформаційним та мовним середовищем із набагато більшими можливостями, ніж молдовські. **Носії цивілізаційних та культурних цінностей**, визначені поняттям *elitu*, представляють спільноти із вищим потенціалом, ніж молдовський.

Існування певних більш привабливих альтернатив для громадян Республіки Молдова може привести до **відмови від «молдовської ідентичності»**. Можливе вирішення полягає у **усуненні органів державної влади від створення ідентичності та суперечок на цю тему**.

Влада Республіки Молдова повинна консолідувати зв'язки із власними громадянами на основі ідеї відносин «держава-громадяни», на відміну від відносин типу «держава-етнічні спільноти».

5. Релігійна ідентичність

Свобода совісті, задекларована у Статті 31 Конституції Республіки Молдова, яка зазначає у параграфі 1, що «свобода совісті є гарантованою, а її прояви повинні відбуватись згідно духу толерантності і взаємоповаги». Параграф 2 зазначає, що «свобода релігійного віросповідання є гарантованою, а релігійні органи можуть організовувати себе відповідно до власних статутів та згідно закону». Закон про релігійні органи та їх складові частини № 125-XVI від 11.05.2007 року регулює організацію та функціонування релігійних культур та організацій. Потрібно зазначити, що законодавство Республіки Молдова відповідає міжнародним стандартам релігійних прав, окрім формулювань, що надають владі право тлумачити їх певним **довільним чином**.

На даний час визнаються такі основні релігійні культу і організації, як Православна церква, Католицька церква, релігійні культу та організації протестантів, іудеїв, тощо. Православні християни складають 95% населення Республіки Молдова. За оцінками, приблизно 12% належать до Бесарабської Митрополії, яка канонічно підпорядковується Бухарестському Патріархату, а решта належать до Молдовської Митрополії, яка канонічно підпорядковується Московському Патріархату.

Існують релігійні організації, яким **органи державної влади відмовили у реєстрації**. На даний час налічується 17 таких організацій. Найбільш відомим і показовим прикладом такої ситуації стала відмова **органів державної влади у реєстрації церков зі складу Бесарабської Митрополії**, яка канонічно підпорядковується Православній церкві Румунії. Рішення ЄСПЛ у позові Бесарабської Митрополії проти Республіки Молдова містить

основні елементи, за якими функціонують зв'язки між державними органами та релігійними організаціями та культурами.

Одним із аргументів, які влада використовує для обґрунтування свого рішення про відмову у реєстрації Бесарабської Митрополії, став той факт, що влада **не бажає бути залученою до релігійного конфлікту** і прагне діяти як нейтральна сторона. Потрібно зазначити, що запити на реєстрацію релігійного культу чи організації не спрямовані на створення конфлікту між культурами, оскільки процедура реєстрації **визначає тільки зв'язки між повноваженим органом державної влади та заявником**. Більше того, твердження, що реєстрація релігійної організації спровокує жорстокі реакції іншої організації, яке виправдовує відмову у реєстрації через прагнення зберегти громадський порядок та безпеку, не має **юридичних підстав**. Влада не може відмовляти у **дотриманні права** на основі того, що третя сторона може вчинити жорстокі дії у відповідь. Влада зобов'язана карати тих, хто вчиняє незаконні дії, відповідно до ступеню важкості такої дії.

Щодо **нейтральності держави** у зв'язках із релігійними організаціями, зобов'язання влади полягають у забезпеченні рівних умов діяльності для релігійних культів і організацій. Забезпечення рівних прав також означає **визнання релігійних культів** та організацій, для того, щоб вони мали підставу діяти як юридичні особи. Саме тому відмова держави визнати певні релігійні культури і організації насправді означає **втручання в діяльність цих культів**. Нав'язування умов та обмежень у визнанні релігійних культів та організацій може стосуватись тільки визначених законодавством та Європейською Конвенцією захисту прав людини та фундаментальних свобод.

У випадку деяких православних спільнот, відмова реєстрації мотивована тим фактом, що православний культ вже визнаний, та **необхідністю підтримати єдність Православної Церкви**. Ми продемонструємо, що єдність християн є бажаною для церков і фактом, пов'язаним із волею християн. Держава відділена від Церкви і **не може приймати рішення про можливість** визнавати чи не визнавати релігійну організацію, ставлячи єдність церкви вище прав особи чи асоціації.

В даному контексті потрібно зазначити, що влада Республіки Молдова **неправильно розуміє термін «культ»**, який має інше значення, і може визначати як зміст релігійної доктрини, систему цінностей, яку практикує група людей, так і спільноту людей, об'єднаних спільними релігійними традиціями.

Наразі, одна із організацій, якій відмовили у реєстрації, є Православною церквою **Київського Патріархату**. Влада нещодавно відмовила у реєстрації **третьої єпархії, що належить до Бесарабської Митрополії**, а президент країни, В.Воронін, заявив, що він **відкличе реєстрацію Бесарабської Митрополії**, а за необхідності Республіка Молдова **«відмовиться від ЄСПЛ»**. Незаконністю відмови у реєстрації єпархії та намірами відкликати

реєстрацію церкви Митрополії Бессарабії, голова держави демонструє ставлення **прихильності до церкви більшості**, яка завжди підтримується владою, як матеріально, так і фінансово.

Потрібно зазначити, що в Республіці Молдова поведінка органів державної влади демонструє **упереджене ставлення до багатьох культур** релігійних організацій в порівнянні із церквою більшості. Тому джерелом релігійних конфліктів в Республіці Молдова є відкрите залучення органів державної влади вищого рівня до діяльності релігійних організацій.

Держава повинна **поважати вибір власних громадян** та приймати **релігійний плюралізм** в Республіці Молдова. Держава повинна припинити втручання в діяльність релігійних організацій та обмежити власне залучення тільки до ситуацій, коли дотримання релігійних прав є неможливим без підтримки органів державної влади. Такі ситуації перелічені у Статті 31 Конституції та стосуються доступу до релігійних обрядів у військових частинах збройних сил та у в'язницях, лікарнях, сирітських домах та притулках, де дотримання релігійних прав є можливим тільки **через співпрацю релігійних організацій із органами державної влади**.

Іншою проблемою, яка потребує збалансованого рішення для того, щоб задовольнити **потребу духовної та моральної освіти молоді**, а також для того, щоб уникнути випадків порушення прав людини, є **релігійне навчання в громадських школах**. На даний час, незважаючи на проголошення єдиної релігійної ідентичності громадян Республіки Молдова, культурні та цивілізаційні відмінності створюють релігійні відмінності всередині більшості православної спільноти. Вибір (зростаючої) частини православної спільноти орієнтований на сферу **європейської культури і цивілізації**, в той час як інша частина дотримується вибору духовенства, який є **більш традиційним**. В такій ситуації органи державної влади також повинні уникати втручання, таким чином поважаючи права громадян Республіки Молдова, які гарантовані Конституцією та Європейською Конвенцією захисту прав людини та фундаментальних свобод.

6. Екстремізм / націоналізм

В Республіці Молдова випадки екстремізму та націоналізму проявлялись у виявах, тісно пов'язаних із **конкуренцією серед спільнот** з метою **нав'язати власний порядок** у політичному житті та **нав'язати елементи особистої ідентичності**. Було очевидно, що одночасно із появою нової держави, з'явилась конкуренція за домінуючі позиції, і такі випадки будуть траплялись досить часто. Важливу роль при цьому відігравали дії органів державної влади, які через **відсутність узгодженості** сприяли мобілізації спільнот, орієнтованих на досягнення власних цілей.

На даний час екстремістські та націоналістичні настрої проявляються серед осіб, **які не адаптувались, чи серед екстремістських груп**, таких

як Національна більшовицька партія, діяльність якої диктується ззовні. Ці організації не є типовими для Республіки Молдова, і ми можемо стверджувати, що вони були засновані для того, щоб в певний момент зумовити **появу конфліктного потенціалу**.

Фактори, які визначили зменшення конфліктного потенціалу в Республіці Молдова, є наступними:

- Особи, які належать до етнічних меншин, **не розглядають румунську мову та ідентичність більшості спільноти як загрозу для власної ідентичності** та власних позицій у громадському житті. Утворилась збалансована ситуація, в якій меншини почуваються комфортно у суспільстві Республіки Молдова.
- Зменшення кількісної частки етнічних меншин по відношенню до більшості (згідно даних перепису 2004 року) **знизило мотивацію та мобілізаційну здатність** меншин нав'язувати власний порядок денний та виявило зменшення небажання інтеграції в суспільстві Республіки Молдова.
- Громадяни Республіки Молдова відкрили **більш важливі пріоритети**, такі як добробут та заробітна платня, зацікавленість в професійній кар'єрі чи діяльність у приватному секторі, тощо.

Ресурси екстремізму зменшуються у Молдові, в той час як ризики повернення до попереднього стану можуть походити від:

1. Дій органів державної влади, які можуть **створити більш сприятливі умови для певної етнічної меншини** та створити дисбаланс у стосунках між спільнотами.
2. Невирішення **економічних та соціальних проблем**, які на даний є пріоритетами для громадян Республіки Молдова, через відсутність відповідного регулювання у майбутньому може повернути конкуренцію між етнічними спільнотами.

7. Сепаратизм

Підхід до питання безпеки суспільства є особливим у випадку Республіки Молдова. Він визначається **актуальним сепаратизмом у східних регіонах країни** (Придністров'я). На момент розпаду СРСР в Республіці Молдова проживало 4,35 мільйона людей, які жодним чином не мали ознак «суспільства», а насправді становили частину колишнього «радянського народу». У випадку Республіки Молдова **населення не могло консолідуватись на основі етнічного критерію і ідеї державного відновлення**, як у випадку Балтійських країн. До того ж, протягом весни-літа 1992 року Республіка Молдова зіштовхнулася із збройним конфліктом, після якого **органи державної влади були жорстоко вражені**; контроль над власною територією був втрачений у більшості населених пунктів на

лівому березі ріки Дністер, а також у місті Бендери (яке розташоване на правому березі ріки) і **переданий антиконституційному режиму, що підтримувався з-за кордону.**

В результаті в Республіці Молдова населення колишньої МРСР поділилось на дві нерівні групи, які перебувають у повністю відмінних умовах. Область, контрольована конституційною владою Кишиневу, перебуває у процесі **повільного та різнобічного процесу консолідації на основі демократичних принципів** та підтримується ЄС, Радою Європи, тощо. На противагу, у Придністров'ї¹ встановлений авторитарний політичний режим, який підтримує **політику створення «придністровської нації»**, відмінної від решти населення Республіки Молдова. Ця політика є схожою до політики центру Радянського Союзу щодо створення «молдовської соціалістичної нації» у МРСР, яка була визначена відмінною від сусідньої румунської нації.

Помилково вважати, що існує політична єдність у регіоні, контрольованому режимом Тирасполя. Наприклад, принаймні **57% населення Придністров'я мають громадянство Республіки Молдова.** Тим не менше, частина населення поділяє цінності, нав'язані цим режимом.

Визначними рисами «Придністровської нації» є:

1. Відсутність будь-якого демократичного досвіду та традицій;
2. Тотальний конформізм щодо існуючої практики авторитарного політичного режиму з боку «Придністровської Молдавської Республіки»;
3. Ксенофобія («румунофобія»), очевидна у відносинах із Республікою Молдова і Румунією;
4. Геополітична орієнтація на Росію, «великоруський» шовінізм, що є справжньою ідеологією режиму.

Проект державності Республіки Молдова може бути успішно виконаний тільки коли всередині Республіки Молдова відмовляться від **ідеї надання Придністров'ю «особливого юридичного статусу» за російським сценарієм.** Сценарії врегулювання Придністровського конфлікту шляхом створення **нової федеративної держави, яка складатиметься із Республіки Молдова та Придністровської Молдавської Республіки** є навіть більш небезпечними для існування держави. В обох випадках безсумнівно розвинеться **«придністровізація» всього суспільства.** Це означає, що сценарії «особливого юридичного статусу» або сценарії створення федеральної держави приведуть до **провальних спроб консолідування «молдовської національної нації» на всій території Республіки Молдова** та, без сумніву, до **невдалого проекту державності Республіки Молдова.**

¹ Термін стосується не всього лівого берега ріки Дністер, а населених пунктів, тимчасово контрольованих адміністрацією Тирасполя

Надійного вирішення Придністровського конфлікту та створення перспективи існування Республіки Молдова можна досягти тільки тоді, коли існуючий режим у Придністров'ї стане суб'єктом потужної демократизації, таким чином **забезпечивши зміну існуючих особливостей Придністровського регіону**. В іншому випадку, Придністровська проблема стане значною загрозою для безпеки та соціальної згуртованості в усій Республіці Молдова.

8. Зміни у демографічній картині

Демографічну ситуацію у Республіці Молдова можна назвати негативною через **загальну кризу**, зумовлену погіршенням рівня народжуваності, рівнем смертності, а також еміграцією. Взаємозв'язок цих факторів сприяє **посиленню процесу депопуляції в Республіці Молдова**, а також виникненню інших негативних наслідків, пов'язаних із систематичними проблемами на демографічному рівні. Таким чином, у 1997 році чисельність населення (крім Придністровського регіону) становила 3,657,3 тисячі осіб, а станом на 1 січня 2008 року вона знизилась до 3,424,4 тисяч. Відповідно, за 11 років населення зменшилось на 232,9 тисяч осіб. За даними ООН, до 2050 року кількість населення може досягти 3,3 мільйони осіб.²

Згідно Звіту про стан країни, розробленого Незалежною експертною групою аналітичних центрів, **причини депопуляції** пов'язані із перехідними процесами у колишніх радянських республіках. Зниження кількості населення зумовлене паралельними процесами демографічного та економічного транзиту. Їх поєднання значно погіршило показники природного зростання, яке з 1999 року перебуває в стані регресії (-0,7% у 1999 році та зниження до -1,5% у 2006 році). Така ситуація виникла через високий рівень смертності у порівнянні із рівнем народжуваності. Таким чином, коефіцієнт народжуваності у 2006 році склав 10,5%, в той час як рівень смертності досягав 12,09%. **Міграційні потоки** мають прямий вплив на процес депопуляції. Згідно офіційних даних, кількість населення, яке емігрувало, складає 668,5 тисяч осіб, в той час як неофіційні дані налічують 1 мільйон осіб.

Демографічна криза у Республіці Молдова значно ускладнюється через **процес старіння населення**. Цей показник є стабільним і складає 13,5-13,8% за період 2001-2006 років. Даний феномен розвивається і горизонтально (чисельність старшого населення зростає) і вертикально (**зростає середня тривалість життя**). Відповідно, у 1989 році перепис населення виявив, що середній вік населення становить 31,8 років, в той час як у 2004

2 Демографічні, соціальні та економічні показники, UNFP http://www.unfpa.org/swp/2005/images/e_indicator2.pdf

році даний показник дорівнював 35,3 рокам³.

На останок, ми можемо запевнити, що **стан демографічних показників є тривожним**, особливо у середньостроковій та довгостроковій перспективі. Інтенсивність їх негативного росту може зумовити ускладнення у всій системі державної безпеки та утворити тиск на соціальну згуртованість. В довгостроковій перспективі ця криза матиме прямий негативний вплив на компонент безпеки суспільства у Республіці Молдова.

Розгортання демографічного процесу, описаного вище, несе у собі **потенціал нестабільності** для безпеки суспільства у Республіці Молдова. В контексті постійних змін, які передбачаються в демографічній сфері, можна спроектувати ряд ризиків, яким піддається стабільність суспільства Республіки Молдова.

- **Наголос на різниці між поколіннями.** Старіюче населення може провокувати радикалізацію соціальних зв'язків між старшим та молодим поколінням. Дисбаланс, спричинений пропорціями поколінь, може зумовити кризи соціального та іншого типу. Велика кількість старшого населення, яка продовжує збільшуватись, та відсутність відповідного зростання кількості молодого покоління може зумовити **брак взаємної толерантності**. В цьому контексті зв'язки всередині секторів суспільства Республіки Молдова можуть стати більш напруженими, та зумовити **зростання рівня потенційної та реальної жорстокості**. Суперечки між поколіннями також можуть підігріватись незбалансованими та все більш вразливими відносинами між старшим та молодим поколіннями. **Така диспропорція** може стати загрозою для спілкування між поколіннями, та, відповідно, для механізму стосунків, обміну досвідом та їх когнітивного характеру, а також для цілісного існування соціо-культурної спільноти. **Параліч діалогу** між ними може нести значні негативні ефекти впливу на соціальну згуртованість, та створити передумови для посилення конфліктів між поколіннями, включно із їх участю у актах агресії. Якщо за адекватних демографічних умов суперечки між різними поколіннями існуватимуть і надалі, то ситуація очевидного старіння населення та антагонізми між ними можуть значно зрости, роблячи безпеку суспільства в Республіці Молдова дуже вразливою.

- **Небезпека для економічно-демографічної стабільності.** Найбільшим ризиком для стабільності згуртованості суспільства є ефект поєднання процесу депопуляції та процесу старіння населення. **Зменшення кількості економічно активного населення** у поєднанні із збільшенням кількості старшого населення (включно із поверненням до власної країни багатьох іммігрантів з категорії пенсіонерів), а також із ростом середньої тривалості життя матиме вплив на соціо-економічні процеси. Молоде покоління стане відповідальним за **утримання зростаючої кількості**

3 Звіт про стан країни 2007, виданий експертною групою незалежних аналітичних центрів, www.expert-grup.org

осіб похилого віку. В такому випадку молодь буде зобов'язана платити збільшені податки на соціальне утримання осіб похилого віку. Таким чином, молоде населення буде змушене докладати більше зусиль та **виконувати більший об'єм робіт** для того, щоб задовольнити потреби осіб похилого віку, знижуючи власний економічний інтерес. Такий тиск може привести до виникнення рухів певного соціального невдоволення державною політикою, спрямованою на підтримку старшого покоління із негативними наслідками для молоді. Реакції такого типу можуть також негативно вплинути на стосунки між даними двома соціальними групами. Виникнення конфліктів сприятиме напрузі у соціальних відносинах, що нашкодить згуртованості суспільства.

9. Бідність та економічна ситуація

Бідність у Республіці Молдова спричинена **низькою заробітною платою населення**, а також **динамічним ростом інфляції**. Ненадійна економічна ситуація знаходиться у переліку основних проблем населення. Таке сприйняття проблем постійно зростає. Згідно Барометру громадської думки станом на квітень 2008 року, проведеного Інститутом Громадської політики Кишиневу у квітні 2008 року, респонденти визначили бідність (61,4%) та інфляцію (67,7%) основними проблемами. У квітні 2006 року ці проблеми визначали 60% (бідність) та 56% (інфляція) населення, а у травні 2007 року вони становили 54,8% (бідність) та 58,1% (інфляція). Ці показники змінюються, проте вони є досить високими.

У порівнянні із даними проблемами, такі явища, як **злочинність чи голод**, хвилюють населення у пропорції 12,3% та 9,4% (станом на квітень цього року). Таким чином, зростаюча увага населення до бідності та інфляції незважаючи на зазначені зміни, є досить високою. Це зумовлено низькими зарплатами у порівнянні із високими витратами на продукти харчування та оплату рахунків. У 2000 році номінальна середня заробітна плата в країні становила 407,9 лейв, у 2007 році вона досягала 1,697,1 лейв, а у 2008 році середня місячна заробітна платня складала 2,06 лейв.

Ріст заробітної плати (приблизно у п'ять разів) радикально не покращив загальну економічну ситуацію для населення.

Першою перешкодою у даному аспекті стало зростання цін, і, відповідно **високий ріст інфляції**: (у 2002 році інфляція складала 4,4%, у 2006 році вона значно зросла, досягаючи 14%, а у січні-листопаді 2007 року складала 12,1%). Високий рівень інфляції наступних періодів може утримуватись через **регіональний та глобальний ріст цін**, а також через **досить повільний загальний економічний розвиток у країні**.

Збільшення прожиткового мінімуму до 1,099,4 лев у 2004 році викликало занепокоєння через те, що **середня зарплата в країні становила 2,065 лев**. Зважаючи на стриманість показника прожиткового мінімуму, а також

на високий рівень інфляції, ми можемо стверджувати, що населення із низьким або середнім рівнем заробітної плати, **неспроможне забезпечити достойні умови проживання**. Найбільш вразливою категорією є мешканці **сільських регіонів** (що представляє 58,7% від загальної кількості населення Республіки Молдова згідно Щорічника статистики 2007 року), які загалом займаються сільськогосподарською діяльністю. Вони отримують середню зарплату 1,098,6 леїв у порівнянні із населенням, яке працює у індустріальному секторі – 2,540,7 леїв, секторі транспорту та комунікацій – 3,039,5 леїв та фінансових операцій – 4,648,3 леїв (*всі цифри стосуються 2007 року*). **Таким чином, заробітна плата тих, хто працює у сільськогосподарській сфері, є близькою до прожиткового мінімуму.**

В той же час складна ситуація існує у **поділі населення відповідно до наявних доходів**. У 2006 році, відсоток осіб, які заробляли в межах 200,1-1000,0 леїв, становив 73,3%, в той час як відсоток тих, хто отримував доходи від 1,000,1 до 2,000 становив 21,7%. Близько 5% населення отримували доходи, вищі за 2,000,1 леїв. Такий розподіл вказує на **незбалансований розподіл доходів** серед населення Республіки Молдова. Беручи до уваги той факт, що прожитковий мінімум становив 878,7 леїв у 2006 році, ми можемо стверджувати, що **населення із середніми доходами не існує**, або його кількість є дуже обмеженою. Саме тому ми можемо стверджувати, що близько 95% населення стикається з проблемами самозабезпечення. **Кількість населення із середнім або високим доходом є дуже обмеженою та налічує близько 5% населення**. Такий негативний розвиток інфляції, зарплат та доходів населення Республіки Молдова може в майбутньому створити різноманітні загрози для безпеки суспільства.

Високий рівень бідності, підсилений швидко зростаючою інфляцією та низькі доходи населення є очевидними джерелами загрози для стабільності згуртованості суспільства. Вищезгаданий контекст визначає наступні ризики:

Відмінності між міськими та сільськими населеними пунктами. Беручи до уваги факт, що сільське населення Республіки Молдова складає 58,7% населення, його вплив та пропорція щодо міського населення є значними. Економічна діяльність у сільській місцевості загалом стосується сільського господарства, за яку практично платять еквівалент рівня прожиткового мінімуму у країні, тобто 1,098,6 леїв. Цей факт є вирішальним у **процесі зубожіння сільського населення**. З огляду на вищі доходи в міських регіонах, у **розподілі «місто-село»** можуть виникнути **певні зміни**. Через **незбалансований рівень доходів та концентрацію бідності переважно в селах**, може посилитись конфлікт між 60% населення, що представляє сільське населення та отримує мінімальні зарплати, та 40% населення у містах, що має вищі доходи.

На даний час ця можлива конфронтація не відбувається через **дещо нижчий рівень інфляції у селах**, сільськогосподарську діяльність

сільського населення, яка надає їм можливість виживати, а також через еміграцію, яка є особливо помітною у селах та пропонує додаткові джерела для виживання. Тим не менше, збільшення кількості природних катастроф та їх негативні наслідки (урагани, повені), старіння працездатного населення, готового емігрувати, а також постійне вирівнювання цін на національному рівні, становлять середньострокові та довгострокові виклики для стабільності відносин між сільськими населеними пунктами та містами. Таким чином, накладання цих коефіцієнтів, а також погіршення інших показників економіки, може спричинити асиметричний розвиток сільських регіонів у порівнянні із міськими та виникнення проблем всередині суспільства Республіки Молдова.

Поширення розподілу «багаті-бідні». Через незбалансований розподіл доходів серед суспільства Республіки Молдова, існує **величезна відстань між багатими та бідними**. Така ситуація сприяє тому, що близько 73% населення повинні виживати, оскільки їх фінансові джерела практично не відрізняються від прожиткового мінімуму в країні. Якщо тиск економічного розвитку погіршить таку ситуацію, можуть виникнути конфлікти між ними та тими 22% населення, які заробляють близько 2,000 леїв. Ті 5% населення, що монополізували доходи в країні, можуть серйозно постраждати. **Ріст збіднілого класу населення** сприятиме тиску соціальних зв'язків, зумовлюючи конфлікти між багатими та бідними. Якщо зміни у існуючій структурі зумовлять збільшення пропорцій бідних (73%) та багатих (5%), із зниженням частки вищезазначених 22% населення, тоді прихована наблизиться до справжньої/активної в межах розподілу/конфлікту між багатими та бідними. Це може викликати **значні соціальні хвилювання серед населення**, і навіть жорстокі маніфестації (соціальні, гуманітарні кризи, тощо), які причинять значну шкоду місцевій соціальній згуртованості.

10. Міграція

Феномен міграції має декілька форм: внутрішня міграція, імміграція та еміграція. **Внутрішня міграція** набула нових рис в Республіці Молдова одразу після зникнення радянської адміністративної системи. Автори Звіту щодо стану держави за 2007 рік вважають, що демографічна політика під час радянського періоду **штучно нав'язувала демографічне зростання в сільських регіонах з метою обґрунтування сільськогосподарського характеру Молдавської РСР у складі СРСР**. Після скасування даних бар'єрів, розпочалась внутрішня міграція із менших міст до великих, а також із сільських регіонів до міст. Вона зумовила **швидкий занепад міської інфраструктури**, створеної відповідно до радянських реалій, коли більшість населення проживала у селах. Крім того, економічні, соціальні, культурні та ін. перспективи в містах є набагато вищими, ніж на селі, що

також сприяло **збільшенню потоків внутрішньої міграції**. Це привело до надмірної агломерації міських центрів, **створюючи ряд проблем для ефективного функціонування їх адміністрування та інфраструктури**.

Динаміка імміграції є все ще низькою та характеризується прибуттям іммігрантів з сімейних причин (сімейна імміграція у 695 випадках) чи з метою працевлаштування (828 випадків) у Республіці Молдова. У 2006 році кількість іммігрантів складала 1,968 осіб. Найбільшу кількість налічують турки (441 особа), росіяни (215 осіб), українці (195 осіб) та араби (129 осіб). Незважаючи на те, що спільноти цих національностей не є чисельними, через значну частку емігрантів кількістю 6,685 осіб у 2006 році (згідно даних Державного центру статистики), імміграція може мати різні довгострокові впливи на субрегіональному та місцевому рівнях. **Це помітно у структурі сімей або спільнот через шлюби між іммігрантами та місцевим населення (особливо жінками), а також релігійною, культурною та іншими змінами в суспільстві Республіки Молдова.**

Еміграція є однією із найбільш серйозних проблем суспільства Республіки Молдова. Згідно із опитуванням громадської думки «Республіка Молдова 2007 року: стан країни та населення», практично 53% респондентів не погоджувались покинути країну назавжди (10,5 не впевнені в тому, чим вони будуть займатись). Проте, якщо б існувала **можливість емігрувати з метою працевлаштування, приблизно 41% респондентів використали б дану можливість**. Ці дані демонструють насправді реальні тенденції в міграційних процесах Республіки Молдова. **Робота за кордоном є певним джерелом доходів на фоні низьких зарплат та зниженої привабливості робочих місць в країні.** Тим не менше, більше половини населення не залишила б країну назавжди, а 41% погодилась б працювати тимчасово, з поверненням в Республіку Молдова. Причиною таких рішень може бути сім'я, яка становить **найбільший інтерес для емігрантів**.

Факторами привабливості еміграції є її низька вартість (особливо на Схід, завдяки безвізовому режиму), існування гарантованої роботи та хороших робочих умов⁴. Основними причинами такого процесу є споживацькі потреби та брак можливостей працевлаштування. Парадоксально але бідність є найменш важливим стимулом для переїзду за кордон. Іншим важливим питанням, пов'язаним із міграцією, є **активна участь жінок, що становить близько 42% загальної кількості емігрантів**. Привабливість європейських країн, умови, які пропонують Румунія та Болгарія щодо надання громадянства, а також видача без перешкод віз для громадян Молдови навіть посилили потоки міграції. Після вступу Румунії до ЄС, **кількість заявників на румунське громадянство серед громадян Республіки Молдова досягло 530,000 (з яких тільки 1,300 заявок були**

4 Схеми та напрями міграції та повернення, Міжнародна організація міграції, www.iom.md

опрацьовані на даний час). Згідно опитування громадської думки Барометр у травні 2007 року, **27% респондентів мали намір подати заявки на отримання румунського громадянства**. Їх кількість може значно зрости через доповнення до Закону про румунське громадянство за поданням міністра юстиції Румунії 5 вересня 2007 року. Одночасно зросла кількість громадян Республіки Молдова, які подали заявки на отримання болгарського громадянства (11,000 за період 2005-2007 років)⁵. Сприятливим фактором є Угода про спрощення візового режиму та реадмісію між Республікою Молдова та ЄС, яка вступила в дію з 1 січня 2008 року. Більше того, міграція може полегшитись завдяки відкриттю спільного візового центру в Кишиневу (25 квітня 2007 року), який на даний момент обслуговує 6 країн (Австрію, Данію, Естонію, Латвію, Словенію та Угорщину).

Ефекти міграції полягають у депопуляції, у значному впливі на структуру сімей (приблизно 50% сімей, в яких один із членів вимагає розлучення через 5 років)⁶, а також у впливі на ситуацію з дітьми в країні, що значно погіршує соціальну згуртованість. Таким чином, у близько 50% дітей із сіл один або обоє батьків працюють за кордоном, і біля 10% дітей із сільських регіонів та невеликих міст проживали без батьків у 2002 році (приблизно 22,980-х учнів залишили обоє батьків протягом 2003 року)⁷. Згідно дослідження демографічного стану та стану здоров'я в Республіці Молдова, яке проводилось в 2005 році, близько 76% матерів дітей віком до 15 років, які не проживали із дітьми, залишились за кордоном.

Через складність міграції її результати можуть становити небезпеку для соціальної згуртованості. Найбільш важливими є наступні:

Міграція сільського населення до міст. Через можливості, які пропонують міста (послуги, кращі умови проживання, тощо), сільське населення виїжджає з сіл до міського середовища. Це є також наслідком того факту, що після повернення до країни, багато емігрантів сільських населених пунктів переїжджають до міст. Це може мати негативний вплив на адміністративну та інфраструктурну діяльність та знизити комфорт проживання для міського населення. Інтенсивність потоку може створити конфлікти між даними категоріями населення через жорстку конкуренцію за економічні вигоди, а також через **можливе погіршення ставлення мешканців міст до новачків із сіл.**

Посилення феномену дискримінації. Незважаючи на те, що кількість іммігрантів є досить низькою порівняно із великою кількістю емігрантів, в перспективі вони можуть стати справжнім викликом для соціальної

5 Протягом двох років 11 000 молдован отримали болгарське громадянство http://www.bbc.co.uk/romanian/moldova/story/2008/01/080128_cetatenie_bulgara.shtml

6 Звіт про стан країни, експертна група, www.expert-grup.org
Бідність дітей молдовських мігрантів, EXPERT GRUP www.expert-grup.org

7 Бідність дітей молдовських мігрантів, EXPERT GRUP www.expert-grup.org

згуртованості. Наслідком максимізації імміграції може стати зростання дискримінації серед населення. Через соціальну мобільність таких іммігрантів (шлюб із громадянами Республіки Молдова, вимоги легалізації іноземних релігійних культів, прибуткова економічна діяльність, тощо) незадоволення місцевого населення може зрости, що може спровокувати дискримінаційні дії на шкоду толерантності.

Деформація структури сім'ї. Стимуляція еміграції та залучення більшої кількості різних груп населення має прямий негативний вплив на безпеку суспільства Республіки Молдова. Крім негативних аспектів міграції (торгівля людьми, примусова або добровільна проституція через нестачу роботи за кордоном, тощо), цей феномен включає ряд факторів, які на перший погляд здаються позитивними, але в перспективі вони можуть створити значні проблеми у соціальній згуртованості. Отже, дітям емігрантів **не вистачає уваги та сімейної турботи**, оскільки вони залишені під опікою бабусь та дідусів або держави (поселення до відповідних інституцій). **Довга відсутність або повна самотність** дітей може привести до відсутності балансу всередині суспільства, оскільки такі діти не зможуть створити власні сім'ї в майбутньому. Більше того, без виховання в сім'ї, багато з таких дітей доповнять число майбутніх емігрантів або порушать закон через проблеми, пов'язані із соціальною адаптацією. Безпека суспільства піддається загрозам і через **негативні ефекти еміграції в межах структури сім'ї**. Склад сімей з одним із батьків може стати причиною **високого рівня розлучень** серед емігрантів. Це погіршує ситуацію для дітей в таких сім'ях, а також сім'ї в загальному, через непропорційний розвиток в порівнянні із повними сім'ями, через відсутність ряду можливостей та перспектив, які пропонує суспільство.

11. Сім'я

Під впливом економічного та демографічного переходу, відбувся ряд **радикальних перетворень всередині сім'ї**. Спочатку відбулось скорочення членів родини. У 2000 році сім'ї з однієї дитиною складали 53,8%, в той час як у 2008 році ця цифра зменшилась до 52,8%. В той же час кількість сімей із двома дітьми зросла на 2,9% у 2006 році порівняно із 2000 роком. Кількість сімей, які вирішили мати 4 дитини також знизилась, із 9,9% у 2000 році до 9,4% у 2006. Спостерігається невелике зростання кількості сімей із двома дітьми, на противагу сім'ям із однією дитиною, в той час як спостерігається постійне зниження кількості сімей із 3 та 4 дітьми.

Причини таких змін можуть носити економічний характер та соціо-демографічне значення. **Зниження кількості дітей** може бути наслідком збільшення рівня розлучень, який у 2006 році складав 35%, в порівнянні із 27% у 2007 році. Незважаючи на факт, що відсоток розлучень у 2006 році знизився на 13,3% порівняно із 2005 роком, **через еміграцію та складні**

економічні умови рівень розлучень буде складно контролювати у майбутньому. Більше того, **смертність дітей** також впливає на кількість дітей у сім'ях (у 2006 році було зареєстровано 11,8 смертей серед дітей віком до одного року на 1000 новонароджених).

Іншим фактором, який може впливати на репродуктивний процес, є **збільшення віку осіб, які одружуються**. Тому найбільш сприятливим репродуктивним віком вважався вік до 20 років, проте в статистиці шлюбів він знизився до 25% у 2006 році порівняно із 35% у 1990 році⁸. На кількість дітей також може впливати **кількість дітей, народжених поза офіційним шлюбом**, що у 2000 році налічувала 7,576 порівняно із 8,739 у 2006 році. Тому сім'ї без оформлених стосунків не готові думати про другу чи третю дитину.

Високий рівень насильства всередині сімей також може впливати на ситуацію щодо сімей та на їхній репродуктивний потенціал. Дослідження, проведені ЮНІСЕФ у Республіці Молдова вказують, що 27% жінок, віком 15 років та більше, принаймні раз піддавались домашньому насильству⁹. Цей феномен негативно впливає на неблагополучні сім'ї та на дітей. Якщо вивчати ситуацію сімей віком до 15 років, ми можемо спостерігати, що принаймні 25% дітей можуть бути жертвами актів насилля. Це спричинене винятковим прихованим характером даного феномену.

Проте планується комплексне дослідження цього феномену щодо дітей та сімей в загальному, а також вивчення **реальних даних про акти насилля на сімейному рівні**. Очевидно, що насильство підриває фундамент інституту сім'ї. Її вплив певною мірою може відобразитись у результатах опитування громадської думки «Республіка Молдова: стан держави та населення» щодо сприйняття населенням якості стосунків в сім'ї. Тому відсоток тих, хто спостерігає погіршення сімейних відносин, складає 62%.

Джерелом нестабільності для сімей є **еміграція**, яка характеризується зростанням кількості емігрантів в загальному, та серед жінок зокрема (приблизно 42%). Це впливає не тільки на єдність сім'ї, але і на її репродуктивну здатність та на загальну ситуацію щодо дітей (згідно деяких опитувань, відсоток матерів, які не живуть із дітьми, збільшився до 76%).

Поєднання високого рівня розлучень, народження дітей поза офіційним шлюбом, жорстокість та еміграція сприяють стабільно високому рівню злочинності серед дітей (у 2006 році зареєстровано 24,767 тисячі неповнолітніх, які вчинили злочини). Проблеми, зазначені вище, приводять до знищення принципів існування та функціонування інституту сім'ї, мають значний негативний вплив на соціальну згуртованість.

Загрози соціальній безпеці, зумовлені кризою, що спостерігається всередині сім'ї, є найбільш симптоматичними через роль та первинне значення даного соціального інституту. Наприкінці можна визначити наступні ризики:

8 Звіт про стан країни на 2007 рік, www.expert-grup.org

9 http://www.unicef.org/media/media_38936.html

Постійна деформація сім'ї. Через те, що кількість сімей із 3 та 4 дітьми зменшується, модель сім'ї в Республіці Молдова наблизилась до «європейської» моделі. Таким чином, сім'ї, які складаються із 3-4 осіб, будуть переважати, що в довгостроковій перспективі матиме негативний вплив на балансований розвиток спільноти (включно із такими причинами, як висока смертність та надмірна депопуляція), непрямо дестабілізуючи соціальну єдність.

Багатовимірна криза сім'ї. Високий рівень розлучень, збільшення кількості дітей, народжених поза шлюбом, високий рівень еміграції може створити небезпеку для адекватного розвитку сім'ї, несучи за собою низку реакцій, які матимуть значний негативний вплив на суспільство Республіки Молдова. Якщо сім'я як первинна одиниця спільноти стає не функціональною, тоді вся соціальна система зіштовхнеться із такою ж проблемою, що в результаті породить стагнацію та навіть регрес суспільства. Це суттєво відобразиться на соціальній єдності та неконфліктному характері її функціонування.

Зростання насильства всередині суспільства. Через випадки домашнього насилля, та самотності дітей внаслідок еміграції, існує **постійний високий рівень кримінальності серед неповнолітніх**. Наслідки цих процесів матимуть вплив на структуровану та прямолінійну еволюцію суспільства. Якщо джерела виникнення агресивної поведінки серед дітей не будуть знищені, тоді можливо, що у майбутньому кількість злочинів, вчинених дітьми, ще більше зросте. Більше того, **ефективні механізми для соціалізації тих неповнолітніх, які вже перебувають в конфлікті із законом**, дозволять знизити напругу у стосунках всередині суспільства. Недієвість контролю процесів еміграції, домашнього насилля, а також відсутність ефективних інструментів для попередження зростання рівня розлучень може спричинити напругу у відносинах всередині суспільства на основі зростання конфліктів між неповнолітніми та іншими соціальними категоріями, а також злочинності серед неповнолітніх. Загалом, ці процеси значно знизять рівень згуртованості у суспільстві та нашкодять його безпеці.

12. Зовнішній виклик: політика Росії та проблема «співвітчизників»

Падіння СРСР зумовило виникнення почуття роздратованості серед політичного класу Російської Федерації, яка *де факто* сприймала СРСР як Російську Імперію, тільки із «ідеологічним» оформленням. В результаті розпаду СРСР за кордонами Російської Федерації (та на території інших колишніх республік Радянського Союзу) проживало близько 20 мільйонів **тнічних росіян та одномовних русофонів**¹⁰. Коли Росія відчула власну

¹⁰ Русофони – особи, які проживали на території союзної республіки, за межами Росії, і які, незважаючи на етнічність, не володіють мовою місцевої більшості і таким чином спроможні спілкуватись із місцевим населенням тільки російською мовою

силу, розпочались дебати щодо **питання «співвітчизників»**. Виникла ідея, що Росія зобов'язана захищати таких колишніх громадян СРСР, навіть якщо вони стали громадянами нових країн на колишній території Радянського Союзу.

Поняття **«співвітчизники»** має власне значення; порівняно із поняттям «громадянин» воно є більш розмитим та дозволяє існування спекулятивних інтерпретацій. У 2001 році Росія прийняла «Концепцію державної політики Російської Федерації щодо співвітчизників за кордоном». Дана Концепція містить визначення терміну «співвітчизники»: «особи, які постійно проживають поза межами Російської Федерації, але пов'язані із Росією історичними, етнічними, мовними та духовними зв'язками, і які **прагнуть зберегти власні російські особливості** та відчують потребу підтримувати контакти та співпрацю із Росією».

На даний час стала більш очевидною політика Російської Федерації **консолідувати власний вплив на СНД із використанням «м'якої сили»**. Це означає надання все більших фінансових ресурсів для підтримки «співвітчизників». Навіть якщо ми не будемо брати до уваги політичний фактор у використанні даної категорії громадян суто в політичних інтересах, політика **підтримки «співвітчизників»** в особливих умовах Республіки Молдова (боротьба ідентичностей) представляє **пряму загрозу безпеці суспільства в Республіці Молдова**.

Безпека суспільства в Україні

Україна є **досить різнорідною країною**. Різноманітність в Україні можна визначати з урахуванням політичних, факторів ідентичності, соціо-економічних, лінгвістичних, релігійних та інших факторів. Власне різноманітність не є обов'язково загрозою – часом вона позитивно сприяє розвитку та позиції нації. Проте, у випадку України ці відмінності надають **підстави для існування невизначеної ідентичності, незавершеного процесу творення нації та конфлікту між різними поглядами** щодо курсу країни. Тому ідентичність, мовні та соціо-економічні відмінності потрібно оцінювати як параметри безпеки суспільства.

Вразливість України до ряду проблем безпеки суспільства визначається певними фундаментальними параметрами, серед яких потрібно виділити наступні:

- мовне питання, що представляє найбільш фундаментальний компонент, з огляду на існування великого сегменту російськомовного населення;
- соціальні та економічні аспекти, пов'язані зокрема із нерівністю у розвитку регіонів та практикою штучної урбанізації, успадкованою з радянських часів, через створення моноіндустріальних міст;
- демографічні питання, які проявляються, перш за все, у тенденції депопуляції в Україні через рівень смертності, який перевищує рівень народжуваності.

Зовнішній аспект безпеки суспільства в Україні заслуговує особливої уваги. В рамках даного дослідження ми виділимо **фактор Росії**, який має найбільший вплив, а також фактор, пов'язаний із **проголошенням незалежності Косово** та можливими наслідками цієї події для України.

1. Мовні питання

Перенесення занепокоєння мовними питаннями, традиційно вираженого численними етнічними та/або мовними меншинами в Європі, на питання безпеки суспільства, притаманне посттоталітарним, постімперським, і особливо пострадянським країнам, включно з Україною. У цьому аспекті Україна (а також більшість пострадянських держав) значно відрізняється від сусідніх країн Центральної та Східної Європи. В той час як в даних країнах таке занепокоєння походить від лінгвістичної асиміляції до більшості та виправданим прагненням етнокультурного відродження власних груп, в Україні вони викликані **процесом русифікації**, який тривав століттями, та привів до ситуації **лінгвістичної асиміляції більшості та меншин**. Таким чином, виникає парадокс одномовного середовища, штучно створеного на користь тільки однієї (хоча і найбільшої) – російської - меншини, що

зумовлює певний тип «лінгвістичної асиміляції» не тільки членів різних меншин, але і значної частини етнічних українців.

Така ситуація, досить типова для пострадянських країн під час перехідного періоду¹, надає ґрунтовні підстави для значної кількості політичних спекуляцій та маніпуляцій, на які робиться особливий наголос до та під час виборчих кампаній. **Значна політизація мовного питання** надалі ускладнює процес об'єктивної та нейтральної оцінки суті та масштабу справжніх чи надуманих загроз для ідентичності для індивідуумів чи груп, роль та значення яких значно зросли після раптового зникнення гомогенного тиску тоталітарної держави, посиленого постімперськими діями домінуючої нації.

Серед численних аспектів такого занепокоєння, можна визначити ті, на яких наголошують різні групи суспільства та верстви населення.

Занепокоєння країномовного населення мовними питаннями

Даний тип соціальної невпевненості відчувають ті етнічні українці, які вбачають загрозу у **недостатньому рівні функціонування державної мови**, тобто української, в усіх сферах громадського, адміністративного, політичного та культурного життя. Домінуюча позиція російської мови, зокрема у деяких сферах культури, включно із друкованими засобами масової інформації, телебаченням та кіно, а також у деяких адміністративних органах (особливо у південних та східних регіонах України) породжує відчуття **незавершеного процесу творення держави та нації**, яке посилюється постійним тиском сусідньої Росії. Деколи міжнародні органи та організації, які стверджують про захист та забезпечення прав не тільки етнічних росіян України, але і тих, хто належить до так званого **«російськомовного населення»**, сприяють такому відчуттю невпевненості. Найбільш очевидний недолік такого підходу на основі «захисту прав людини» полягає у неврахуванні постімперського контексту мовної ситуації, наприклад, того факту, що російськомовні носії України не складають стабільну історичну спільноту, яка зберігає та/або відновлює власну мовну ідентичність, а швидше належать до досить мінливого, негомогенного і зовсім не цілісного сегменту населення, що деколи характеризується терміном **«пострадянське» населення**.

Насправді, реальна ситуація у сучасній Україні є набагато складнішою, оскільки значна частина українських громадян, які все ще вживають російську мову у повсякденному житті, роблять це через **нав'язану модель поведінки** і не мають заперечень проти введення української мови у різні сфери громадського життя. Багато батьків такої не чітко

1 Mara D. Bellaby, In Ukraine, as across much of the former Soviet Union, the Russian language is in retreat. Associated Press, Kyiv, Ukraine, 2 травня 2007 року

визначеної частини населення часто надають перевагу україномовній, а не російськомовній освіті для власних дітей. Розмір такої групи повільно, але стійко зменшується, в той час як кількість тих, хто вважає **українську мову рідною**, збільшується, налічуючи (навіть нещодавно) **невелику більшість всього населення** України, згідно досліджень громадської думки².

Ця тенденція збігається із **змінами у ставленні громадськості** до актуального питання надання російській мові статусу другої «державної» (або «офіційної») мови. Зокрема, результати соціологічного опитування, нещодавно опублікованого Фондом «Демократичні ініціативи», демонструють, що протягом одного року кількість прихильників рівного статусу двох мов – української та російської – скоротилась на 5%, від 35,5% у грудні 2006 року до 30,3 % у грудні 2007 року. Таке зниження відбулось в результаті зміни преравенцій мешканців центральних та північно-східних регіонів України, де така цифра складала 7%. Та навіть серед тих, хто виступає за статус «державної мови» для російської, тільки 19% вважають, що його відсутність порушує їх мовні права, в той час як 20% мотивують свою позицію просто «звичкою перебування у російськомовному середовищі», 3,3% - небажанням вивчати українську мову, а 2,6% зізнались, що українська мова просто «дратує» їх³. Така динаміка може стати зворотною, якщо надалі не буде наголошуватись вимога обов'язкового вивчення української мови як передумови для успішної кар'єри, завдяки наданню російській мові офіційного статусу, рівного із українською.

Можливо, за межами України важко в цілому зрозуміти таку ситуацію та її особливості зокрема, як наприклад, феномен існування досить значної (хоча її кількість досі не визначили, а іноземні дослідники⁴ зазвичай не беруть її до уваги), частини населення, що визначає себе **«російськомовними українськими націоналістами»** (в даному випадку термін «націоналісти» використовується у позитивному значенні). Такий висновок зроблений на основі розширеного моніторингу численних форумів в українському сегменті Інтернету, учасники якого висловлюють таку позицію у відповідях своїм опонентам, коли ті стверджують, що більшість населення громадян України надають перевагу російській мові для спілкування, тобто використовують популярний аргумент для підтримання вимоги **підвищення статусу російської мови**.

Саме тому спроба заблокувати чи навіть спрямувати в протилежному напрямку **природний процес відновлення культурної та мовної**

2 Див., наприклад, М.Набока, С.Лашенко Давайте навчатись українською

3 Див. Навіть прихильники офіційного статусу російської мови не відчують мовної дискримінації, Олег Медведєв, 17.04.2008 року

4 Яскравим прикладом такої книги «ззовні» є книга видатного британського вченого Ендрю Вілсона: Andrew Wilson, 2000, The Ukrainians: Unexpected Nation, New Haven, CT: Yale University Press

ідентифікації розглядається значною частиною українського суспільства як загроза успішному подоланню посттоталітарного, постімперського спадку, який стримує розвиток України як сучасної демократичної європейської держави. Таке відчуття загрози поділяють не тільки етнічні українці або україномовні громадяни, що переживають за долю власної країни, але і люди іншого етнічного походження (включно із росіянами), які визнають Україну власною Батьківщиною. Доказом такого сприйняття можна згадати Відкритий лист, написаний визначними українськими письменниками російською мовою під час «Помаранчевої Революції» 2004 року (що супроводжувався активними дебатами щодо білінгвізму). Вони засудили спроби **ввести російську другою державною мовою** та виразили підтримку українському демократичному розвитку як невіддільному від процесу відновлення національної мови та культури. Потрібно додати, що переважна більшість україномовного населення є насправді двомовними і може легко переходити з однієї мови на іншу, в той час як прихильники підвищення статусу російської мови є одномовними, і в результаті страждають від ностальгії за радянським минулим, коли знання єдиної мови - мови СРСР, вважалось достатнім для відчуття комфорту на одній шостій частині землі.

Для демонстрації такого переважаючого сприйняття та значного занепокоєння мовним питанням, мовна ситуація в Україні порівнюється із струною, яку довгий час стримували, і раптово відпустили. Ця струна не може зупинитись одразу на **позиції «золотої середини»**; спочатку вона повинна рухатись у протилежному напрямку, а з часом досягне балансованого стану. Якщо цю аналогію вживати для кращого розуміння **мовної та культурної ситуації в постімперській Україні**, стане зрозуміло, що протягом деякого часу державна підтримка колишньої імперської мови (та можливо і культури загалом) повинна обмежуватись, поки не буде досягнуто відповідно балансу, і буде забезпечене нормальне функціонування меншин, подавлених попереднім режимом. Таким чином, певні тимчасові застереження щодо російської мови можуть стати необхідними для подолання наслідків довготривалої русифікації, яка підтримувалась царською та радянською імперіями⁵.

Занепокоєння російськомовного населення мовними питаннями.

Згідно численних соціологічних досліджень та опитувань громадської думки мовне питання не належить до пріоритетів українських респондентів. У списку 30 найбільш важливих проблем жителі півдня та південного сходу розмішують це питання на 21 місце, в той час як мешканці

5 Яскравим прикладом такої книги «ззовні» є книга видатного британського вченого Ендрю Вілсона: Andrew Wilson, 2000, *The Ukrainians: Unexpected Nation*, New Haven, CT: Yale University Press.

Донбасу та Криму – на 13. Загалом в Україні питання офіційного статусу російської мови займає 20 місце, хоча 12% респондентів в південних та південно-східних регіонах та 31% жителів **Донбасу та Криму називають це питання «найбільш важливим»**. Такі дані отримані Фондом «Демократичні ініціативи» та Українською соціологічною службою в результаті дослідження, проведеного 20-26 липня 2007 року.

Дані результати підтверджують те, що як було зазначено вище, реальні турботи російськомовного населення в Україні зазвичай переоцінюються та навмисно прибільшуються з політичних причин. Впертий опір тому, що часто називають **«примусовою українізацією в освітній та культурній сферах, майже завжди тісно пов'язаний із певними політичними уподобаннями, такими як проросійський або антизахідний (в широкому значенні цього слова) політичний курс, чітка опозиція до курсу України на європейську та особливо євроатлантичну інтеграцію, ностальгія за батьківською роллю держави та її інституцій, голосування за ліві чи радикально ліві політичні партії, нерозуміння та навіть неповага до демократичних цінностей**. Саме тому не є дивним, що такі погляди та ставлення широко поширені найбільше **у східних та південних частинах України**, які перебували під більш інтенсивним та тривалим процесом русифікації. Найбільше вони проголошуються **в Криму – бастіоні проросійських політичних рухів та організацій**, які підтримуються з-за кордону, але також покладаються і на «внутрішні ресурси». Крим є єдиним регіоном в Україні, в якому більшість складається із етнічних росіян або значно русифікованих українців. Досить особлива демографічна ситуація в Криму, де номенклатура комуністичної партії на пенсії та персонал військової та безпекової служби в радянські часи отримали «винагороди» у вигляді можливості поселення, відіграла вагомую роль у **кримському сепаратизмі** на початку 1990-х років та його відповідних наслідків. Антиукраїнський та проросійський тиск на півострові погіршилися через репатріацію його автентичного населення, насамперед кримських татар, яких безпідставно звинуватили у співпраці із нацистськими окупантами під час Другої Світової війни, та примусово виселили у травні 1944 року. **Повернення кримських татар** розглядалось переважаючим слов'янським населенням як серйозна загроза їх безпеці у контексті **«мусульманського фактору»**, уявної **турецької експансії** та пізніше, інтенсивних медіа-кампаній про підтримку кримськими татарами чеченських повстанців, міжнародного тероризму та ісламського фундаменталізму. Східні та південно-східні регіони України, хоча і відрізняються за складом населення від Криму кількістю громадян переважно українського етнічного походження, залишаються основною базою політичних партій, які традиційно ставлять мовне питання (чи швидше, один із його аспектів щодо російської мови) на перші місця порядку денного власних виборчих платформ. Така тенденція є особливо помітною під час **періодів політичної нестабільності, боротьби за владу**

між різними угрупованнями, які представляють, поміж іншим, протилежні напрямки економічних та фінансових інтересів, та інституційних криз (які, на жаль, стають все більш постійною рисою політичного життя України).

Мовне питання було одним із найбільш конфліктних під час Помаранчевої Революції 2004 року. В той час, деякі російськомовні регіони на сході України навіть говорили про **відділення чи принаймні встановлення федеративної моделі**, пояснюючи такі рухи побоюванням, що домінує україномовне населення заходу нав'яже «примусову українізацію» на сході. У 2006 році опір такій, більшою мірою уявній загрози набрав форм спроб **надати офіційного статусу російській мові на регіональному рівні**, на основі рішень, прийнятих обласними радами. Типовим прикладом може служити рішення Луганської обласної ради від 25 квітня 2006 року № 2/12, перший абзац якого зазначав, що російська мова, відповідно до визначення Європейської Хартії регіональних мов та мов меншин, є **регіональною мовою** на території області Луганська, в той час як четвертий пункт надавав права місцевим адміністраціям та органами самоврядування «забезпечувати права громадян звертатись до будь-яких державних, партійних, судових та громадських інституцій, а також підприємств та організацій, використовуючи як державну, так і російську мови».

Оскільки такі рішення порушують положення Конституції України, зокрема Статтю 92 (4), яка зазначає, що використання мови визначається виключно державним законодавством, і жодним чином не рішеннями регіональних рад, дане та схожі рішення провалились. Але це не означає, що **«мовна війна»** завершилась; на жаль, вона продовжується сьогодні судовими випадками, повторними апеляціями та іншими кроками, які відволікають увагу громадськості від більш важливих питань економічного, політичного та соціального життя. Як приклад можна навести голосування 20 травня 2008 року Донецької міської ради переважною більшістю (55 депутатів із 58) за обмеження використання української мови в середніх школах та дитячих садках. Вона заборонила відкриття нових груп та класів із навчанням українською мовою, а також збільшення кількості учнів у таких класах, що вже функціонують. Наступного дня реалізацію цього скандального рішення зупинив мер Донецька, який порекомендував перегляд даного питання на наступному засіданні ради, в той час як деякі депутати із «Нашої України» вже подали запит до прокуратури з вимогою скасувати таке незаконне рішення.

Занепокоєння мовними питаннями членів інших меншин

Як зазначено вище, в Україні існує тенденція до фокусування тільки на російській мові, в той час як різноманітні турботи великої кількості інших груп меншин, залишаються поза увагою і загалом недооцінюються.

Серед них найбільш важливим та болючим питанням є питання долі **мови кримських татар**, яка не тільки піддалась негативному впливу, але і майже повністю зникла після примусової масової депортації кримських татар з Батьківщини до віддалених місць Сибіру та Центральної Азії. В даному контексті потрібно згадати, що мова кримських татар, як і російська, була визнана як **офіційна (державна) мова Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки (КАРСР)**. До Другої Світової війни, в КАРСР існувало 371 шкіл для кримських татар, але всі вони, як і бібліотеки, мечеті та інші матеріальні вияви культурного та духовного спадку населення кримських татар, були закриті та повністю знищені невдовзі після акту депортації. Через це репатріанти зіштовхнулись із значною проблемою не стільки збереження, як **власне відновлення власної етнокультурної ідентичності** та її основного визначника – мови.

На жаль, ця унікальна ситуація не була вирішена таким законодавчим інструментом як Конституція Автономної Республіки Крим (АРК), прийнята 21 жовтня 1998 року. Хоча її Стаття 10 носить назву «Гарантії для функціонування та розвитку державної мови, російської мови, мови кримських татар та мов інших національностей в АРК», вона зазначає, що «в АРК російська мова, як мова більшості населення та мова міжетнічного спілкування вживається у всіх сферах соціального життя». Стаття 11 зазначає, що документи, які визначають статус громадянина АРК, повинні заповнюватись українською та російською мовами, та, на вимогу громадянина, мовою кримських татар. Статтею 12, мовою судових засідань та юридичних консультацій визначається українська, крім випадків, коли є вимога російської «як мови більшості населення АРК».

Виходить, що **мова кримських татар** може використовуватись для державних документів, як зазначено у Статті 11, але не для численних судових та інших засідань, а **російська мова є привілейованою** не тільки де факто, але і де юре.

В сфері освіти, хоча й існують 14 кримськотатарських шкіл, в яких навчається 3,443 дітей, та 10 шкіл із дво- чи тримовним навчанням (1,477 учнів), приблизно 82% дітей кримських татар (більше 30.000) навчаються в російськомовних школах⁶. Рекомендації Макса ван дер Стула, першого Верховного Комісара ОБСЄ з питань національних меншин уряду України (в листі 14 лютого 1997 року Геннадію Удовенку, тодішньому Міністру закордонних справ України)⁷ – де, між іншим, чітко вказувалось, що: «В парламенті АРК, російська та мова (кримських) татар може використовуватись разом із державною мовою», залишились непоміченими та невиконаними. Не дивно, що така ситуація, яка носить загрозу для

6 Див. Концепція освіти мовою кримських татар в Автономній Республіці Крим, 2007, прийнята на 5 сесії IV Курултаю кримських татар, Сімферополь, 24 грудня 2006 року, затверджена на 148-му засіданні Меджлісу Кримських татар 8 квітня 2007 року

7 Доступний на <http://www.minelres.lv/count/ukraine/970214r.htm>

перспектив національного відродження, надає постійну основу для **значного занепокоєння кримських татар, що сприяє міжетнічній напрузі у АРК**, подальшої дестабілізації політичної ситуації та також зумовлює недовіру до регіональних та центральних органів державної влади.

Потрібно зазначити, що кримські татари не є єдиними **«побічними жертвами» великої «мовної війни»** між українською та російською мовами. Насамперед, потрібно взяти до уваги, що Закон про мови в Україні, прийнятий 1989 року (тобто в радянські часи) все ще діє, і численні проекти законів, які повинні його замінити, не були успішними. Цей закон насправді приділяє багато уваги **збереженню привілейованої позиції для російської мови** порівняно із мовами інших національних меншин, в той час як Стаття 10 Конституції України 1996 року гарантує вільний розвиток, захист та права не тільки російської, але мов інших національних меншин. Далі, рішення Конституційного суду України, щодо якого існувало багато суперечок, прийняте 14 грудня 1999 року та спрямоване на роз'яснення Статті 10 Конституції України, зазначало, що українська мова є «обов'язковим засобом спілкування для службовців урядових та місцевих органів самоврядування, та в усіх сферах громадського життя». Рішення також зазначало, що «урядові структури, органи влади Кримської Автономної Республіки та органи місцевого самоврядування можуть використовувати російську та мови інших національних меншин разом із державною мовою». Хоча це рішення, до якого часто звертаються, має невеликий вплив на існуючу практику, ряд політично активних представників національних меншин відчувають загрозу через обмежений рівень застосування їх мов та озвучують власне занепокоєння **можливою мовною асиміляцією** в результаті державної політики українізації.

Зокрема, представники **угорської меншини**, що компактно проживають у Закарпатській області на кордоні з Угорщиною, вважають, що рішення Конституційного Суду порушує їх права на навчання та обмежує їх можливості отримати повну освіту рідною мовою. Таке занепокоєння посилилось через Розпорядження № 1171, ухвалене 25 грудня 2007 року Міністерством освіти та науки про **тестову систему для випускників шкіл**, які мають намір вступити до закладів вищої освіти. Вона передбачає проведення всіх тестів винятково українською, таким чином обмежуючи можливості дітей, які закінчують школи із національними мовами навчання, хоча під час перехідного періоду (2008-2009 рік), тести можуть бути перекладені на відповідні мови на особисту вимогу тих, хто проходить тест (крім тестів з української мови та літератури). Згідно думки, висловленої Демократичним Союзом угорців України, дана ситуація поставила таких учнів у менш сприятливі умови порівняно із учнями, які закінчують україномовні школи, та позбавляє їх будь-якого стимулу продовжувати навчання рідною мовою. Такі хвилювання також зазначають поточну тенденцію поступового

виключення із теле- та радіомовлення показів фільмів мовами національних меншин, та обмеження показу кабельним телебаченням деяких програм з-за кордону⁸.

Питання ратифікації Україною Європейської Хартії регіональних мов та мов меншин

Європейська Хартія регіональних мов та мов меншин («Мовна Хартія») створювалася для країн Західної Європи і тому не передбачала жодних наслідків розпаду Радянського Союзу, Варшавського Договору чи Федеративної Республіки Югославії. Тим не менше, від України вимагали підписання та ратифікації цього легального інструменту як передумов вступу до Ради Європи у 1996 році. На даний час, оскільки порівняно мало уваги приділяється Мовній Хартії в багатьох європейських державах, ця Конвенція перетворилася у предмет **посилених політичних дебатів в Україні** (а також в декількох інших посткомуністичних країнах). Хоча Хартія була підписана у 1996 році, подальший процес ратифікації був надзвичайно складним. Насправді, вона була **ратифікована двічі**, у 1999 та 2003 роках, проте її офіційне втілення відклали. Більше того, наразі розробляються доповнення до другого **Закону про ратифікацію** та декілька додаткових проектів.

У січні 2006 року ратифікаційний документ був нарешті поданий Україною до Страсбурга, і Хартія вступила в силу. Наслідкові події, деякі з яких коротко описані вище, продемонстрували **негайні наміри використовувати даний механізм для політичних цілей**, експлуатувати його для того, щоб надати російській мові офіційного статусу. Наприклад, у Харкові, де, згідно перепису 2001 року, 44,3% місцевого населення вважають російську рідною мовою, а 83,1% досконало нею володіють, депутати обласної ради проголосували за таке рішення 107 голосами із 150. Після Харкова те ж зробили обласні ради Донецька, Луганська, Миколаєва та Запоріжжя та міські ради Севастополя, Дніпропетровська та Кривого Рогу. Ці рішення піддалися протестам прокуратури, судовим справам та **юридичному трактуванню Міністерства Юстиції терміну «регіональні мови»** щодо статусу та правил, які визначають використання російської мови в межах даних регіонів. Був зроблений висновок, що ні Конституція України, ні Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», ні жоден інший закон України не містять положення, на основі яких органи місцевого самоврядування можуть проголошувати юрисдикцію для визначення законного статусу мов, які використовуються в роботі даних органів, чи які використовуються в органах відповідно

8 Звіт, представлений Михаїлом Тофтом на міжнародній конференції щодо Етнічних змін та етнічної стабільності, 15-16 травня, 2008 р.

до територій їх компетенції. З іншої сторони, 15 жовтня 2006 року суддя Харкова Сергій Лазюк **підтримав законність надання російській мові статусу «регіональної»**.

Незважаючи на сподівання отримати підтримку з боку європейських інституцій з цього питання, **Рада Європи не схвалила таких кроків** і її представник вищого рангу Хассан Бермек зазначив, що Мовна Хартія нічого не зазначає про дії регіональної влади: статус мов є справою виключно центрального уряду. Більше того, з точки зору п. Бермека, Хартія не передбачає ситуацій, схожих до української, де мова, відмінна від державної, використовується частіше, ніж державна мова. Він зазначив: «Більшість статей Хартії стосуються мови, традиційної для певної території, але яка використовується рідше, ніж державна мова чи мови». Більше того, пояснення значення та духу інструмента означає, що Конвенція мала на меті **захистити та сприяти розвитку регіональних мов та мов меншин, які є «вразливою частиною культурного спадку Європи»**. Таке визначення в українському контексті означає, що ті мови, до яких потрібно звернутись в межах документу, - це мова кримських татар, караїмів, гагаузів, можливо мова ідиш, які перебувають під загрозою, але жодним чином не російська мова, існування та подальший розвиток якої надійно підтримується такою великою та сильною країною як Росія, і чия позиція в Україні є все ще домінуючою в ряді сфер, в той час як будь-який, все ще дуже необхідний, курс підтримки та захисту української мови, неможливо реалізувати з огляду на обмеження Хартії в даному аспекті.

На жаль, діючий закон розроблявся у такий спосіб, що занадто велика кількість мов підпадає під зобов'язання отримати захист від держави. Оскільки Конституція не дозволяє обмеження рівня захисту, досягнутого попередніми законодавчими актами, це означає, що ті, хто розробляє нові версії ратифікації документу, перебувають у досить складній позиції, оскільки Україна на даний момент **не здатна діяти таким чином, щоб задовольнити численні потреби** та знизити занепокоєння тих етнічних та мовних груп, члени яких відчувають та побоюються поступового зникнення сфери застосування їх рідної мови.

2. Соціо-економічна структура як питання безпеки суспільства в Україні

Регіональна різноманітність України має очевидні соціальні впливи. Можна вважати, що деякі з них можуть служити основою для соціальної напруги. Економічні відмінності визначають розчарування тих, хто відчуває себе біднішими за інших (у регіональному вимірі), а також тих, хто вважається значно багатшими завдяки встановленому стереотипу, згідно якого «бідніші регіони існують за рахунок багатших». Таке відчуття однозначно присутнє в індустріальних регіонах на Сході України.

Потрібно зважати на певні особливі риси соціо-економічної структури. **Моноіндустріальні міста** на сході успадкували соціальний склад з радянських часів: деякі з них все ще будуються навколо великих підприємств, що значно обмежує місцеві ринки праці та стримує соціальну мобільність.

Відмінності соціо-економічного розвитку регіонів України зумовлені довготривалою недієздатністю ключових факторів конкуренції – застарілим законодавством, відсутністю реформ, нерозвинутою інфраструктурою, недостатньою підтримкою бізнесу, невідповідною інноваційною спроможністю підприємств, забрудненим середовищем та відповідною низькою інвестиційною привабливістю територій.

Структурний дисбаланс залишається найбільш вразливою точкою економіки України. Його **деформація, висока енергетична місткість** виробництва є спадком попередньої адміністративної системи. За роки реалізації реформ ситуація не покращилась. Регіональна асиметрія інвестувань основного капіталу зростає. Понад половина прямих іноземних інвестицій залишається у столиці.

Розвиток людського потенціалу регіонів України зумовлений **складною ситуацією на ринку праці**, низьким доступом та низькою якістю соціальних послуг та освіти, низькою зарплатою та рівнем споживання, поширенням бідності, тощо. Економічні та соціальні фактори сприяли розвитку таких проблем, як **безробіття, поширення нелегального працевлаштування**, зниження національного інтелектуального та освітнього потенціалу, виразного класового поділу населення за рівнем доходів.

Державна регіональна політика в Україні намагається вирішити ключові проблеми, включно із **низькою інвестиційною привабливістю** та інноваційною діяльністю регіонів, недорозвинутою фізичною та соціальною інфраструктурою, **ростом регіональної нерівності** у соціо-економічному розвитку, слабкими міжрегіональними зв'язками, нераціональним використанням людського потенціалу. Відповідно до стратегії уряд України затверджує щорічні плани, останній план на 2008 рік був прийнятий у вересні 2007 року.

Державна програма економічного та соціального розвитку на 2007 рік вивчає проблеми регіонального розвитку у комплексі, торкаючись, на додаток до традиційного списку проблем, захисту навколишнього середовища, розвитку мережі автошляхів та транспортної інфраструктури. В той же час, у Програмі є недоліки, типові для таких документів: вона **не містить жодних конкретних механізмів втілення**, як наголошується експертами Центру Разумкова в їх оцінці діяльності влади за 2007 рік.

У 2007 економічні тенденції регіонального розвитку були **суперечливими**. З однієї сторони, регіони продемонстрували позитивну економічну динаміку, включно із ростом промисловості, зростанням потоків внутрішнього та іноземного інвестування, а також ростом середніх та реальних зарплат порівняно із 2006 роком. З другої сторони, 2007 рік був

визначним в аспекті **збереження розриву у розвитку регіонів**, інновації у розвитку індустрій були низькими в більшості регіонів. Відповідно до Державного комітету статистики України у 2007 році найбільш ріст індустріального виробництва спостерігався у Волинській (+43,7% порівняно із попереднім роком), Черкаській (24,8%) та Закарпатській (20,4%) областях. У першій половині 2007 року **найбільший рівень розвитку** фізичного об'єму загального валового регіонального продукту спостерігався у містах Севастополь і Київ, а найкращі показники серед регіонів України спостерігались у Запорізькій, Закарпатській, Полтавській та Волинській областях. **Інвестиції основного капіталу** у січні-вересні 2007 року у Луганській області збільшилися на 71,4% порівняно із відповідним періодом попереднього року, в Вінницькій області – на 51,5%, у Житомирській області – на 50,4%. Зростання на 40% спостерігалось у Київській, Івано-Франківській, Чернівецькій та Тернопільській областях. Найвищий рівень безробіття у 2007 році зафіксований у Рівненській області – 8,9% працездатного населення, найнижчий – у Києві (3%).

Відповідно до Моніторингу динаміки **показників економічного розвитку регіонів**, проведеного Національним Інститутом стратегічних досліджень у грудні 2007 року, протягом січня-вересня 2007 року, ріст індустріального виробництва спостерігався у 26 областях країни (на відміну від тільки 24 регіонів минулого року). Найвищий рівень спостерігався у Волинській (на 36,3%), Черкаській (25,5%), Чернівецькій (21,7%), Закарпатській (21,3%), Тернопільській (20,7%), Запорізькій (18,5%), Хмельницькій (17,2%) та Рівненській (15,8%) областях. Індустріальні результати знизилися тільки у Івано-Франківській області (на 3,3%) через спад, зафіксований у нафтопереробних підприємствах.

Окрім загального збільшення потоку інвестицій у країну, відбулося **помітне зростання кількості інвестицій у регіони**. Загальні прямі іноземні інвестиції в економіку України станом на 1 липня 2007 року склали майже 24,2 мільярди доларів США. Загальна сума іноземного капіталу, залученого до економіки країни у першій половині 2007 року налічувала 2,553,1 мільйони доларів США, що складає на 50,3% більше порівняно із аналогічним періодом минулого року.

У першій половині 2007 року інвестиції у власність в Україні збільшилися на 32,2%. Інвестиції зросли у будівельній індустрії, металургії, виробництві продуктів харчування та машинобудуванні. Ріст іноземних інвестицій спостерігався у 25 регіонах. Найбільший ріст спостерігався у Черкаській (на 39%), Хмельницькій (на 30,7%), Волинській (26,2%) та Рівненській (23,1%) областях, а також у місті Києві (27%). Прямі іноземні інвестиції знизилися у двох областях – Чернігівській (на 10,3%) і Чернівецькій (0,3%). Київ залишається найбільш привабливим для іноземних інвестицій – 62,2% загальних прямих інвестицій 2007 року, були інвестовані в економіку Києва.

В той же час, **відмінність між регіонами щодо інвестицій основного капіталу** на душу населення залишається досить значною: у 8 разів (найвищий рівень зафіксований у Києві, налічуючи 4,301,3 гривні на відміну від низького рівня у 537,6 у Тернопільській області), проте вона зменшується порівняно із першою половиною минулого року (у 8,4 рази).

Номінальна середня місячна зарплата в Україні в січні-серпні 2007 року збільшилась на 27,9% порівняно із аналогічним періодом минулого року і досягла 1,271 гривні. За регіонами вона зросла на 23-30,1%. Зарплата є найвищою у Києві (2,136 гривні), в Донецькій (1,449 гривні), Дніпропетровській (1,404 гривні), Запорізькій (1,091,5 гривні) та Київській (1,057,7 гривні) областях, найнижчою – в Тернопільській (879 гривень), Волинській (946 гривень) та Херсонській (953 гривні) областях. **Регіональна різниця у номінальній зарплаті становить 2,4 рази.** Рівень росту реальної зарплати був набагато нижчим, ніж номінальної: середній рівень по країні у січні-серпні 2007 року – 12,2%. Найбільше реальна зарплата зросла (більш, ніж на 15%) у Волинській, Житомирській та Івано-Франківській областях. Потрібно зазначити, що дані цифри стосуються стану до різкого зростання цін на споживчі товари та послуги, яке розпочалось у жовтні, одразу після парламентських виборів.

У 2007 році зберігались тенденції минулих років щодо **збільшення доходів місцевих бюджетів**. Бюджети регіонів Автономної Республіки Крим, міст Києва та Севастополя у січні-серпні 2007 року отримали додаткові надходження у розмірі 8,164,7 мільйонів. Доходи місцевих бюджетів (не враховуючи трансферів) порівняно із минулим роком в середньому збільшились на 42,1%. Доходи місцевих бюджетів зростали в усіх регіонах без винятку, із швидшим ростом у Київській, Донецькій, Луганській та Полтавській областях, в місті Києві, а також в Автономній Республіці Крим, ніж в середньому по Україні.

Регіональна різниця прибутків місцевих бюджетів на одну особу дуже велика – 9,4 рази. Найвищі доходи на особу спостерігались у Києві (3,070,6 гривень) та Севастополі (874 гривні), а також у Київській області (869,5 гривень), порівняно із 770,9 гривнями в середньому по Україні, найнижчі – в Тернопільській (326,3 гривні), Закарпатській (415,8 гривень) та Вінницькій (425,3 гривні) областях.

В той же час, **регіональні диспропорції індустріального виробництва** залишились значними. Об'єм ринкового промислового виробництва в країні в січні-серпні 2007 року склав майже 373,6 мільярди. Промислове ринкове виробництво на особу в регіонах в першій половині року відрізнялось у 13,2 разів (Дніпропетровська область – 16,474,4 гривні порівняно із Чернівецькою областю – 1,248,9 гривень). Частка тільки Донецької області у загальному ринковому виробництві в січні-вересні

2007 року складала 20,4% (або одну п'яту загального промислового виробництва країни), а шість індустріальних східних областей (Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Луганська, Полтавська, Харківська) та місто Київ виробляють 71,2% загальної ринкової індустріальної продукції.

Високий рівень індустріалізації в Східній Україні створив особливу структурну проблему із очевидним соціальним значенням – **феномен моноіндустріальних міст**. Велика кількість маленьких та середніх міст на Сході (в більшості в Донецькій, Луганській, Дніпропетровській областях) розвинулись навколо одного великого промислового підприємства. Найбільш типовим прикладом є регіон Донбасу, де багато малих та середніх міст розвинулись навколо великих вугільних шахт. Іншим прикладом моно індустрії є металургія. Зазвичай в місті не було інших підприємств, окрім тих, які підпорядковувались основному, “**містоутворюючому**”. В радянські часи всі ці підприємства були державними. Після приватизації 1990-х років приватні власники (зазвичай місцеві багатії) встановили повний контроль не тільки над власністю та виробництвом, але і над місцевими ринками праці та соціальною інфраструктурою.

Економічна криза 1990-х років зумовила **велику депресію у таких моноіндустріальних містах**. Зниження продуктивності, а в деяких випадках закриття підприємства призвело до росту безробіття. Найбільш демонстративним показником криз стало значне падіння цін на місцеву нерухомість. В деяких донбаських містах (таких як Сніжне, Краматорськ, тощо) середня ціна стандартної квартири впала до 2-3 тисяч доларів в кінці 1990-х років.

Економічне зростання поточного десятиліття надало шанс моноіндустріальним містам відновити власні стандарти життя. Проте, соціальна структура більшості міст залишилась повністю прив'язаною до «містоутворюючої промисловості». **Приватний підприємець замінив державу**, але суть **дефективної соціальної структури** залишилась тією ж. Соціальна структура моноіндустріального міста будується на **ієрархії та підпорядкуванні**. Не існує незалежних економічних та соціальних гравців. Власник підприємства типу «формування міста» зазвичай відіграє роль власника місцевої спільноти. За таких умов громадянське суспільство не може утворитись.

Оскільки місцевий ринок робочої сили повністю контролюється власником (-ами) провідного підприємства, втрата роботи за таких умов означає втрату єдиного джерела доходу. У людей немає **альтернативи знайти іншу роботу**, у випадку виникнення конфлікту між ними та власником підприємства. Профспілки або взагалі не існують, або відіграють тільки декоративну роль, як додатковий інструмент власника для контролю місцевої спільноти.

Люди в таких містах зазвичай голосують за політичні сили, до яких належить власник підприємства. Показовим прикладом можна назвати випадок у Маріуполі (Донецька область), де під час дострокових парламентських виборів 30 вересня 2007 року, соціалістична партія України (під керівництвом Олександра Мороза, колишнього спікера парламенту) отримала 50,02%, в той час як в більшості районів Донецької області соціалісти навіть не досягали 3%. Такий нетиповий випадок зумовлений сильною позицією Володимира Бойка, індустріального магната з Маріуполя, який належить до СПУ. Такі промислові барони зазвичай повністю контролюють органи місцевого самоврядування, а також місцеву судову владу.

Соціо-економічний характер моноіндустріальних міст зумовлює **постійну неповноцінність соціального функціонування**, стримуючи появу незалежного громадянського суспільства, альтернативних точок соціального та економічного зростання.

3. Ризики депопуляції в Україні

«Якщо населення України скоротиться, це насправді поставить питання, і дощить скоро, про те, звідки візьмуться люди для заповнення наших ринків праці, за умови, що ми бажаємо росту. Але якщо ми не бажаємо росту, то це нормально, проте як нам вдасться підтримувати пенсійну систему?» (із коментаря до блогу <http://www.blogger.com/profile/10343986750949531>)

Демографічні тенденції

Україна є другою найбільшою країною Східної Європи із населенням, що налічує 46 мільйонів. Проте, з 1991 року рівень смертності перевищує рівень народжуваності. **Депопуляція** розпочалась у селах України у 1979 році. Кількість смертей вперше перевищила кількість народжувань в Україні в цілому (на 39,000) в 1991 році. Наступного року ця тенденція швидко зросла.

Основним фактором, який визначає кількість населення в Україні, є **природний рух**. За умов соціо-економічної кризи негативні тенденції динаміки народжуваності та смертності швидко поширились, призвівши до погіршення депопуляції, яка розпочалась в селах України в 1979 році. Кількість смертей у 1991 році вперше перевищила кількість народжувань в Україні в цілому (на 39,000). Протягом наступних років ця тенденція швидко зросла: до 100,000 тисяч у 1992 році, 184,000 у 1993 році, 300,000 у 1995 та 310,000 у 1996. Через природний спад за 6 років населення України скоротилось на 1,176,000. Вперше в мирні часи в Україні почав розвиватись та пришвидшуватись **демографічний феномен**, який до того відбувався тільки протягом відносно коротких періодів світових

чи громадянських воєн. Депопуляція мала спонтанний характер. Особливою рисою депопуляції в Україні порівняно із іншими країнами є те, що вона супроводжується **зниженням якісних характеристик населення** та, особливо, здоров'я, що надає привід називати демографічну ситуацію в Україні глибокою демографічною кризою.

Зниження стандартів життя, невирішені екологічні проблеми, погіршені Чорнобильською катастрофою та соціо-психологічний дискомфорт через відсутність віри у краще майбутнє, змусили пари обмежити **розмір сім'ї**. Основною причиною **зниження рівня народжуваності** до рівня, недостатнього для заміни населення за даних умов, стало те, що задоволення потреби у дітях і батьківстві, не витримало конкуренції ряду більш елементарних потреб, тобто **нижчих стандартів життя**. Загальний рівень народжуваності у 1996 році складав 9,1 дитину на 1000 населення, що є на 31,6% нижче, ніж у 1989 році.

Загальний рівень народжуваності, тобто сумарний індекс народжуваності, знизився від 1,9 у 1989 році до 1,3 дитини у 1996 році (від 1,8 до 1,2 у міських регіонах та від 2,4 до 1,8 у сільських областях). Навіть у селах, де народжуваність традиційно була вищою, ніж в містах, з 1993 року показники впали нижче рівня, необхідного для населення. Різниця між даним показником у міських та сільських регіонах, збільшилась за роки зростаючої економічної кризи, при чому **народжуваність знизилась швидше в містах, ніж в сільських районах**⁹.

Зниження рівня народжуваності відображається у структурі сім'ї. У 1989 році серед 56% сімей із дітьми віком до 18 років, 52% мали тільки одну дитину, в той час як у 39,5% було двоє дітей та тільки у 8,4% було троє та більше дітей. У 1993 році, вже 88% новонароджених були першою або другою дитиною в сім'ї. У 1996 році майже 20% українських жінок не мали дітей, а одружені жінки в середньому бажали 1,95 дітей.

Різкий ріст загального рівня смертності протягом останніх років (від 11,6 на 1000 населення у 1989 році до 15,2 у 1996 та до 16,07 у 2007) пов'язаний не тільки із збільшенням пропорції старшого населення, але і з ростом ранніх смертей. Тривалість життя чоловіків знизилась з 66,2 років у 1989 році до 62,2 у 2008 році. Тривалість життя жінок - з 75,2 у 1989 році до 74,2 у 2008 році.

В усіх вікових групах віком 20-50 **рівень смертності чоловіків** в більше, ніж 3 рази вищий за рівень смертності жінок, а у віковій групі 30-34 років такі показники вищі у майже 4 рази.

Депопуляція набула спонтанного характеру і немає жодних очевидних показників її припинення. Загалом населення Україні зменшується **набагато швидше**, ніж навіть в Росії (див. Додатки, Таблиці 1 та 2). Особливою

9 Здоров'я жінок та дітей в Україні. Київ, 1997

рисуою депопуляції в Україні порівняно із іншими країнами є те, що вона супроводжується зниженням якісних характеристик населення та особливо здоров'я, що надає привід називати демографічну ситуацію в Україні глибокою демографічною кризою¹⁰.

Всього 12 дітей народжуються на 10 жінок дітородного віку. Для простого відтворення, пропорція повинна складати 10 жінок до 22 дітей, що означає, що рівень народжуваності потрібно подвоїти. Насправді, в Україні один із **найнижчих рівнів народжуваності** в Європі (загалом народжуваність – 1,1 у 2001 році є однією із найнижчих у світі), разом із найбільшим рівнем смертності. (У 2000 році рівень смертності складав 15,3 на 1,000, в той час як в середньому в країнах ЄС він складав 10,6 на 1,000 осіб. Між 1991-2000 роками ріст рівня смертності особливо помітно спостерігався серед працездатних чоловіків)¹¹. Проте, потрібно взяти до уваги два факти. По-перше, як зазначила Брієнна Переллі-Херріс у «Шляху до найнижчого можливого рівня народжуваності в Україні», «Україна пройшла через значні політичні та економічні зміни протягом останніх 10 років, вона **демонструвала молодий вік при першому народженні**. Аналіз офіційної державної статистики та дослідження українського репродуктивного здоров'я демонструє, що народжуваність знизилась до дуже низького рівня без переходу до схеми пізнішого народження». По-друге, «тобто, - а для тих з вас, хто знайомий із даним фактом та його важливістю, - в Україні все поширений в середньому досить ранній вік при народженні першої дитини порівняно із європейськими стандартами (близько 23 років) і таким чином можливо для України попереду є певна кількість років для відстроченої народжуваності. Іншими словами, Україна має пройти довгий шлях в поточному демографічному переході, і в результаті справжнього покращення рівня народжуваності не можна очікувати, доки середній вік народження першої дитини стане на новий, набагато вищий рівень»¹².

В усіх вікових групах, окрім категорії найстаріших людей, рівень смертності чоловіків значно перевищує рівень смертності жінок (у деяких випадках у 2 та 3 рази), проте різниця є найбільш помітною у групі віком 30-34 роки, тобто в тій групі, яка все ще входить до категорії репродуктивного віку.

В Україні **найвищий рівень розвитку епідемії ВІЛ/СНІД в регіоні**, за оцінками більш поширений серед дорослих на 1,46%. Незважаючи на зусилля виконавців, масштабність та ефективність більшості програм,

10 <http://proeco.visti.net/health/h12/hlpb2/lett10.htm> Дата: 11 травня 2008 року

11 <http://www.informaworld.com/smp/p/content?content=10.1080/0032472052000332700>

12 <http://demographymatters.blogspot.com/2006/08/birth-postponement.html> <http://www.oecw.ac.at/vid/download/pce/dec01/am/PCBO5-Bongaarts.pdf>, Едвард Хью

спрямованих на боротьбу із ВІЛ/СНІД в Україні, вони все ще не мають достатньо значного впливу на епідемію¹³.

Щодо позитивних тенденцій, потрібно сказати, що Україна є єдиною країною Центральної та Східної Європи, яка продемонструвала кращі результати, ніж очікувалось, у **зниженні смертності дітей та матерів**, зокрема досягнувши рівня, запланованого на 2015 рік¹⁴ (див. Додатки, Таблиця 3).

Проте, **середньострокові перспективи** не є оптимістичними. Як зазначив Едвард Хью, «справжня кількість народжувань значно не збільшиться, оскільки з 2010 року ефект імпульсу меншої кількості народжувань після кінця 1990-х років, нестиме наслідки (виникне набагато менший материнський потенціал, а ефект відстрочення, без сумніву, поставить Україну на рівень норм західноєвропейських країн). Така ситуація швидше тільки погіршиться, принаймні протягом наступних десятиліть».

4. Виїзд населення

На сьогодні Україну можна вважати важливою стратегічною складовою демографічної структури Східної Європи. Багато хто вважає, що оскільки **постачання робочої сили відбувається у всьому регіоні**¹⁵, то настільки різні країни, як країни Балтики, Польща та Росія¹⁶ можуть залучити резерв населення України для вирішення їх труднощів, і таким чином, зовнішні потоки з України можуть закрити все більш очевидні прогалини. Наприклад, у 2007 році кількість **«запрошених робітників»** у Латвії подвоїлась, і Україна надала найбільше працівників, Республіка Молдова була другою в цьому аспекті, наступною іде Росія. Також потрібно згадати очевидний факт, що українці можуть асимілюватись в Європі набагато легше, ніж робітники із Африки чи Туреччини та країн, розташованих далі на схід, оскільки існує етнічна схожість між українцями та громадянами ЄС загалом. З іншої сторони, великі потоки мігрантів зумовлюють нестачу робочої сили в Україні та збільшення рівня депопуляції, а також стримують економічний розвиток.

Ріст **потоків переказів** від працюючих мігрантів за кордоном в певний момент не зможе компенсувати наявних проблем. Протягом минулих років українська економіка щорічно зростала в середньому на 7,5% в рік. В результаті більш швидкого росту, **працевлаштування досить**

13 http://www.un.org.ua/files/social_and_health_system_in_ukraine.pdf

14 http://www.un.org.ua/files/social_and_health_system_in_ukraine.pdf

15 <http://economicresources.blogspot.com/2007/06/agein-in-eastern-europe-and-central.html>

16 Насправді для Росії ситуація є іншою: загальний баланс потоку мігрантів між Росією та Україною тривалий час дорівнював нулю. Росія не може розраховувати на мігрантів з України як загального джерела робочої сили, оскільки на кожну людину, яка в'їжджає, є людина, яка виїжджає з країни. Див. Додатки, Таблиця 6.

швидко зростає, і скоро українській економіці доведеться імпортувати робочу силу, якщо вона прагне продовжувати ріст на такій ж швидкості. Це становить проблему на даний час, а не на 2025 рік¹⁷, коли згідно прогнозів Муніципальної програми врядування та сталого розвитку UNDP, населення України може скоротитись на 25%.

Найбільшою загрозою низьким стандартам життя українців є **зниження кількості сільського населення та депопуляція великих територій**¹⁸. Протягом останніх 10 років, баланс міграції населення підлягав синусоїдним змінам, від негативних до позитивних цифр і навпаки (налічуючи 78,700 до 70,700 осіб).

Загальні дані офіційної статистики демонструють позитивний баланс за період з 1991 року. У 2007 році Україна стала **4-ю країною в Європі для мігрантів**. Проте, справжня картина є набагато складнішою. Зовнішня міграція приносить **некваліфіковану робочу силу**, яка здебільшого зупиняється у великих містах. Українська робоча міграція до країн ЄС та Росії складається, з однієї сторони, із **кваліфікованих професіоналів**, та, з іншої сторони, із сільського населення, здебільшого жінок.

Не існує точних статистичних даних щодо робочої міграції в Україні, кількості наших працівників за кордоном, їх доходів та кількості грошей, які вони посилають власним сім'ям. За оцінками, кількість мігрантів налічує від 3 до 7 мільйонів (остання цифра є радше спекулятивною). Відповідно до даних Гайдуцького¹⁹, **за кордоном працює близько 4,93 мільйони українських мігрантів**, що відповідає цифрі, опублікованій Організацією економічної співпраці та розвитку у її нещодавньому звіті – 4,8 мільйони, з урахуванням сезонних, тимчасових працівників.

Проте, об'єм робочої міграції може бути очевидним, якщо поглянути на ситуацію **жіночого сільського населення**.

Середній рівень, на який знизилась робоча сила протягом 1980-1990 років становив майже 3 рази порівняно із 1970-1980 роками. З 1990 року робоча сила надалі різко скорочувалась, особливо у сільських регіонах. Коефіцієнт демографічного тиску на жіночу частину сільського населення зростає. Серед **сільського контингенту**, який відтворює демографічну базу суспільства, налічується **більше чоловіків, ніж жінок**. Кількість жінок скорочується як в абсолютних, так і відносних показниках. Основною причиною є міграція жінок дітородного віку. Кількість жінок віком 15-49 років знижується вдвічі швидше, ніж кількість чоловіків, що належать до тієї ж вікової групи. Частка сільських чоловіків віком 20-

17 <http://demographymatters.blogspot.com/2007/07/ukraine-population-and-fertility.html>

18 Єлена Бородіна, Олександра Бородіна. Трансформація сільськогосподарського сектору української економіки: деякі соціальні та економічні результати//Європейська асоціація економістів сільського господарства. 104 семінар – 2007 <http://ageconsearch.umn.edu/handle/7787>

19 DT***, <http://demographymatters.blogspot.com/2007/07/ukraine-population-and-fertility.html>

29 збільшилась на 11,4%, в той час як кількість жінок скоротилась на 10,3%. Протягом тривалого періоду 1970-2007 років кількість чоловіків у сільських місцевостях знизилась на 16,5%, в той час як кількість жінок – на 22,6%.^{20, 21}

Гендерна рівність

Відповідно до звіту UNDP за 2007-2008 роки, Україна займає 75 місце серед 93 країн щодо показника реалізації прав жінок (GEM) із коефіцієнтом 0,462. (Немає позитивної динаміки: Україна набрала стільки ж балів у звіті 2005-2006 років). Це є нижчим за середній рівень^{22□}. GEM оцінює прогрес у покращенні позицій жінок в політичному та економічному аспектах. Він оцінює рівень, за яким жінки та чоловіки спроможні брати активну участь у політичному та економічному житті та у процесі прийняття рішень. В той час як **Індекс гендерного розвитку** (GDI) застосовує Індекс розвитку людського потенціалу (HDI) до гендерної нерівності та фокусується на розширенні спроможностей, GEM стосується використання даних спроможностей у користуванні можливостями життя²³.

5. Чорнобиль

Хоча за оцінками Світової Організації здоров'я (WHO) на даний час тільки 50 людей померли в результаті прямого впливу Чорнобиля та зафіксовано декілька сотень випадків раку, більшою мірою шитовидної залози, які можуть привести до додаткових смертей, українська група жертв Чорнобиля заявляє про **150,000 померлих**, а Міністерство громадського здоров'я у квітні 1995 року заявило про 125,000 померлих осіб. За оцінками організації Грінпіс в Україні цифри налічують 32,000 померлих. Грінпіс отримав дану цифру вивчаючи рівень смерті через хвороби до та після аварії²⁴. Також потрібно згадати про економічну вартість Чорнобилю: Україна витрачає 5-7% річного бюджету на заходи, пов'язані з Чорнобилем. Економічні наслідки були вражаючими. Навіть скромні підрахунки прямих витрат, зараженої землі, витрат на здоров'я та відповідних втрат, складають більше 300 мільйонів доларів.

20 <http://agroua.net/economics/documents/category-10/doc-6>

21 <http://purl.umn.edu/7787>. Трансформація сільськогосподарського сектору української економіки: деякі соціальні та економічні результати. Бородіна Єлена, Бородіна Олександра

22 http://hdr.undp.org/en/media/hdr_20072008_gem.pdf

23 http://hdr.undp.org/en/statistics/indices/gdi_gem/

24 <http://www.nirs.org/mononline/consequ.htm>

Вплив Чорнобиля на здоров'я:

- **Рак** (рак щитовидної, лейкемія, ракові пухлини – діти, прибиральники, евакуйоване та переселене населення), **особливий вплив на дітей** (сценарії зараження, соматичні ефекти, діти, заражені під час вагітності матерів, діти, що наражаються на генетичні, мозкові та інші небезпеки), **синдром прямої радіації** (хворобливість та смертність, ранні діагнози, мозкові та вегетативні дисфункції), **хвороби кровообігу** (серцево-судинні та цереброваскулярні), **вплив на імунну систему** (ендокринні функції та метаболізм), **психологічні та соціальні впливи** (прибиральники, евакуйоване та переселене населення, населення, яке все ще проживає у заражених районах, матері та діти)

- **Ефекти, не зумовлені раком:** прибиральники та відновлювальні працівники («ліквідатори») піддалися різноманітним та значним впливам, не зумовлених раком, які також підвищили рівень смертності. Значний ріст смертності внаслідок **хвороб кровообігу** пов'язаний із радіаційними дозами, які вони отримали під час виконання власних обов'язків. Були визначені обструктивні хвороби легенів, розлади психічного здоров'я, психоневрологічні розлади, катаракти та інші хвороби. Такі результати порівнюються із епідеміологічними даними щодо тих, хто вижив після вибуху атомної бомби (Atomic Bomb Survivors (ABS)), які чітко визначили існування значного ризику, не пов'язаного із раком, серед наслідків радіаційного вибуху. Деякі ризики, не пов'язані із раком, були визначені також для інших груп населення²⁵.

Погіршення здоров'я через забруднення повітря у містах

Українське міське населення піддається високій концентрації забруднення повітря. В загальному, **смертність, пов'язана із забрудненням повітря, складає близько 6%** загальної смертності в Україні. Економічна шкода, пов'язана із ризиком смертності, складає близько 4% ВВП. Хворобливість складає близько 30% від загальних наслідків забруднення повітря. Дані про загальну хворобливість є менш надійними, ніж дані про загальну смертність; саме тому, **оцінка ризику хворобливості є менш визначеною**, ніж ризику смертності. Ймовірно, що ризики хворобливості недооцінюються. Відновлення української економіки базується на відновленні забруднюючих індустрій, що може привести до стагнації, оскільки ризики смертності та хворобливості не тільки накладають тягар на економіку, але також і скорочують робочу силу²⁶.

25 http://www.nato.int/science/pilot-studies/raca/Chernobyl_report_June_2007.pdf

26 Витрати забруднення повітря в Україні, Елена Струкова, Александр Голуб та Аніл Маркандя// NOTA DI LAVORO 120.2006, <http://www.feem.it/NR/rdonlyres/B16C9BB4-9CA8-4F18-9DB5-64CD9DF92292/2115/12006.pdf>

Соціальні ризики

Одними із найбільш важливих причин **високого рівня смертності серед працездатного населення** є фактори, які входять до категорії «неприродних причин», під якими ми розуміємо аварії, вбивства та самогубства. Основною неприродною причиною, яка негативно впливає на рівень смертності, є самогубство, оскільки рівень самогубств постійно зростає.

Іншими факторами, які впливають на високий рівень смертності є епідемії **ВІЛ/СНІДУ та туберкульозу**. З 1990-х років кількість випадків туберкульозу подвоїлась, рівень смертності від туберкульозу зріс навіть більше, ніж в два рази. Близько 9 тисяч людей помирають від туберкульозу щороку, більш, ніж 80% з них є працездатного віку (15-59)^{27, 28}

6. Зовнішні виклики безпеці суспільства в Україні

Питання Росії

Незважаючи на поширене сприйняття близьких історичних, культурних та економічних зв'язків між Україною та Росією, а також на досить позитивне сприйняття Росії та росіян українським суспільством (згідно результатів численних опитувань громадської думки), перехідні шляхи двох країн демонструють **зростаюче розходження**, що є джерелом певної напруги на різних рівнях політичного класу, уряду та суспільства загалом.

Поворотною точкою можна визначити період до, під час та після подій 2004 року – Помаранчевої революції.

Зростаюче занепокоєння суспільства є очевидним у декількох сферах. Насамперед, сам характер стосунків між двома країнами – одразу після того, як вони стали незалежними суверенними державами – позначався неспроможністю, чи радше небажанням Росії ставитись до України як **до рівного партнера, а не васала**. Зростаюча кількість заяв російських посадовців вищого рангу, стали особливо помітними під час намагань України отримати План дій щодо членства на Бухарестському саміті НАТО, коли навіть президент Путін звертався до коментарів, неприйнятних у стосунках з суверенною країною, яку, як не парадоксально, до нещодавнього часу називав «стратегічним партнером». Суверенне право України визначати власне майбутнє, прагнучи членства у тому чи іншому союзі, **розглядається Росією як «зрада»**, що стало зрозуміло із промови Путіна на Раді Росія-НАТО.

27 <http://demographymatters.blogspot.com/2007/07/ukraine-population-and-fertility.html>

28 http://www.ceuro.who.int/aids/ctryinfo/overview/20060118_48.pdf

Значне занепокоєння суспільства викликають **енергетичні питання**, в яких наступальні позиції влади Росії та монополій, контрольованих державою, часто сприймаються як **намір «покарати» Україну** за її курс на європейську, та особливо євроатлантичну інтеграцію (замість згоди на інтеграцію до структур СНД – таких як Єдиний економічний простір або «євразійський» простір, в якому традиційно домінує Росія).

На додаток, існують невирішені проблеми двосторонніх стосунків щодо кордонів. Криза навколо **острова Тузла** у 2003 році не тільки продемонструвала небезпечну тенденцію у «вирішенні» таких питань досить волюнтаристським підходом, несумісним із міжнародним правом, але також зумовила певну **русофобську напругу** серед тієї категорії населення, яке досі не стикалось із таким ставленням до «дружньої» сусідської держави. Подальші події, як наприклад, практично одностороннє голосування 3 липня Державної Думи **за розрив Угоди з Україною про дружбу і співробітництво від 1997 року**, якщо Україна продовжить дотримуватись політики приєднання до НАТО та намагаться якнайшвидше отримати ПДЧ, сприяли занепокоєнню суспільства. Після такого рішення відбувся візит мера Москви Юрія Лужкова до Криму та Севастополя, де його надзвичайно провокаційні зауваження щодо півострова та міста, які належать Росії, а не Україні, можуть сприйматись як **прямі територіальні претензії**.

Ці заяви та рішення тісно пов'язані із майбутнім Російського Чорноморського флоту, який відповідно до двосторонніх угод залишається на українських базах до 2017 року. Росія сплачує за нього досить низьку орендну плату: менше 100 мільйонів доларів на рік, більше того, флот нелегально займає численні земельні інфраструктури, включно із маяками, а деякі частини землі використовуються у комерційних цілях. Персонал Чорноморського флоту приймає участь у **антинатівських та антиамериканських протестах**, і періодично проводить військову морську діяльність без відповідного офіційного повідомлення органів влади України. Виправдане **екологічне занепокоєння** додається до політичного, що базується на очевидному небажанні Росії вивести війська з Севастополя у 2017 році. Наприклад, заступник прем'єр-міністра Росії заявив під час зустрічі у Севастополі, що «сам флот важко уявити без його основної морської бази... Росії повторно нагадують (Україна) про 2017 рік, рік, коли флот повинен бути виведений з України відповідно до російсько-української угоди». Іванов, який розіграє **етнічну російську карту**, спрямовану на отримання прихильності кримських росіян, наголосив, що «92% населення Севастополя є нашими співвітчизниками та співвітчизницями» (Інтерфакс, 14 липня). Російський президент Дмитрій Медведєв, який позиціонує себе як бездоганно зібраного керівника держави та досвідченого юриста, у даному випадку готовий відмовитись від Угоди про дружбу, співпрацю та партнерство 1997 року, стверджуючи, що це відкрите питання і продовження базу-

вання повинне розглядатись як **пріоритетна можливість**²⁹.

Нещодавні заяви про наміри України виконати угоду, а не продовжити перебування російських військових сил на власній території, **посилили напругу**, зокрема через «шантаж» Росії, із використанням енергоресурсів та цін на їхнє постачання як політичного інструменту, замість ведення належних переговорів з цього питання. Проте до цього часу, спроби використовувати енергетичний тиск були провальними, як це можна продемонструвати голосуванням українського парламенту у лютому 2007 року за блокування приватизації газових трубопроводів (яка насправді могла поставити Україну під російський тиск), яке отримало 420 із 450 голосів депутатів.

«Гуманітарні» питання, які насправді стосуються суто ідентичності – **мова, церква та історія**, - також позначаються все більшим непорозумінням між урядами та суспільствами двох сусідніх держав. Розбіжності між українським баченням та російськими поглядами щодо **царського та радянського періодів** зросли після Помаранчевої революції 2004 року, і це вже знайшло відображення не тільки в історіографії, але також у **шкільних підручниках та посібниках**, які містять досить відмінні картини усіх аспектів україно-російських відносин не тільки протягом останніх століть, але і щодо стародавньої історії.

В цьому аспекті особливо болочим є сприйняття українського Голодомору (штучно створеного) 1932-33 років. Спроби України отримати міжнародне визнання цієї трагедії як акту геноциду зустріли **спротив Росії**, виражений Президентом Росії, Міністерством закордонних справ та Державною Думою; більше того, минулого року російські екстремісти знищили виставку про голодомор у Росії. Ці та інші випадки викликали занепокоєння та нарікання різних представників українського суспільства.

Потрібно зазначити, що такі події, особливо ті, які **піддають сумніву територіальну цілісність України**, негативно сприймаються навіть тими політичними силами та діячами, риторика яких традиційно підкреслювала їх проросійські позиції. Наприклад, Андрій Ключев, один із лідерів Партії регіонів, зазначив, що антиукраїнські заяви російських політиків є стратегічно негативними для інтересів обох країн, оскільки вони настраюють народи один проти одного та надають додаткові аргументи «антиросійським силам в Україні».

Очевидно, що українська еліта та суспільство загалом **глибоко схвилювані перспективою відносин між Україною та Росією**, які **продовжують погіршуватись**, та розглядають такі події як шкоду для суспільств обох країн.

29 (www.newsru.com, 6 липня, див. також Eurasia Daily Monitor, 16-17 червня 2008 року).

Приклад Косово

17 лютого 2008 року Косово офіційно проголосило незалежність від Сербії. Наступного дня 18 лютого 2008 року Сполучені Штати та декілька важливих країн Європи **визнали Косово незалежною державою**, в той час як Росія заявила, що визнання відділення Косово Заходом без погодження ООН та без згоди Белграду становило «прецедент» для визнання відділення від пострадянських країн. Сполучені Штати, Європейський Союз та інші країни Заходу відреагували, заявивши, що Косово володіє унікальним поєднанням факторів, які вимагали такого особливого рішення, і таким чином ситуація не може використовуватись як «прецедент» в інших випадках.

Хоча наслідки рішення щодо Косово та дебати, що йому передували, не вплинули прямо на безпеку суспільства в Україні, його прихований, але багатосторонній вплив вартий уваги, оскільки він привернув увагу громадськості до ряду реальних та уявних загроз. Очевидно, що на даний момент визнання не є серед **«пріоритетних»** питань української політичної еліти, і також не несе **прямої загрози безпеці суспільства України**. Проте, використання «прикладу Косово» як показника, чи як інструмента для оцінки потенційних чи уявних загроз варте уваги.

Насамперед, так званий **«прецедент Косово»** піддає сумніву всю систему міжнародного права. Проголосивши незалежність, косовари фактично проігнорували Резолюцію 1244 Ради Безпеки ООН. Автономність Косово не була збережена, а інтереси Белграду не взяті до уваги. Проте, Рада Безпеки ООН не підготувала альтернативного рішення, і ООН виглядала досить безпорадною та паралізованою через **умови отримання незалежності Косово**.

Без сумніву, відсутність офіційної реакції ООН, посилена досить різносторонніми позиціями основних світових гравців, викликала змішану реакцію і української еліти. На даний час **не існує рішення щодо Косово**. З одної сторони Україна зацікавлена у наслідуванні позицій ЄС та Сполучених Штатів. З іншої сторони, через численні політичні та юридичні причини, Міністерство закордонних справ та політичні лідери країни не готові визначитись із офіційною позицією. Поточна невизначеність на державному та міжнародному рівні приводить до різних **спекуляцій, які не тільки ускладнюють ситуацію, але також і зумовлюють нижчий рівень безпеки суспільства**.

Сам процес розвитку рішення України щодо незалежності Косово піддається негативним впливам політичних спекуляцій у внутрішній політиці та навіть геополітиці. Якщо Україна підтримує ідею незалежності Косово, керівництво держави будуть критикувати ряд політичних партій проросійської орієнтації. Традиційно такі партії

(в більшості комуністи – П. Симоненко і прогресивні соціалісти – Н. Вітренко) підтримують заяви Кремля, вимагаючи **вигнання лідерів Косово**. Більше того, Партія регіонів також використовує питання Косово як гачок для ЗМІ, **поєднуючи його із питанням інтеграції до НАТО**. Лідери Партії регіонів допускають, що питання визнання Косово, як і питання інтеграції в НАТО неминуче поділять Україну на Східну та Західну. Зокрема, якщо українська влада підтримає незалежність Косово, це відповідатиме настроям прозахідної частини населення, в той час, як рішення відмовитись від визнання незалежності відповідатиме поглядам українців на Сході. Тому, міжнародна політика використовується для **посилення напруги в українському суспільстві**, піднімаючи проблему двох окремих українських націй. Звичайно, Косово є тільки однією із штучних ліній поділу, проте якщо зацікавленість ЗМІ у даному питанні буде високою, визнання Косово висвітлюватиметься певною мірою в даному небезпечному політичному контексті.

Окрім того, визнання незалежності Косово зумовило дебати не тільки щодо двох різних частин української держави, але також **щодо сепаратистських регіонів**, які потенційно можуть взяти Косово за приклад. В цьому аспекті часто згадуються Крим та Закарпаття. Схожість між Косово та Кримом має корені в автономному статусі обох регіонів (Косово володів таким статусом).

Невдовзі після отримання незалежності Косово, російські парламентарі вимагали від Кремля розгляду **визнання двох сепаратистських регіонів в Грузії**. Законотворці проголосували за прийняття резолюції щодо регіонів Грузії Абхазії та Південної Осетії, яка твердила, що Росія повинна пришвидшити їх суверенітет, якщо прозахідна Грузія стане на шлях членства в НАТО. Резолюція твердила, що у випадку «пришвидшеного руху» Грузії на шляху до членства в НАТО, стане необхідним «зважити на можливість для Росії розпочати пришвидшення отримання суверенітету Абхазії та Південної Осетії». «Після одностороннього проголошення незалежності Косово, виникла потреба для Росії змінити власну політику», - вказувалось у резолюції. «(Регіони) мають набагато більше причин для міжнародного визнання, ніж Косово». Зазначимо, що подібні рішення ухвалювались до ескалації конфлікту влітку 2008 року.

Інтервенція Росії в Грузію 8 серпня 2008 року стала очевидним продовженням і кульмінацією зазначеної тенденції, а подальше офіційне визнання Росією двох самопроголошених територій змушує Україну з усією серйозністю ставитися до подібної загрози, яка все більше набуває політичного і навіть потенційно військового характеру.

Звичайно, такий ж підхід (погрози застосувати прецедент Косово та пов'язати сепаратистський сценарій із інтеграцією в НАТО) може розглядатись у випадку **Криму**. Мер Москви Лужков вже виголосив

сепаратистські заклики у Севастополі, і, без сумніву, будуть втілені нові сценарії, спрямовані на розвиток сепаратистських сценаріїв на півострові.

Цікавим фактом є те, що під час розмов про **можливі сепаратистські рухи** в Криму, згадуються проросійські партії та організації. Хоча приклад Косово надав основу для іншого типу занепокоєння. Певний тип населення Криму – кримські татари – вже виразили власну **підтримку незалежності Косово**, наголошуючи, що таке рішення має за основу їх прозахідну орієнтацію. Тому проросійські рухи в Криму виступають проти визнання Косово, проте готові отримати користь від результатів такого «прецеденту». Навпаки, кримські татари підтримують незалежність Косово, хоча і наголошують, що це є унікальним випадком, який не можна застосувати як прецедент.

На жаль, вищезгадані умови можуть стати **фактором небезпеки для безпеки суспільства** на Кримському півострові та привести до виникнення напруги між згаданими групами, яка буде базуватись не стільки на ставленні до Косово, як на сприйнятті його відповідності у випадку України. Більше того, досить гострі заяви, виражені лідерами кримських татар, які критикують владу України за її **безсилля у питаннях дієвої етнополітики**, привертають увагу експертів та керівників держави до **нестабільної ситуації в Криму**. Оскільки представники проросійських партій та рухів вже розглядають кримських татар як перешкоду для своїх сценаріїв, вони можуть використовувати нещодавні заяви кримських татар та позитивне ставлення Меджлісу до сепаратистів Косово з метою представити кримських татар як потенційну загрозу та сформувані неправильне сприйняття цієї нації в Україні. Більше того, немає свідчень, що така уявна потенційна загроза не стане реальністю у випадку ротації еліт в Меджлісі.

Іншим предметом занепокоєння, який не можна недооцінювати в аспекті Кримського півострова, є той факт, **що штучна схожість між косоварами та кримськими татарами** може базуватись на їх приналежності до **ісламських спільнот**. Цей збіг, а також ставлення кримських татар до визнання Косово може надалі використовуватись представниками, зацікавленими у нижчій безпеці суспільства на півострові, зокрема стимулюючи ісламофобію. З однієї сторони, це збільшить нетерпиме ставлення до меншин в Криму, а з іншої сторони це посилить позицію радикальних представників кримської еліти.

Ситуація є менш помітною в **Закарпатті**. Через те, що Закарпатська область не межує із Росією, рівень проросійської пропаганди є набагато нижчим, ніж в Криму. Проте, регулярні **сепаратистські заяви закарпатських русинів** варті уваги у перспективі безпеки суспільства.

Не секрет, що з самого початку повторної появи **питання русинів** у

тодішній радянській Україні в кінці 1990-х років, їх рух за емансипацію став надмірно політизованим. Основним питання на порядку денному не є етнокультурна ідентичність русинів як окремого сектору населення Закарпаття, а так звана «**політична русинізація**», що розглядалась як потенційна загроза територіальній цілісності України на початку 1990-х років через її тісний зв'язок із нещодавною політикою нео-свразійської домінації, якої дотримується Кремль.

Насправді риторика та заяви політичних лідерів русинів є часто агресивними та носять чіткий **антиукраїнський характер**. Згідно перепису 2001 року близько 10,000 осіб у Закарпатській області визнали себе етнічними русинами, хоча українські етнологи, вже не кажучи про політиків, надають чіткі аргументи для розгляду русинів як місцевого субетносу, схожого до гуцулів, бойків, лемків, тощо, таким чином не надаючи їм основних характеристик окремого етносу. Також потрібно взяти до уваги, що цей рух **створився та підтримувався рядом російських політиків**, та отримує велику підтримку та увагу від деяких рухів та організацій з-за кордону – на даний час, наприклад, «Прориву» (екстремістської «Міжнародної молодіжної корпорації», створеної службами безпеки сепаратистського регіону Республіки Молдова – Придністров'я).

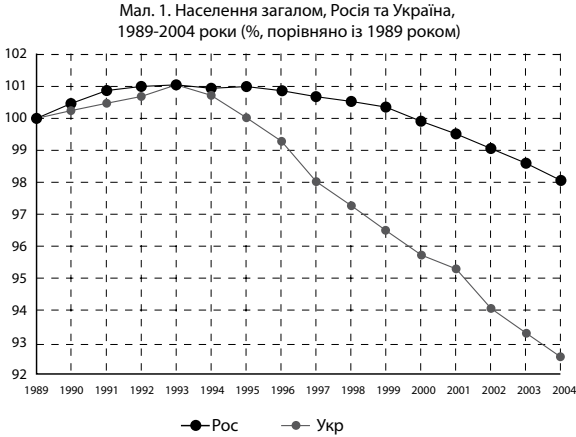
Факт **визнання русинів** як окремої етнічної групи деякими країнами ЄС надає лідерам русинського руху додаткових аргументів в їх вимогах визнання русинів як етносу, окремого від більшості українців. На жаль, еліти згаданих держав поверхово розуміють характер русинського руху та недооцінюють загроз, які походять від незалежності Косово.

Підсумовуючи вищезгадані обставини, не можна заперечити, що незважаючи на можливе рішення Києва щодо незалежності Косово, результати будуть наступними:

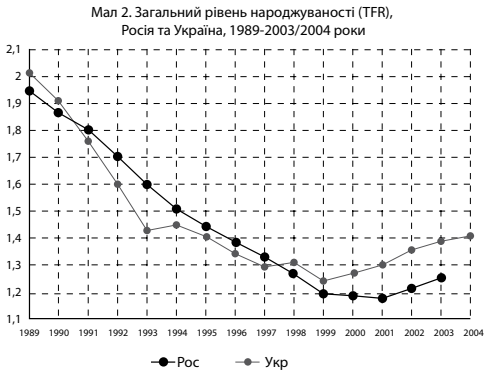
- Спекуляції щодо **законності та використання прецедента Косово** в Криму та Закарпатті;
- Підвищення напруги серед населення на **Кримському півострові**;
- **Посилення ісламофобії**;
- Пов'язання сумнівного, з юридичної точки зору, **рішення щодо Косово із свроатлантичною інтеграцією** України і таким чином вона набуває негативного значення;
- Використання відмінностей у ставленні до Косово як аргументу для **сумніву у єдності української нації** та подальших політичних спекуляцій.

Всі ці результати можуть розглядатись як **загрози безпеці суспільства**, які можуть пізніше стати **справжніми загрозами безпеці загалом**.

7. Додатки

Джерело: «Демографічний розвиток Росії та України: п'ятнадцять років незалежності». Автори – Сергій Пірожков та Гаяне Сафарова <http://epc2006princeton.edu/download.aspx?submissionsId=60311>

Джерело: «Демографічний розвиток Росії та України: п'ятнадцять років незалежності». Автор – Сергій Пірожков та Гаяне Сафарова <http://epc2006princeton.edu/download.aspx?submissionsId=60311>

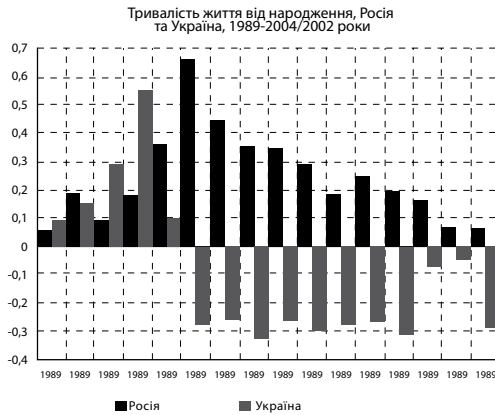

<http://siteresources.worldbank.org/INT/HPMDGS/Resources/563114-1112109151438/82594-1113407050720/Ukraine.pdf>

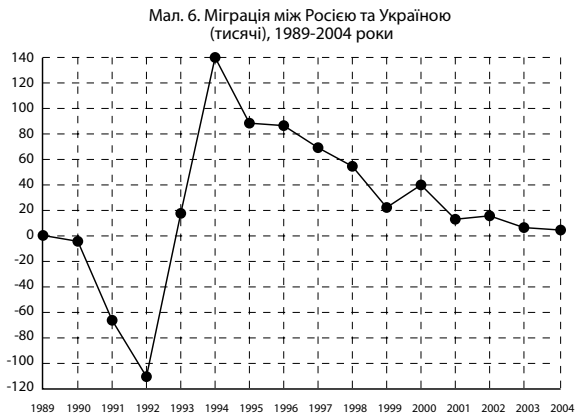
Джерело: Демографічний розвиток Росії та України: п'ятнадцять років незалежності. Автор – Сергій Пірожков та Гаєне Сафарова <http://epc2006princeton.edu/download.aspx?submissionsId=60311>

Джерело: Демографічний розвиток Росії та України: п'ятнадцять років незалежності. Автор – Сергій Пірожков та Гаєне Сафарова <http://epc2006princeton.edu/download.aspx?submissionsId=60311>

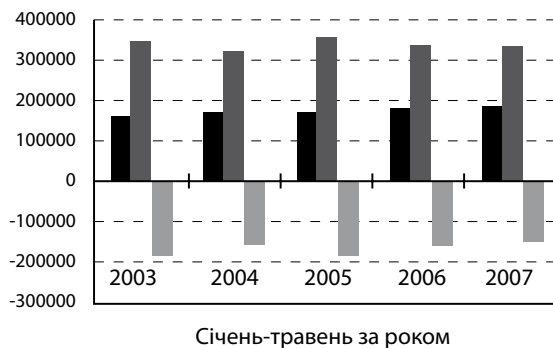

Джерело: Демографічний розвиток Росії та України: п'ятнадцять років незалежності. Автор – Сергій Пірожков та Гаяне Сафарова <http://epc2006princeton.edu/download.aspx?submissionsId=60311>

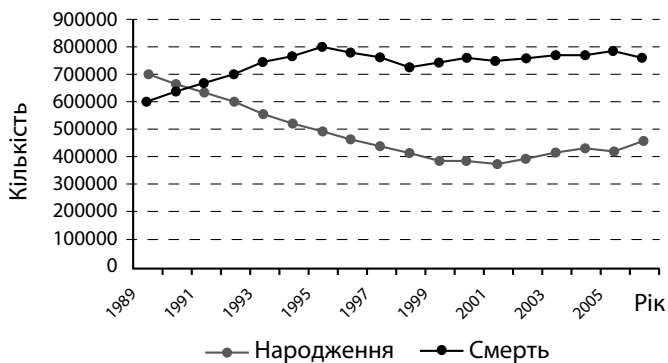

Джерело: Демографічний розвиток Росії та України: п'ятнадцять років незалежності. Автор – Сергій Пірожков та Гаяне Сафарова <http://epc2006princeton.edu/download.aspx?submissionsId=60311>

Природне зниження населення України

Природне зростання населення України

III. ДИЛЕМА БЕЗПЕКИ СУСПІЛЬСТВА У РЕГІОНІ

Румунія

Румунія занепокоєна конкретним питанням, пов'язаним із сприйняттям безпеки суспільства в Республіці Молдова та Україні та програмами підсилення та розширення безпеки суспільства в сусідніх країнах. Дане питання стосується **етнічного молдованізму**¹.

Нормативні та адміністративно-інституційні положення з метою введення та підтримки державотворчого іміджу на основі **етнічного молдованізму**, через нав'язування даної ідентичності як радянського спадку та спроби відділити більшість мешканців Республіки Молдова від їх природної ідентичності, румунської мови та критичного розуміння історичного минулого, вважаються **безпековими загрозами для румунського суспільства**. Це зумовлено наступними причинами:

Спадковість князівства Молдови, про яку заявляє Республіка Молдова, створює проблеми, оскільки **регіональна ідентичність Румунії**, тобто молдован, підноситься до рівня **національної ідентичності у Республіці Молдова** та навіть на рівень **етнічної ідентичності**, відмінної від румунської. Це означає, що існують претензії на територію та народ, що проживає у провінції Румунії Молдова (які вже оголошувались у 1994 році на Конгресі «Casa Noastra Republica Moldova» та повторно висловлювались під час виборів 2001 року комуністичною партією). **Даний погляд** зумовлює проблеми в сусідніх країнах Республіки Молдова – Румунії та Україні, кожна з яких включає частини колишнього князівства Молдови, більші, ніж ті, які на даний час входять до Республіки Молдова. Більше того, розпочалась оригінальна «гра» визнання **«румунської меншини»** в Республіці Молдова та претензій щодо дискримінації «молдовської меншини», не визнаної та не представленої в Румунії.

Застосування радянських інструментів у країні, що прагне членства в ЄС, **фальсифікування перепису, нав'язуючи «молдовську**

1 «Молдованізм» є теорією існування молдовської етнічності та молдовської мови, яка відрізняється від румунської етнічності та мови. Вона використовувалась Російською імперією та СРСР для обґрунтування розширення територій за рахунок частин феодальної Молдови та Румунії. З точки зору прихильників даної ідеї, «молдовани», на відміну від «румунів» сформувалась за сильного слов'янського культурного впливу. В колишній МРСР така політика застосовувалась із використанням всіх інструментів радянського політичного режиму, таких як максимально можлива ізоляція від сусідньої Румунії, фізичне знищення деяких соціальних сегментів, нав'язана русифікація, навмисна зміна етнічної структури та запровадження румунофобії, включно із використанням освітньої системи. Цей інструмент широко експлуатується в політичному протистоянні в Республіці Молдова; незважаючи на недієздатність процесу демократизації, «молдованізм» сталінського зразка поступово зникає.

ідентичність» та назву мови, «молдовську». Експерти за межами Радянського Союзу ніколи не вважали «молдован» окремою етнічною ідентичністю, відмінною від румунської, а швидше регіональною ідентичністю. Погляди щодо мови є аналогічними, оскільки між ними існує менше відмінностей (здебільшого у вимові та регіоналізмах, які використовуються на цілій території Молдови, включно із тими, які використовуються в Румунії, та класифікуються як регіоналізми вже протягом століть у словниках румунської мови), ніж між діалектами однієї мови, вже не кажучи про різні мови.

Дії, несумісні із цінностями ЄС, положення, що суперечать правам людини, затвердженим, зокрема, Радою Європи, ЄС та Венеціанською Комісією, через **нав'язування «офіційної ідентичності» адміністративними засобами** та трактування альтернативного самовизначення «румунів» як кримінального злочину у законі про «Концепцію державної політики». Положення закону не застосовувались, проте закон не було відхилено.

Нещодавнє **блокування виборчих прав**, частини фундаментальних політичних прав, законом про вибори, дійсним у Республіці Молдова, який забороняє **особам із подвійним громадянством** отримати доступ до державних посад на національному та місцевому рівні, а також балотуватись. Інші секторальні закони забороняють особам із подвійним громадянством займати позиції державних службовців, судові та адміністративні позиції в країні. Як продемонстрували дебати в комісії, такі застереження **стосуються винятково румунського громадянства** та застосовуються тільки до даного другого громадянства, оскільки етапи отримання румунського громадянства публікуються в «Офіційному Моніторі Румунії» (Romanian Official Monitor). Парламентські дебати продемонстрували, що ситуація не стосується російського, українського, болгарського, ізраїльського, німецького, американського та інших громадянств, якими володіють громадяни Республіки Молдова.

Створення **хвилі напруги щодо нелегальної міграції** на основі **політичної дискримінації**: навіть якщо Румунію неодноразово безпідставно звинувачували у наданні статусу громадян численним мешканцям Республіки Молдова, протягом останніх 17 років загальна кількість нових громадян з Республіки Молдова не набагато перевищує 100,000 осіб, тобто їх кількість є набагато меншою, ніж число нових громадян в Іспанії, Італії чи навіть Болгарії. Політика Румунії **не спрямована на депопуляцію** Республіки Молдова за рахунок румунської більшості, а навпаки, на стабілізацію таких громадян на лівому березі ріки Прут, запропонувавши їм особисті гарантії майбутнього та вільного пересування в межах ЄС, завдяки румунському громадянству, гарантії, якої вони вимагають. Оскільки більш, ніж 700,000 осіб подали заявку на отримання румунського громадянства та більше, ніж 500,000 заявок

вже зареєстровані владою Румунії, незважаючи на **низький рівень опрацювання таких заявок** (трохи більше, ніж 100 протягом минулого року), застосування закону та блокування політичного доступу до обраних позицій носіїв подвійного громадянства є дискримінацією, яка зумовлює випадки надання політичного притулку.

Оскільки будь-яка особа, яка подала заявку на отримання румунського громадянства, може досить швидко отримати притулок та громадянство, тільки прибувши до Румунії та вимагаючи **політичного притулку** на підставі дискримінації у Республіці Молдова - це може зумовити велику кількість іммігрантів. Більше того, якщо продовжуватиметься політика **нав'язаної ідентифікації «молдован»**, які розмовляють «молдовською мовою», та для яких існує «молдовська історія», це спонукає румунську більшість залишити Республіку Молдова та **просити політичного притулку та румунського громадянства, цього разу безпосередньо в Румунії**.

Така ситуація не відповідає інтересам влади Республіки Молдова, яка таким чином втрачатиме населення за рахунок високоосвіченої, молодого та активної частини більшості громадян. Така ж тенденція може виникнути через **навчання меншин російською мовою**, а не їх рідною мовою, чи через введення російської як другої офіційної мови, у середовищі, де природне використання даної мови створює проблеми консолідації ідентичності Республіки Молдова як держави.

Навпаки, визнання більшістю двох ідентичностей, **«молдовських громадян»**, мешканців Республіки Молдова, та **румунського етносу**, та можливість будь-якої особи визначати власну ідентичність згідно власного бажання та відповідно до європейських правил, - надасть змогу населенню Республіки Молдова **припинити боротьбу за румунське громадянство** (оскільки вони вільно зможуть бути румунами у власній країні), послабить напругу між само визначеними румунами та молдованами, та **консолідує ідентичність більшості та стосунки з Румунією** та Україною, ще одним великим сусідом Молдови. Висновок про потребу **примирнення** також поділяється представниками Республіки Молдова.

Щодо України, Румунія вважає, що розрізнення меншин румун та молдован, має бути скасоване, оскільки різниця між ними не є етнічною чи національною, це різниця між національною та регіональною самоідентифікацією, або між етнічною та громадянською ідентичністю (враховуючи проживання в одній країні). Оскільки Україна прагне приєднатись до ЄС та НАТО, і оскільки вона є однією з країн, що постраждали від радянської політики, румунська влада вважає, що в принципі, Україна повинна дотримуватись політики усунення поділу між цими меншинами.

Українська позиція визнання молдовської меншини як відмінної від румунської базується на наступних фактах. Румунія визнає існування молдовської державності, а не молдовської нації (за такою логікою, виходить, що молдовська меншина не повинна визнаватись і іншими державами, а не тільки Румунією). Згідно даного поняття, багато румунських політиків та експертів зазначали, що Україна дотримується «сталінської» політики поділу румуномовної меншини на молдован та румунів, замість того, щоб об'єднати 258,000 молдован та 151,000 румун (згідно даних перепису 2001 року), таким чином визнаючи їх як одну групу, другу за розмірами після російської. Проте, між іншим, потрібно згадати, що Стаття 13 (2) Двосторонньої угоди про добросусідські відносини та співпрацю між Україною та Румунією зазначає, що аспект «основних меншин» в Україні та Румунії включає громадян, як незважаючи на місце проживання, *вільно обрали* власну приналежність до певної меншини.

Через необхідність дотримуватись основного принципу поваги до особистого самовизначення (який пропагує ООН, Рада Європи та численні міжнародні органи та організації захисту прав людини), Україна не може (і не повинна) нав'язувати на власну молдовську меншину іншу ідентичність, і тому **вона навряд чи змінить власну позицію щодо одночасного визнання обох меншин**. Крім того, такий крок серйозно **нашкодить відносинам між Україною та Республікою Молдова**, особливо беручи до уваги поточні активні дебати між Румунією та Республікою Молдова з питань ідентичності. Не втручаючись у внутрішні справи обох сусідніх держав, Україна дотримуватиметься нейтральної позиції у таких дебатах, в той же час, дозволяючи власним громадянам визначатись на основі права вільного вибору.

Республіка Молдова

1. Проблема множинного громадянства

Процес державної консолідації Республіки Молдова видався важким. В умовах соціально-економічної кризи, безробіття та низьких стандартів життя, багато громадян Республіки Молдова прагнули отримати громадянство інших країн для **полегшення можливості залишити країну та працювати за кордоном**. В той же час, мешканці Придністров'я фактично змушені отримувати громадянство визнаної держави для того, щоб подорожувати за межами Республіки Молдова. В результаті виник феномен множинного громадянства. В більшості випадків громадяни Республіки Молдова отримали громадянства Росії, Румунії, Болгарії та України. Вплив даного фактора на безпеку суспільства є різним залежно від країни.

2. Російське громадянство

Російська Федерація наполегливо пропагує політику надання власного громадянства громадянам Республіки Молдова, особливо в регіоні, контрольованому Тирасполем (Придністров'ї). Метою такої політики є **отримання причин для втручання у внутрішні справи Республіки Молдова** під приводом «захисту прав російських громадян». Більше того, цей фактор використовується Росією під час процесу переговорів щодо Придністров'я. Використовуючи аргумент про існування значної кількості російських громадян, Росія наполягає на федеративному устрої Республіки Молдова після об'єднання та із спеціальним статусом для російської мови.

3. Українське громадянство

Отримання українського громадянства передбачає, згідно положень Конституції України, відмову від громадянства Республіки Молдова. Відповідно, це значно скорочує можливості громадян бути залученими до політичних процесів на державному рівні та позбавляє їх прав займати позиції державних службовців. Підсумовуючи, у випадку Придністров'я, якщо процес отримання громадянства України набере великих пропорцій, існування значної кількості осіб, які не є громадянами Республіки Молдова, **створить додаткові проблеми в процесі реінтеграції та консолідації державності Республіки Молдова.**

4. Румунське та болгарське громадянство

Румунія та Болгарія є членами ЄС. Відповідно, їх громадяни можуть вільно подорожувати в межах Шенгенської зони. Кількість заявників на повторне отримання румунського громадянства значно зросла після 1 січня 2007 року, коли Румунія ввела візовий режим для громадян Республіки Молдова. Барометр громадської думки, розроблений ІПП у листопаді 2007 року, довів, що 14,8% опитаних подали заявку на румунське громадянство, і ще 23,5% мають намір подати такі заявки. Румунське та болгарське громадянство полегшує можливість отримати **легальне працевлаштування в даних країнах**, а також в інших країнах ЄС. Румунське та болгарське громадянство також надає можливість **вільно подорожувати**, включно з причин близьких зв'язків із членами сімей, які залишились у Молдові. Їх перебування на території ЄС надає їм можливість більш ефективного вивчення юридичної, економічної, політичної та соціальної практики. Це, хоча тільки в перспективі, матиме

позитивний вплив на якість політичного процесу та стан державної економіки в Республіці Молдова.

Приклади володіння множинними громадянствами стали звичайним явищем на території Європи. В той же час, беручи до уваги особливості проблем Республіки Молдова, можна зробити висновок, що політика Російської Федерації надання громадянства **об’єктивно ускладнює процес консолідації громадянської нації** Республіки Молдова та провокує ризики для безпеки суспільства.

Україна

Суперечливі питання в Україні щодо безпеки суспільства та її відносин із Республікою Молдова та Румунією є наступними:

1. Проблема подвійного (множинного) громадянства

Законодавство Румунії та Республіки Молдова дозволяє подвійне (множинне) громадянство. Навпаки, Конституція України дозволяє єдине громадянство (Стаття 4). Відповідно до Статті 25, **отримання іноземного громадянства означає втрату українського громадянства**. Проте, на практиці в Україні є принаймні 20-30 тисяч (за неофіційними оцінками) власників і українських, і російських паспортів, що вважається викликом принципу верховенства права.

Закон Румунії від 1991 року надає **потенційні права на відновлення громадянства іноземцям, які володіли румунським громадянством до 28 червня 1940 року та їх нащадкам**. 6 березня 2000 року уряд Румунії вжив додаткових заходів для пришвидшення процедури відновлення громадянства, що в середньому займала від 3,5 місяців. Невдовзі такий процес припинився, а нові правила стали набагато жорсткішими. В результаті, значна кількість україномовних громадян Чернівецької області (Північної Буковини) отримали румунське громадянство. Такі особи перебувають у конфлікті із законодавством України.

Окрім політичного занепокоєння (подвійна ідентичність, громадські та політичні права та обов’язки), цей факт **негативно впливає на сприйняття легітимності** місцевим населенням. Наприклад, існує звичайна практика на румуно-українських пунктах перетину кордону, коли одна і та ж людина використовує румунський паспорт при перетині кордону з румунської сторони та український – при перетині з української сторони.

Відсутність легітимного двостороннього вирішення даного питання створює загрозу для безпеки суспільства в прикордонних регіонах.

Позиція Румунії з даного питання полягає в тому, що Україна має право визначати власну політику громадянства відповідно до власного суверенітету, доки ця політика на обмежує права громадян. Будь-яка людина має право подавати заявки на отримання будь-якого громадянства, якщо вона відповідає критеріям. Особи, які наразі подають заявки на отримання румунського громадянства, поінформовані про відповідальність і обмеження згідно закону України, але Румунія не може перешкоджати громадянам України у їх прагненнях отримати громадянство, якого вони ніколи добровільно не зрікались, або яким володіли їх предки, що ніколи від нього не відмовлялись.

Відповідно до даних румунських експертів, дані про близько 20,000 осіб, які отримали румунське громадянство, можна знайти в українській пресі чи в заявах українських політиків, є результатом **спекуляцій, плутанини та технічних помилок**, оскільки «Офіційний Монітор Румунії» публікує дані про всіх осіб, які народились власне на території України, і які подають заявки на отримання румунського громадянства. Потрібно підкреслити, що найбільше частина тих, хто отримав громадянство, **тільки народились на території України, але ніколи не були громадянами України**, вони були громадянами інших країн, наприклад СРСР, Республіки Молдова, Росії, Казахстану, Ізраїлю, США чи країн ЄС. За даними румунських експертів, **тільки менш, ніж 1000 українських громадян** вже отримали румунське громадянство протягом минулих 18 років. Зокрема, у 2007 році тільки 9 осіб з України отримали румунське громадянство, а у 2006 році - тільки 6, відповідно до даних «Офіційного Монітору Румунії».

Тому румунські експерти не поділяють точку зору, що це може нести загрозу для безпеки суспільства України. Проте, румунська влада повинна надавати, за вимогою, точну кількість нових громадян кожного року – не їх імена, з поваги до права на приватність особистих даних. **Практика втасмнення** кількості нових громадян з України владою Румунії не є добрим прикладом і може привести до нових конфліктів чи спекуляцій.

Нарешті, тристороння експертна група підтримує потребу для влади відповідних країн **у зустрічах та підписанні двосторонньої угоди з даного питання**, використовуючи підхід *modus vivendi*, яким будуть керуватись органи влади обох країн у окремих випадках.

2. Рух осіб

Безпека суспільства України, особливо у прикордонних регіонах, піддалась негативному впливу руху людей, зумовленому введенням **візових вимог для громадян України** сусідніми (тоді кандидатами на вступ до ЄС) країнами протягом 2000-2004 років. Після рішення ЄС перенести Румунію до «білого списку» держав із безвізовим режимом, при підготовці до завершення переговорів щодо вступу із ЄС, Румунія прийняла рішення

вести з 16 липня 2004 року візи для українців. Цей факт тільки завершив процес, оскільки інші сусіди України – нові члени ЄС - в свою чергу, ввели візи між 2000 та 2003 роками.

Традиційні соціальні зв'язки між прикордонними регіонами **значно обмежились** новим режимом: введення віз, закриття спеціальних пунктів перетину малого прикордонного руху. Візовий режим закryw особливу територію вільного пересування людей в межах безвізової зони, яка існувала в Центральній та Східній Європі після падіння комунізму. **Соціальне розчарування в прикордонних регіонах** стало особливо очевидним у 2008 році, коли 3 із 4 сусідів України приєдналися до Шенгенської зони, що привело до зниження у 2,6 рази кількості українських громадян, які перетинають відповідні кордони протягом 4 місяців від початку року.

Вартість віз є важливим чинником їх доступності. 15 січня 2007 року на зустрічі президентів Ющенко та Бесеску було проголошено, що Румунія введе **безкоштовні візи для громадян України** в обмін на введення безвізового режиму для громадян Румунії зі сторони України. Проте цього не сталося. З 1 січня 2008 року громадяни Румунії можуть подорожувати до України без віз (як було до 2004 року). Проте, **середня вартість румунської візи** для українських громадян деколи навіть **вища за вартість Шенгенської візи** (55-105 доларів). Оскільки Румунія видає безкоштовні візи для громадян Республіки Молдова, такий ж принцип повинен застосовуватись і щодо громадян України, принаймні до вступу Румунії до Шенгенської зони.

IV. ВИСНОВКИ

Загальні висновки

Стурбованості суспільства

В усіх трьох країнах існує **низький рівень стурбованості** безпекою суспільства. Спостерігаються певні показники зростання, проте інші показники не вимірювались, і цей факт ставить наше дослідження в межі певного дефіциту інформації. Наприклад, на рівні даних країн, включно із Румунією, не було оцінок **духу спільноти**, тобто відчуття приналежності до місцевої спільноти, добровільного залучення до допомоги сусідам, спільного вирішення кризових ситуацій разом із іншими членами місцевої спільноти, чи рівня спільної підтримки в досягненні мети, важливої для місцевої спільноти.

Ситуація є **досить відмінною у питаннях ідентичності**, в межах яких вона набирає особливих форм у кожному випадку. Румунія вже є членом ЄС та НАТО, і вона вважається державою, що **вирішила власні проблеми ідентичності**. Насправді, румунська держава завжди існувала, із **стійкою більшістю та автохтонною нацією**, і ця країна не була пов'язана із будь-якою колишньою імперією. На відміну від Румунії, Україна та Республіка Молдова мають **спільну історію**, прив'язану до Радянського Союзу, проте у ситуаціях даних країн існує багато відмінностей.

В той час, як Республіка Молдова **ніколи не була незалежною державою**, а просто «союзною республікою» Радянського Союзу, в Україні є **історія державності із стійкою національною ідентичністю та більшістю автохтонного населення**. Оскільки Республіка Молдова була **тільки частиною тодішньої румунської нації**, у пост модерному світі XXI століття спроби штучно створити нову національну державу за правилами XX-го століття Вудро Вільсона приречені на невдачу. «**Молдовська ідентичність**» була тільки черговою ідеєю для послаблення ідентичності більшості населення Республіки Молдова та створення протистояння із Румунією. Це є яскравим свідченням страху перед надуманою **«загрозою возз'єднання»**, що **перешкодив національному примиренню** між тими, хто вважав себе румунами, та тими, хто вважав себе молдованами. Слабка ідентичність також у різних формах підтримується **ідентичністю колишнього Радянського Союзу**. На противагу, в Україні **існує титульна нація із глибоким корінням та бажанням по-новому збудувати власну незалежність**. В даному випадку **«слов'янське братерство»** використовується для послаблення ідентичності та створення проблем, навіть із використанням загроз

можливих «територіальних розколів».

Спільні підходи, які пов'язують Республіку Молдова та Україну, є наступними:

- **пострадянська ера** та потреба **розбудовувати незалежну державу**
- **питання ідентичності** як спроба від'єднати **мовні питання** від **ідентичності колишнього Радянського Союзу**, особливо питання російської мови та її статусу
- питання, пов'язані із **історією**, із способом її розуміння після незалежності, відмінного від радянських часів та російської історії. Це також стосується проблеми **підручників з історії**
- питання **«співвітчизників»** та інших ідей на кшталт **«російськомовної більшості»**, успадковані з радянських часів разом із пост колоніальним синдромом центру Росії та периферії колишньої імперії
- **риторика про «нейтральність»**, (що насправді означає «Ніякого НАТО!») у суспільстві, пов'язана із орієнтаціями на колишню столицю або на західні демократичні цінності
- **зовнішнє або російське** втручання у внутрішні справи, через пропагування російської як державної мови, нав'язуючи її як мову міжетнічного спілкування, підтримуючи сепаратизм у Придністров'ї та Криму (із відмінностями щодо репатріації кримських татар), тощо.

Особливі висновки щодо Республіки Молдова

В Республіці Молдова існують найбільш **важливі та нагальні проблеми** з питань ідентичності, які вимагають вирішення. Окрім боротьби за відходження від пострадянської ідентичності та залишків пост колоніального та пост імперського етапу, що є актуальним і для України, Республіка Молдова стикається із двозначністю, збентеженням та **відсутністю консенсусу** в суспільстві з питань ідентичності та офіційної «національної політики» **нав'язування «Молдовської ідентичності» адміністративними засобами.**

В даному аспекті зроблені певні важливі висновки про дану проблему з урахуванням впливу двох сусідів Республіки Молдова, - Румунії та України, - оскільки будь-яка **нестабільність чи приховані помилки у політиці державотворення** можуть стати помітними через роки. Наші висновки в даному аспекті є наступними:

1. **«Молдовенізм» на основі етнічності** (відмінний від процесу **творення громадянської нації, пропагованого Європою**) приводить не до консолідації нової національної держави, а до **русифікації громадського простору**, засобів масової інформації та зростання впливу Росії на політичне та громадське життя в Республіці Молдова, блокування консолідації незалежності та підкреслення залежності від Москви

через схожість поведінки, звичаїв, культурну та мовну приналежність. Початок «молдовенізму» приводить до **відмови від основи легітимності Декларації про незалежність Республіки Молдова** – засудження Пакту Молотова-Ріббентропа в парламенті Республіки Молдова - та навіть до відмови підтримати зміст Декларації про незалежність, яка містить **назву офіційної мови, «румунську»**.

2. **«Вибір ЄС або західний вибір без Румунії»** представляє формулу, яка приводить не до заміни впливу на вплив Литви, Швеції, Угорщини чи Чехії, а до **відновлення критеріїв та ідей радянського часу в усіх вимірах**, посилення **впливу Росії** у громадському, культурному та історичному просторі в Республіці Молдова.

Більше того, відмова прийняти Румунію як партнера може фактично привести до **серйозного ослаблення західного вибору для Молдови**, особливо тому що **румунське телебачення** зникло з інформаційного простору в Республіці Молдова, а російське телебачення стало першим джерелом інформації для більше, ніж 60% громадян Республіки Молдова, які вже вважають Владіміра Путіна та Дмитрія Медведєва більш **вартими довіри та підтримки**, ніж президент Республіки Молдова, Владімір Воронін.

3. **НАТО**, елемент удосконалення політичного простору Республіки Молдова, який повинен спрямувати та посилити стратегічний прозахідний та безпековий вибір, надаючи логічності вибору європейської інтеграції, насправді є **виключеним із публічного обговорення**, із системи інформування про діяльність західних інституцій, та не входить до вибору можливого «плану Б» для Республіки Молдова, вибору **надійного та цілісного альтернативного інструменту** в контексті переговорів із Російською Федерацією. Це відбувається в контексті, в якому два конкурентні опитування демонструють відносну підтримку такого вибору: за даними Інституту Публічної політики – 19,5% опитаних виступають за НАТО, згідно даних Інституту розвитку та соціальних ініціатив фонду (IDIS) Євразія – 35% опитаних виступають за НАТО, а відповідний відсоток людей, які не знають, що таке НАТО – до 25-40% серед тих, хто вагався із відповіддю.

Ігнорування обговорення даного вибору, навіть якщо він підтримується меншістю, та відсутність достовірної інформації, чи інформації, в якій немає агітації російського телебачення щодо ЄС та НАТО, все це приводить до **зміни можливостей вибору для суспільства** та відсутності поваги до вибору людей, значно впливаючи на знищення **чітких інструментів** у переговорах щодо об'єднання Республіки Молдова, а також **щодо консолідації її незалежності, цілісності та національного суверенітету**.

4. **Румунське громадянство** не перетворилось у елемент дестабілізації

Республіки Молдова, оскільки воно не зумовило депопуляцію Республіки, а привело до збільшення її незалежності та гідності, а також до пропагування європейських цінностей серед громадян держави та серед їх сімей. Громадяни можуть працювати в Республіці Молдова або вільно пересуватись у Європейському Союзі. Якщо вони проживають або працюють в Румунії, вони повертаються до Молдови. Проте ті, хто нелегально працює в Європі або ті, хто отримав громадянство інших європейських держав, **не повертаються до Республіки Молдова**.

Ті, хто працює нелегально, переживають, що вони не зможуть повернутись на роботу, і з цієї причини **тримаються подалі від власної країни, поки не отримають права на проживання та роботу**, потім вони запрошують до Західної Європи близьких родичів – дружину або чоловіка, дітей, часом батьків. Оскільки отримання громадянства є тривалим процесом, **громадяни Республіки Молдова не повертаються до країни, поки він не завершиться, а після його завершення, вони взагалі залишаються за кордоном**.

5. Навпаки, закони, що **забороняють доступ** власникам **двох громадянств**, румунського та громадянства Республіки Молдова, до бажаних державних посад та відповідальних посад в урядовому апараті та у судовій системі, тільки **послаблюють згуртованість суспільства** в Республіці Молдова, висвітлюючи **нерівність у ставленні, правах та свободах громадян**, із поділом на громадян першого класу – власників єдиного громадянства, громадян другого класу – власників подвійного громадянства, одне з яких є румунським, та громадян третього класу – із подвійним громадянством, одне з яких є громадянством іншої країни, крім Румунії, які отримують переваги, оскільки закон до них не застосовується. Ця ситуація зумовлена тим, що **обмеження прав власників подвійного громадянства** практично може застосовуватись тільки до тих осіб, хто володіє **румунським громадянством**, оскільки Румунія публікує списки нових громадян в «Офіційному Моніторі Румунії». Дебати у парламентських комітетах з приводу зазначених законів довели, що **власники другого румунського громадянства є єдиними суб'єктами** таких законів.

6. **Вже існує великий відсоток** громадян Республіки Молдова, які є **повністю відокремленими та незалежними від держави**, будучи прив'язаними до неї тільки **щомісячними переказами**. Такі громадяни уникають відносин із державою, яка не може запропонувати їм достойних стандартів життя, але яка може **вимагати частину їх прибутків з-за кордону у вигляді податків**.

Такі сім'ї залежать від роботи власних родичів за кордоном, і є **повністю відчуженими від держави**, що зумовлює втрату згуртованості суспільства. Ми можемо спостерігати зростаючу кількість таких людей

– близько 500,000 сімей – **оскільки держава не володіє здатністю приваблювати громадян**. Такі громадяни Республіки Молдова з єдиним громадянством **не беруть участі у громадському житті**, вони не є зацікавленими у політичному житті, вони не голосують і не є політично представленими, та демонструють повну відсутність зацікавлення у лідерській діяльності.

7. Більше того, важко помітити зміну політичної еліти: по-перше чітко спостерігається **російська монополія громадського простору** Республіки Молдова; по-друге, ми можемо передбачити **тенденцію розміщення населення між кордонами Республіки Молдова, зокрема через блокування підписання Конвенції про малий прикордонний рух із Румунією**. Це зумовлює **бажання населення шукати «рішення індивідуального порятунку»**, що приводить до **розчеплення суспільства у Республіці Молдова**.

8. Наш прогноз полягає в тому, що Республіка Молдова **знає серйозного виклику безпеці суспільства**, а тенденція атомізації суспільства може зростати впродовж 1 чи 1,5 років. Існує гостра потреба у **негайному роз'ясненні ситуації та примиренні з питання ідентичності** серед тих, хто визначає себе «румунами» та «молдованами». Обидві формули повинні сприйматись як **природна самоідентифікація автохтонного населення в Республіці Молдова**.

Найгіршим сценарієм є створення **постімперіалістичного та постколоніального простору** без цілісної ідентичності, в якому домінуватимуть залишки колишньої радянської ідентичності, та відповідне **розчарування населення**, безлад та конфлікти в суспільстві. Ця перспектива може послабити згуртованість суспільства, та зумовити феномен постійного **«витоку розумової сили»**, відсутність **надійних спроможностей відновлення суспільства** та повний відрив **зростаючої частини суспільства від політичного ядра Республіки Молдова**.

9. **Непослідовність, відсутність серйозного вибору безпекових рішень, надмірна відкритість до намірів Російської Федерації** щодо вирішення Придністровського питання, **«постійна нейтральність»**, все це зумовлює стан Республіки Молдова як **«слабкої держави»**. Намагаючись забезпечити національну безпеку за рахунок феномену **«впливу контактів»**, за рахунок сусідів, без несення витрат, може з часом перетворити Республіку Молдову у **загрозу регіональній безпеці, безпеці Румунії, безпеці України, а також у загрозу для ЄС та НАТО**.

Регіональна специфіка

Якщо в **питаннях ідентичності** є відмінності та спільні риси, а також і досить чіткі особливості серед трьох держав, то в плані **згуртованості та**

розвитку суспільства, проблеми є однаковими, із більшою чи меншою важливістю для кожної країни.

1. Питання демографії

Всі три країни – Молдова, Румунія, і Україна переживають демографічну кризу, викликану природними та міграційними факторами.

Республіка Молдова: Загалом, існує природне зниження чисельності населення через те, що рівень смертності перевищує рівень народжуваності. На відміну від тенденцій, які існують в інших країнах Центральної та Східної Європи, рівень народжуваності залишався вищим, ніж рівень смертності до кінця 1990-х років, проте природний ріст населення став негативним у 1998 році¹. Демографічні умови, які ведуть до депопуляції: сім'ї із однією дитиною складають 29,4% всієї кількості сімей; середній сімейний індекс у Республіці Молдова складає близько 3,4. Експерти звинувачують уряд Республіки Молдова в ігноруванні розвитку програм реагування на демографічну кризу². Між 1990 та 2007 роками рівень народжуваності знизився від 18 до 10 на 1,000 осіб. Протягом цього ж періоду смертність зросла від 10 смертей на 1000 осіб до 12 смертей на 1000 осіб (у 2003 році – 12,7, 2004 – 12,76, 2005 – 12,79). Республіка Молдова також не скоротила негативні потоки чистої міграції з 1982 року. В середньому, через міграцію населення скорочується на рівні -0,32% на рік³.

Румунія: Протягом останніх 17 років, населення Румунії скоротилось на 1,4 мільйони людей. Поєднання зниження рівня народжуваності, старіння населення та тривала еміграція могло привести до глибокої економічної кризи в Румунії протягом декількох наступних десятиріч. На даний час уряд Румунії повинен знайти правильне рішення щодо мотивації жінок народжувати принаймні двох дітей⁴. З 2003 року спостерігається постійне зростання рівня народжуваності, особливо у великих містах, в результаті міграції молодих сімей з маленькими дітьми між містами та селами. Проте, ріст рівня народжуваності на декілька тисяч в рік, все ще не досягає бажаного рівня двох дітей на одну жінку. Населення Румунії старіє та скорочується: існують оцінки, що на 2050 рік населення нараховуватиме 14-16 мільйонів; це означає, що населення, активне на ринках праці, буде змушене підтримувати за рахунок податків витрати на пенсію, освіту та медичні послуги для неактивного населення⁵.

1 http://www.euro.who.int/eprise/main/who/progs/chhmda/demographic.20050131_1

2 <http://www.azi.md/news&ID=48604>

3 http://www.euro.who.int/eprise/main/who/progs/chhmda/demographic.20050131_1

4 www.b92.net/eng/news/comments.php?nav_id=43862

5 http://www.unfpa.ro/presa/com_presa/kindergarten/?limba=En

Україна: Згідно аналізу Світового Банку до 2025 року населення України може скоротитись до 35 мільйонів, а до 2050 року воно стане на 25% меншим, ніж поточних 46 мільйонів. Відсоток населення віком 0-14 років був відносно стійким протягом 1980-х років, але знизився від 21% у 1990 до 16% до 2003 року. У 2003 році рівень народжуваності у Україні був найнижчим в Європі. З 2007 року демографічна ситуація у Західній Україні поволі покращується. У Львівській області у 2007 році спостерігалось на 0,5% більше народжень, ніж смертей. У інших (східних) областях цей відсоток є вищим. Проте, рівень покращення є занадто низьким, щоб стверджувати про значні зміни.

2. Трудова міграція

В Молдові, Румунії та Україні існують схожі проблеми, зумовлені негативними ефектами трудової міграції. Вони полягають у відсутності активної робочої сили; витоку розумової сили; високому рівні розлучень; в існуванні численних випадків, коли діти виховуються одним із батьків або бабусею та дідусем.

Республіка Молдова: Не існує офіційних статистичних даних щодо об'ємів міграції. Деякі оцінки вказують на більше ніж 10% населення, яке на даний час працює за кордоном в якості сезонних робітників або постійних мігрантів, в той час як інші дані вказують на 1 мільйон громадян (близько 25% населення з кількості 4,4 мільйона), що працюють за кордоном, з яких тільки 100,000 є легальними робітниками. Основними країнами для мігрантів є: Німеччина, Ізраїль, Російська Федерація, Україна, Сполучені Штати та Узбекистан⁶. Міграція також зумовлює ситуацію, за якої 15% дітей проживають тільки з матерями, 5% з батьками та 7% не проживають із жодним з батьків. Щорічно близько 40 тисяч осіб із сільських місцевостей Республіки Молдова виїжджають з країни. На 2000 рік зростаючий потік молодих людей із сільських місцевостей до міста досяг 60,000 щорічно (багато з них емігрують колективно)⁷. Найбільш очевидні ефекти міграції можна спостерігати у селах. Деякі села втратили до 40% активного населення⁸. Згідно дослідження 2001 року щодо молодшого населення, проведеного центром Соціологічних та політичних наук та психологічних досліджень та аналізу (CIVIS), 52% підлітків бажали поїхати за кордон, щоб отримати роботу⁹.

Румунія: У серпні 2003 року близько 1,7 мільйона осіб (10% населення

6 <http://migrationinformation.org/datahub/countrydata.cfm?ID=518>

7 http://www.welcome-moldova.com/articles/trans_demogr.shtml

8 Там же

9 <http://www.migrationinformation.org/feature/display.cfm?ID=184>

Румунії) працювали за межами країни¹⁰. У 2005 році більше чверті молодих осіб віком 18-24 роки розглядали можливість переїзду за кордон для покращення перспективи працевлаштування, усвідомлюючи позитивні та негативні сторони такого кроку. Інше дослідження свідчило про 40% осіб віком до 25 років, які бажали емігрувати, що налічувало 35,9% у міських районах та 46,6% у сільських місцевостях. Однією з причин еміграції був факт, що ринок праці Румунії пропонував працевлаштування тільки для 1% випускників вузів кожного року¹¹. Серед емігрантів налічується 5,1% терапевтів, які здобули практику в країні. На даний час ситуація змінюється завдяки вступу країни до ЄС, який сприяв економічному розвитку.

Україна: Посольства України за кордоном повідомляють, що 300,000 українців працюють у Польщі, 200,000 в Італії, близько 200,000 в Чеській Республіці, 150,000 в Португалії, 100,000 в Іспанії, 35,000 в Туреччині та 20,000 в США. Найбільша кількість, близько 1 мільйона, серед українських працівників за кордоном перебуває в Російській Федерації¹². Згідно деяких оцінок, біля 7 мільйонів громадян України залишили країну заради роботи за кордоном. Згідно даних Групи Перспектив розвитку та Світового банку, Україна є однією з країн, з якої походить найбільша кількість мігрантів – 6,1 мільйона (після Мексики та Росії, Індії, Китаю та перед Бангладеш)¹³. Частка емігрантів серед складає 13,1% населення. 10 основних країн призначення – це Росія, Сполучені Штати, Польща, Ізраїль, Казахстан, Молдова, Німеччина, Білорусь, Канада, Іспанія¹⁴.

3. Грошові перекази

Республіка Молдова: Молдова на даний момент є другою країною в світі, яка залежить від переказів: згідно Довідника Світового Банку щодо міграції та переказів за 2008 рік, 36,2% ВВП Молдови у 2007 році складається з грошей, які надсилають додому трудові мігранти.

Румунія: Офіційно зареєстровані перекази у 2006 році склали 5,5% ВВП у 2006 році (6,707 мільярдів доларів США)¹⁵. Проте значна частка

10 http://209.85.135.104/search?q=cache:oc3e8ZdZQ38J:www.tissa.net/archive/2007/preconference07/Andrioni_PC.pdf+Population+in+Romania+migration+risks&hl=en&ct=clnk&cd=7

11 <http://www.eurofund.europa.eu/ewco/2008/05/RO08050191.htm>

12 <http://www.migrationinformation.org/profiles/display/cfm?id=365>

13 <http://www.worldbank.org.in/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/SOUTHASIAEXT/INDIAEXTN/0,,contentMDK:21759078~menuPK:50003484~pagePK:2865066~piPK:2865079~theSitePK:295584,00.html>

14 <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1199807908806/Ukraine.pdf>

15 <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1199807908806/Romania.pdf>

переказів залишається не зареєстрованою, оскільки гроші надсилаються кур'єрами.

Україна: Перекази від українців з-за кордону налічують від 4 до 6 мільярдів доларів США на рік. Офіційно зареєстровані перекази налічують тільки 829 мільйонів доларів на рік, тобто 0,8% ВВП¹⁶. Ці гроші здебільшого використовуються для сімейного споживання, а також для освіти дітей та ведення господарства¹⁷.

4. Населення, яке проживає за межею бідності¹⁸

Бідність у регіоні значно знизилась з 2000 року, основним чином завдяки економічному росту. Проте, бідність все ще є високою, незважаючи на нещодавні покращення. Більше того, крайня бідність (як така, що передбачає недостатньо засобів для закупівлі мінімуму калорій на день) знижується набагато повільніше, ніж загальна бідність. Однією з причин є той факт, що бідні селяни не отримують стільки ж переваг економічного росту, як інші категорії населення¹⁹. В Румунії бідність є насамперед проблемою ромів: наприклад, 3 з 5 ромів проживають в крайній бідності, і тільки 1 із 5 не є бідним.

ДОДАТКИ: СПЕЦИФІЧНІ ДАНІ РЕГІОНУ

Демографічна ситуація в регіоні²⁰

Населення

	2005	2008 (прогноз)
Республіка Молдова ²¹	4,455,421	4,324,450
Румунія	22,329,977	22,246,862
Україна	47,425,336	45,994,287

16 <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1199807908806/Ukraine.pdf>

17 <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1199807908806/Ukraine.pdf>

18 Визначення терміну «населення поза межею бідності»: національні оцінки відсотку населення, яке перебуває за межею бідності, базуються на дослідженнях підгруп, а результати оцінюються кількістю людей в кожній групі. Визначення бідності значно відрізняються серед країн. Наприклад, багаті країни зазвичай застосовують більш шедрі стандарти бідності, ніж бідні країни. <http://indexmundi.com/g/g.aspx?c=ro&v=69>

19 http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContent?server/WDSP/IB/2003/10/29/000160016_20031029100353/Rendered/PDF/261691RO1vol101.pdf

20 <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/print/ro.html>

21 <http://www.migrationinformation.org/resources/moldova.cfm>

Рівень зростання населення

	2005	2008
Республіка Молдова	0.22%	-0.092%
Румунія	-0.12%	-0.136%
Україна ²²	-0.63%	-0.651%

Рівень народжуваності (прогноз на 2008 рік)

Республіка Молдова 11,01 народжень/ 1.000 населення

Румунія 10,61 народжень/ 1.000 населення

Україна 9,55 народжень/ 1.000 населення

Рівень смертності:

Республіка Молдова 10,8 смертей/ 1.000 населення

Румунія 11,84 смертей / 1.000 населення

Україна 15,93 смертей/ 1.000 населення

Загальний рівень народжуваності:

Республіка Молдова 1,26 дітей/ жінку

Румунія 1,38 дітей / жінку

Україна 1,25 дітей/ жінку

Рівень смертності серед дітей:

Рівень смертності серед дітей (на 1000 новонароджених)

	1960	1970	1980	1990	2000	2002	2008 прогноз
Республіка Молдова	64.0	46.0	41.0	30.0	27.0	27.0	13.5
Румунія	69.0	46.0	29.0	27.0	19.0	19.0	23.73
Україна	41.0	22.0	22.0	18.0	17.0	16.0	9.23
Для порівняння							
Чеська Республіка	22.0	21.0	17.0	10.0	5.00	4.00	
Угорщина	51.0	36.0	24.0	15.0	8.00	8.00	
Польща	62.0	32.0	21.0	16.0	8.00	8.00	

²² <http://www.migrationinformation.org/resources/ukraine.cfm>

²³ <http://www.migrationinformation.org/resources/ukraine.cfm>

Рівень чистої міграції

Україна	-0,38 мігрантів/ 1,000 людей (2005 рік)
Республіка Молдова	-0,25 мігрантів/ 1,000 людей (2005 рік)
Румунія	-0,13 мігрантів/ 1,000 людей (2005 рік)

Для порівняння

Польща	-0,46 мігрантів/ 1,000 людей (2005 рік)
Угорщина	-0,86 мігрантів/ 1,000 людей (2005 рік)
Чеська Республіка	-0,97 мігрантів/ 1,000 людей (2005 рік)

Міграція: Історичний індекс²⁴

Республіка Молдова²⁵

Рік	Кількість	Рейтинг
1960	182,248	#8
1965	119,644	#18
1970	97,359	#20
1975	90,253	#20
1980	-5,603	#83
1985	-315	#71
1990	-89,115	#134
1995	-120,756	#137
2000	-70,000	#123
2005	-40,000	#115

Між 1998 та 2000 роками кількість громадян Республіки Молдова, які працюють за кордоном, збільшилась удвічі, а перекази зросли від 122 мільйонів до 172 мільйонів доларів. Пізніше такі потоки збільшились до близько 1,2 мільярда доларів на рік. З 2000 року економіка Республіки Молдова значно розвинулась, також відбувся ріст ВВП. Тим не менше, міграція та перекази надалі збільшувались. Вже на кінець 2004 року працівники-мігранти, тимчасові та постійні, склали близько 17% населення. Міграція з Республіки Молдова та перекази несуть важливі

24 Визначення: чиста міграція – це чисте загальне число протягом періоду, тобто загальна кількість іммігрантів, менша, ніж щорічна кількість емігрантів, включно із громадянами та не громадянами. Дані складають 5-річні оцінки

25 http://www.nationmaster.com/time.php?stat=imm_net_mig-immigration-net-migration&country=md-moldova

макроекономічні наслідки. Вони збільшують зростання за рахунок господарського споживання, зменшують наявність робочої сили та зумовлюють тиск на ріст зарплати, фінансують досить великий та об'ємний торговельний дефіцит, впливають на курс валют, зумовлюють інфляційні тиски, провокують ріст податків, особливо через вищий податок на додану на вартість на імпортовані товари, та несуть загрозу стабільності пенсійної системи²⁶.

Україна²⁷

Рік	Кількість	Рейтинг
1960	-285,919	#149
1965	294,923	#6
1970	300,066	#7
1975	260,047	#11
1980	-12,081	#97
1985	-9,799	#89
1990	230,273	#15
1995	597,806	#11
2000	-700,000	#173
2005	-700,000	#167

Румунія²⁸

Рік	Кількість	Рейтинг
1960	-259,880	#148
1965	-94,765	#140
1970	-20,851	#103
1975	-51,099	#128
1980	-62,538	#134
1985	-96,535	#144
1990	-120,968	#139
1995	-529,210	#165
2000	-350,000	#165
2005	-150,000	#141

26 <http://www.imf.md/survremitt.html>

27 <http://www.imf.md/survremitt.html>

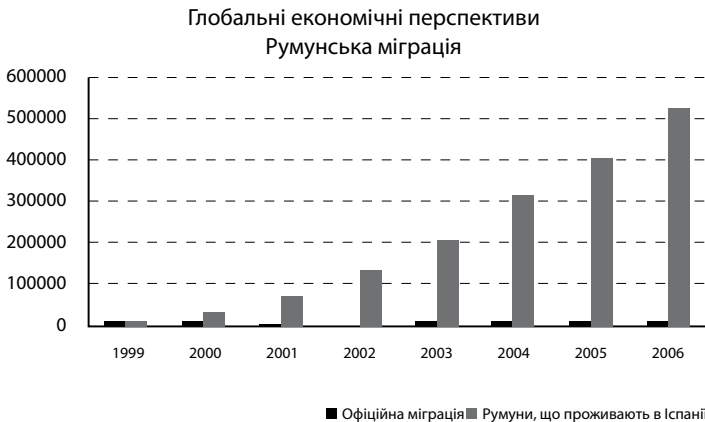
28 http://www.nationmaster.com/time.php?stat=imm_net_mig-immigration-net-migration&country=up-ukraine

У Румунії зовнішні міграційні потоки до Італії та Іспанії стали серйозною проблемою. В Іспанії, станом на 1 січня 2007 перебували 524,995 румунів із дійсними посвідченнями системи охорони здоров'я.

Джерело: Istat

Джерело: http://bp3.blogger.com/_ngczZkrw340/R3d39DXyvGI/AAAAAAAAADiw/L5s-MCo6Hpg/s1600-h/romanians+in+italy.jpg

Джерело: Євростат та Центр Державної статистики Іспанії

Джерело: http://bp2.blogger.com/_ngczZkrw340/R3d4lzXyvHI/AAAAAAAAAD14/LIH5Jy25DrQ/s1600-h/romanians+in+spain.jpg

В результаті в Румунії виникла нагальна потреба у працівниках кількістю від 500,000 до 1 мільйона.

*Економічна ситуація*²⁹

ВВП (мільярди доларів США)

	2005	2006	2007
Республіка Молдова	2.9	3.35	9.821
Румунія	97.82	121.609	165.983
Україна	81.7	106.111	140.5

ВВП – рівень реального зростання (%)

	2005	2006	2007
Республіка Молдова	6,8%	7.5%	5%
Румунія	8,1%	4.5%	6%
Україна	- 2,7%	- 7,1%	7.3%

Аналізуючи економічну ситуацію в Румунії, вступ до ЄС потрібно відзначити як один із основних факторів. Загальна допомога ЄС для Румунії у 1990-2006 роках становила 12 мільярдів євро. Із загальним об'ємом прямих іноземних інвестицій в Румунію на суму 29,5 мільярдів євро станом на кінець 2006 року, більше ніж 76% (22,5 мільярди євро) були інвестовані протягом першого етапу переговорів (2000-2006)³⁰. На 2008 рік економічне зростання в Румунії оцінювалось як 5,7% або між 5 до 5,5% (у 2007 році – 6,3%)^{31 32}

Індекс розвитку людського потенціалу за 2007/2008

Якщо в Чеській Республіці та Угорщини рівень письменності дорослого населення складає 100%, то для нашого регіону письменність все ще є проблемою.

29 http://www.photius.com/rankings/economy/gdp_real_growth_rate_2005_1.html,
http://www.photius.com/rankings/economy/gdp_real_growth_rate_2006_0.html,
<https://cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2003.html> сторінка востаннє оновлювалась 10 червня 2008 року

30 http://helsinki.fi/aleksanteri/english/ecebb/exebb_coursematerials/tsachevsky6.ppt#/257,7,
ОСНОВНІ ПОДІЇ У БОЛГАРІЇ – ВІДНОСИНИ ІЗ ЄС

31 Дані Відділу Консенсусної економіки та економічної розвідки

32 Дані Відділу Консенсусної економіки та економічної розвідки

	Індекс розвитку людського потенціалу, відповідно до даних із 177 країн	Тривалість життя від народження (роки)	Чистий внутрішній продукт (PIB) на особу (Паритет купівельної спроможності (PPP), доларів США)	Показник реалізації прав жінок ³⁴ , із 75 країн	Сукупна частка рівня первинного, вторинного та третинного загального залучення	Рівень письменності серед дорослого населення (% віком 15 та старші)
Республіка Молдова ³⁵	114 (0.694)	103 (68.1)	143 (1,729)	44 (0.544)	99 (70.1)	19 (98.4)
Румунія ³⁶	60 (0.805)	78 (71.5)	63 (8,480)	59 (0.492)	74 (75.3)	26 (97.3)
Україна ³⁷	77 (0.774)	113 (66.1)	85 (6,394)	63 (0.455)	43 (85.1)	11 (99.4)
Для порівняння						
Чехія ³⁸	30 (0.885)	37 (75.7)	34 (19,408)	28 (0.615)		
Угорщина ³⁹	35 (0.869)	60 (73.0)	39 (16,814)	41 (0.560)		
Польща ⁴⁰	37 (0.862)	45 (74.6)	48 (12,974)	30 (0.610)		

Екологічні ризики у регіоні

Здоровий стан навколишнього середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєво важливих функцій людини є невід'ємними частинами стабільного економічного та соціального розвитку України. Проте, антропогенне навантаження на навколишнє середовище є досить високим:

33 Показник реалізації прав жінок (GEM) демонструє, чи жінки беруть активну участь в економічному та політичному житті. Від відслідковує пропорцію місць у парламенті, які займають жінки, кількість жінок-юристів, старших службовців та менеджерів, та кількість жінок – професійних та технічних працівників, а також гендерні відмінності у доходах, що відображають економічну незалежність. На відміну від GDI, GEM відображає нерівність у можливостях у визначених сферах

34 http://akgul.bilkent.edu.tr/hdr2006/statistics/countries/country_fact_sheets/cty_fs_MDA.html

35 http://akgul.bilkent.edu.tr/hdr2006/statistics/countries/country_fact_sheets/cty_fs_ROM.html

Індекс екологічних показників

Республіка Молдова	87-ма із 149 (70,7 балів) ³⁶
Румунія	83-тя із 149 (71,9 балів) ³⁷
Україна	75-та із 149 (74,1 балів) ³⁸

У Звіті UNDP щодо розвитку людського потенціалу за 2007/2008 рік Україна займає 18 місце серед 30 країн із найбільшою часткою викидів, що забруднюють повітря, після Франції, Бразилії та Іспанії.

Країни розміщуються за розміром частки кількості смертей та недієздатності через забруднення середовища^{39, 40}:

Країна	DALY, зумовлені факторами навколишнього середовища на 1000 людей	% DALY (хвороби), зумовлені факторами навколишнього середовища	Приблизна кількість смертей, зумовлених факторами навколишнього середовища
Україна	43.2	19%	155,230
Румунія	30.8	17%	46,92
Республіка Молдова	34.5	17%	8,952

Визначення DALY: недієздатність

DALY: Disability Adjusted Life Years – кількість років потенційного життя, втраченого передчасною смертністю, та років продуктивного життя, втрачених через недієздатність

36 <http://epi.yale.edu/Moldova>

37 <http://epi.yale.edu/Romania>

38 Джерело: <http://epi.yale.edu/CountryScores> Індекс екологічних показників за 2008 рік (EPI) розташовує 149 країн за 25 показниками у шести встановлених стратегічних категоріях: Стан навколишнього середовища, Забруднення повітря, Водні ресурси, Біодиверсифікація та природне середовище, Продуктивні природні ресурси та Зміни клімату. EPI визначає загально прийняті цілі для екологічних показників, та оцінює, наскільки кожна країна наблизилась до даних цілей. Як кількісні результати показників контролю забруднення повітря та керування природними ресурсами, Індекс надає дієвий інструмент для покращення стратегії та перенесення рішень щодо захисту навколишнього середовища на більш міцну аналітичну основу.

39 Джерело: Організація охорони здоров'я (WHO), Профіль країн за впливом навколишнього середовища на хвороби, 2007 рік – Додаток до Прес релізу WHO по Європі, 13 червня 2007 року, http://euro.who.int/envhealth/data/20070831_4

40 http://euro.who.int/envhealth/data/20070831_4

V. РЕКОМЕНДАЦІЇ

Окрім запропонованих рішень та рекомендацій, які можна знайти у тексті, ми сформулювали особливі рекомендації для кожної країни:

Рекомендації для уряду Румунії

1. Стосовно демографічної еволюції в Румунії, ми рекомендуємо політикам розробити особливу стратегію для збільшення **росту рівня народжуваності**. Поточна ситуація також вимагає підготовки стратегії, спрямованої на зменшення смертності серед дітей, покращення здоров'я матерів, боротьбу із ВІЛ/СНІД та туберкульозом, а також на збільшення доступу до питної води.

2. Бідність та економічна неоднорідність все ще є викликом для румунських інститутів влади. Для покращення умов проживання та зниження ефектів бідності ми вважаємо доцільним створення **стратегії, спрямованої на соціальні групи із непропорційним ризиком бідності**: селян та безробітних, осіб без освіти, сімей із двома та більше дітьми, ромів, а також жителів сільських регіонів та населення північно-східних, південно-східних та південно-західних регіонів.

3. Соціальне вилучення мало великий вплив на суспільство Румунії. Ми помітили важливий процес **«трансформації у гетто»** відключених (від енергетики, води, обігрівання) будівель у периферійних районах великих міст, охоплюючи молодих людей та дітей, що проживають в **крайній бідності**. **Бездомні люди, які втратили домівки внаслідок політики повернення колишніх державних будівель**, також повинні бути включені до даної пріоритетної категорії. Швидкий розвиток даного процесу вимагає втручання держави згідно положень захисту прав людини. Ми рекомендуємо політикам спрямувати власні зусилля на розвиток стратегій та планів дій для вирішення проблем в **4-ьох основних територіальних сферах бідності**:

- території поблизу **викидів сміття** (де бідні люди будують притулки);
- **історичні центри міст** (де бездомні люди займають старі, пошкоджені будівлі, які не використовуються);
- **території «гетто»** (колишні будинки самотніх людей без сімей);
- **індустріальні демонтовані території** (будівлі, які колись населяли працівники).

4. У сфері **зовнішньої міграції** Румунія потребує активного підходу, для того, щоб зупинити та **уникнути явища нестачі робочої сили**, кваліфікованої в певних сферах, таких як будівництво, охорона здоров'я, освіта, державна адміністрація. Для реалізації даних пропозицій ми рекомендуємо наступне:

- **повернення робочої сили Румунії** з країн Західної Європи;
- **приваблення іноземної робочої сили**, кваліфікованої у необхідних сферах, зокрема людей, які можуть легко інтегруватись з культурної та лінгвістичної точки зору (наприклад, громадяни Республіки Молдова).

Рекомендації для влади Республіки Молдова

На даний час Республіці Молдова бракує узгодженої законодавчої основи, яка б створила необхідні умови для **консолідації громадянської нації**. Такий стан справ створює пряму загрозу безпеці та згуртованості суспільства. В даному аспекті:

1. Стаття 13 Конституції Республіки Молдова має містити доповнення із введенням формули **«румунської мови»**;

2. **Потрібно відмовитись від політизації історичного минулого**. Підручники з історії повинні відображати всю складність минулих подій, надаючи учням можливість робити власні висновки.

3. **Проголошення примирення**, яке визначає, що індивідуальна «румунська» чи «молдовська» ідентифікація стосується **автохтонного населення**, а майбутнє полягає у створенні національної держави не на основі **суперечливої національної ідентичності**, а на досвіді **творення громадянської нації** згідно **принципу спільного громадянства**.

Для того, щоб передбачити виникнення **демографічних ризиків**, а також розробити дієві засоби більш ефективного керування їх наслідками, потрібно запропонувати наступні заходи:

1. Нагляд та **систематична оцінка демографічних процесів** на рівні уряду (на основі дієвої державної стратегії) та рівні громадянського суспільства (втілюючи проекти та спеціалізовані програми у даній сфері), а також через співпрацю між даними двома рівнями.

2. Вироблення та пропагування державою засобів **стимулювання рівня народжуваності** через підтримку молодих сімей та матерів, включно із покращенням гендерної ситуації на всіх рівнях. Таким чином, зникнуть феномени депопуляції та старіння населення.

3. **Зниження смертності** до рівня, нижчого, ніж рівень народжуваності, позбавить в майбутньому молоде покоління від надмірної відповідальності щодо підтримки осіб похилого віку. Таким чином, державі необхідно забезпечувати **стабільне інвестування у соціальну сферу та сферу медичних послуг**. Активна участь бізнесових кіл може сприяти зниженню рівня смертності через створення покращених умов праці.

4. Особливу увагу потрібно приділяти впливам **міграції на процеси старіння та депопуляції** Республіки Молдова. Необхідно створити особливі соціальні та пенсійні фонди для емігрантів, а також проводити періодичні інформаційні кампанії для того, щоб підготувати спеціальні фінансові засоби, достатні для їх забезпечення після повернення до рідної країни. До того ж, емігранти повинні залучатись до національної економіки через пільгові умови (знання бізнесу, позики для відкриття власної справи, діяльність в межах консультування та підтримки з метою консолідації та збереження стабільного розвитку їх бізнесу, тощо).

Загроз, які несе бідність у Республіці Молдова, можна уникнути, якщо будуть втілені одночасні дії у декількох сферах національної економіки, а також за допомогою значного залучення держави у економічну діяльність населення. Таким чином, сформульовано наступні пропозиції:

1. Розвиток **соціальної та культурної інфраструктури**, а також створення **гідних умов проживання** у сільських населених пунктах через приваблення значних приватних інвестицій (включно із залученням доходів, які надсилають емігранти із сіл);

2. Заохочення населення із сільських місцевостей до **іншої економічної діяльності**, яка приносить вищі доходи. В даному аспекті, можна організувати **сучасні навчальні програми** для професійної переорієнтації, а також надання стійкої підтримки при відвідуванні курсів з удосконалення керування бізнесом сільським населенням.

3. Створення **сприятливих умов для реалізації сільськогосподарської діяльності** (відновлення та обладнання ефективними системами зрошування та оброблення землі, тощо), організованих асоціацій фермерів з метою захисту та підтримки їх економічних інтересів на державному рівні.

4. Покращення **якості освіти в сільських населених пунктах** з метою забезпечення в майбутньому економічних можливостей, рівних з тими, якими володіє міське населення. За таких умов, сільські місцевості стануть **більш конкурентними на державному ринку робочої сили**, що приведе до гармонізації розподілу прибутків між містами та селами. Застосування стійких та ефективних заходів з боку держави для контролю інфляції, забезпечення **достойної зарплати**, а також **перегляд прожиткового мінімуму**.

5. Підтримка та зниження частки бідних та збільшення частки населення, що проживає у прийнятних умовах, через використання відповідних соціальних стратегій. Більше того, необхідно **вирівняти прибутки по всій країні** не тільки каральними методами чи методами примусу, але і через створення сприятливих економічних умов для всіх осіб, а також через залучення інвестицій та пропагування економічної діяльності, яка на даний пропонує низькі зарплати. Таким чином, рівень напруги у відносинах між багатими та бідними знизиться, що покращить стан соціальної згуртованості в суспільстві Республіки Молдова.

Уникнення **загроз, пов'язаних із міграцією**, а також керування ними, стануть можливими завдяки реалізації наступних дій:

1. Покращення умов проживання, а також спрямування інвестування в сільські регіони може сприяти зниженню потоку внутрішньої міграції. Адаптація та розвиток соціального залучення сільського населення, що переїхало до міст, через створення відповідних культурних та громадських програм знизить внутрішню напругу серед спільноти.

2. Культивація та пропагування **толерантного ставлення** місцевого населення до іммігрантів через освітні та інформаційні кампанії, спрямовані на підвищення обізнаності громадськості. Вироблення ефективних механізмів для інтеграції іноземців до спільноти. Забезпечення надійних засобів їх захисту від дискримінації, а також попередження її повторного виникнення. Нагляд та відповідне керування імміграційними процесами з метою гарантування стійкості соціальної згуртованості.

3. Збільшення **відповідальності батьків, які залишають власних дітей**, через законні заходи визначення та інформування про несприятливі наслідки міграції для дітей або/та залучення таких батьків до відповідальності. Тимчасове чи постійне надання сімейних послуг дітям без сім'ї. Розвиток консультаційних служб, підвищення обізнаності та реанімація сімейних відносин для попередження розлучень. Створення сприятливих економічних та фінансових умов для повернення емігрантів.

Професійне навчання та залучення їх до інвестування, відкриття власної справи, інтеграції в суспільстві. Захист емігрантів від ускладнень міграційних процесів через інформування, попередження, повернення, реанімацію та соціальну інтеграцію (заходи, необхідні для жертв торгівлі людьми, тощо).

Для послаблення, попередження та знищення **загроз на рівні сімей**, пропонуємо комплекс дій, який включає наступне:

1. Підготовка та введення **національних програм підтримки молодих та багатодітних сімей**, таким чином сприяючи підтримці їх репродуктивних можливостей. Це повинно включати платежі чи подвоєння щомісячних доплат на догляд за дітьми залежно від економічної ситуації в сім'ях та загальної ситуації в країні, а також відповідно до кількості дітей.

2. **Керування сімейними кризами** повинне включати ряд компонентів. По-перше, **попередження розлучень** через інформаційні кампанії, консультування чи навчання подружжя, що можуть організовуватись державними адміністраціями самостійно або у співпраці із неурядовими організаціями. По-друге, пропагування та застосування певного дієвого контролю та попереджувальних заходів для **дітей, народжених «поза шлюбом»**, включаючи пільги, підтримку та стимулювання сімейної моделі на основі офіційних стосунків. По-третє, **контроль над міграційними процесами** та передбачення їх негативних наслідків на адекватний розвиток дитини. Таким чином, потрібно створити певне **соціальне оточення, схоже на сім'ю**, де за дітьми будуть наглядати, в той час як їх батьки перебувають за кордоном. Також потрібно організувати інтенсивну інформаційну роботу, та навіть тренінги для емігрантів, які покидають власних дітей, визначивши таких осіб та підвищуючи їх відповідальність через більш активну діяльність компетентних органів влади та створення відповідної міграційної політики.

3. Організація дій, **спрямованих на зниження кількості кримінальних дій серед неповнолітніх** через залучення їх до громадської діяльності чи інших дій, корисних для їх навчання та ре-соціалізації. Для того, щоб знищити корені відповідної поведінки дітей, що займаються правопорушеннями, необхідно проводити **кампанії підвищення поінформованості громадськості щодо проблем насильства в сім'ї**, удосконалюючи та масово популяризуючи сервіси гарячих ліній, які вже існують, а також розширивши сферу їх функціонування. На додаток, необхідно здійснити періодичне комплексне дослідження даного феномену для визначення та формування необхідних практичних засобів, спрямованих на максимальне зниження насильства в сім'ї.

Такі досягнення створять необхідні умови для розвитку суспільства Республіки Молдова, обмежуючи можливий вплив даних загроз на соціальну згуртованість.

Рекомендації для влади України

1. Занепокоєння суспільства мовними питаннями повинне вирішуватись державною стратегією, яка, з однієї сторони, втілить всі необхідні заходи для забезпечення **повноправного відновлення української мови** як загально прийнятої та **єдиної державної мови**, а з другої сторони, буде «прихильною до меншин», надаючи їм стійкі гарантії збереження та розвитку їх власних мов та культур.

2. Все ще існуючий дисбаланс між перевагами, наданими російськомовним громадянам (за рахунок інших етнічних та мовних груп меншин) повинен поступово зникнути та бути заміненим на **справді рівне ставлення до різних груп меншин** (включно із етнічними, мовними та релігійними меншинами).

3. Особливу увагу потрібно надалі приділяти мові кримських татар, оскільки ця мова та **етнокультурна ідентичність кримських татар** загалом, яка піддалась значним переслідуванням через насильну депортацію 1944 року та майже півстолітнє існування на засланні, все ще перебуває під загрозою вимирання, таким чином викликаючи значне занепокоєння спільноти кримських татар. В той же час, більш значні зусилля потрібно застосувати для задоволення навчальних, культурних та освітніх потреб **етнічних українців, які проживають в Криму**, оскільки там все ще існує значна диспропорція між їх кількістю (24,3% всього населення Автономної Республіки Крим) та закладами середньої та вищої освіти (**4 школи** та близько 450 класів порівняно із **635 школами** із російською мовою викладання)¹.

4. Для мінімізації психологічних конфліктів між Сходом та Заходом влада повинна запропонувати регіонам **гнучкий механізм, спрямований на введення та втілення регіональних пріоритетів** в економічній, соціальній та культурній сферах. Дебатів між «унітаризмом» та

1 Згідно даних останнього перепису 2001 року, росіяни складають 58,3% населення АРК, в той час як кримські татари – 13%. 15 шкіл та близько 200 класів (всі вони-державні) із мовою навчання кримських татар були встановлені на початку їх репатріації до Криму

«федералізмом» потрібно уникати як контрпродуктивних на даному етапі. Натомість, потрібно втілювати цілісну політику децентралізації на основі європейського досвіду (Європа регіонів). Найбільш очевидних цілей для суспільства можна швидше досягти на регіональному рівні, якщо країні все ще бракує консолідації та єдності.

5. Уряд повинен розробити політику для подолання **негативного спадку радянської соціальної організації**, який є дійсною перешкодою для позитивної соціальної динаміки. Державна програма трансформації моноіндустріальних міст на багатоскладові соціо-економічні одиниці може стати пріоритетом, який зумовить довіру до уряду держави в його стосунках із регіонами та місцевими спільнотами.

6. Щодо «**молдованізму**» як державної політики Республіки Молдова на противагу «**румунізму**», властивому політиці Румунії, влада України повинна надалі дотримуватись неупередженої та нейтральної позиції на основі поваги та рівного ставлення до всіх груп меншин, включно із молдовською та румунською національними меншинами. В той же час, **державна не повинна втручатись у процес можливої переідентифікації осіб**, які належать, відповідно до власного вибору, до тієї чи іншої меншини.

7. Вирішуючи питання безпеки, пов'язані із Росією, Україна повинна **нормалізувати та гармонізувати міждержавні відносини** із Російською Федерацією на основі взаємного визнання державного суверенітету та територіальної цілісності. Продовження дії Договору про дружбу і співробітництво є кроком у правильному напрямку. Проте така політика **не повинна включати практики жодних стратегічних поступок**, наприклад, спокуси отримати більш сприятливі умови оплати за енергоресурси з Росії чи щодо припинення присутності російського Чорноморського флоту в Україні після 2017 року.

8. Незважаючи на чітко виражене вороже ставлення Росії щодо курсу України на євроатлантичну інтеграцію, Україна повинна продовжувати втілення всіх заходів необхідних для **отримання Плану Дій щодо членства**, а також посилити інформаційну кампанію з питань НАТО, яка охоплювала б всі соціальні групи та рівні населення України.